

***”Elettyä elämää on takana ja nyt vietämme yhdessä
'mummuelämää'”***

Sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä

Sosiaalityön
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Martta Kujala

5.1.2026
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiaalityö

Tekijä(t): Martta Kujala

Otsikko: ”Elettyä elämää on takana ja nyt vietämme yhdessä ’mummu-elämää’” –

Sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä

Ohjaaja(t): professori Kirsi Günther

Sivumäärä: 91 sivua + litteet 4 sivua

Päivämäärä: 5.1.2026

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sateenkaari-ihmisten ikääntymiseen liittyviä käsityksiä sekä sitä, miten näihin käsityksiin vaikuttavat hyvän ikääntymisen ideaalit. Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asemaa on erityisesti mediassa nostettu esille viime vuosina, mutta suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa, opetuksessa ja ammattikäytänteissä sateenkaareva ikääntyminen on toistaiseksi ollut näkymättömässä roolissa. Ikääntyneiden parissa tehtävän gerontologisen sosiaalityön on nähty sosiaalityössä jäävän muiden ikäryhmien parissa tehtävän työn varjoon. Toisaalta sosiaalityölle ominaiset ikääntymiseen liittyvän eriarvoisuuden ja marginaalisuuden kysymykset eivät nouse esille laajemmassa ikääntymiseen liittyvässä keskustelussa. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja käsitellään sosiaalityössä vähän ja siihen liittyvää syrjintää käsitetään usein yksilökeskeisesti rakenteellisen tarkastelun sijaan.

Ikääntyminen näyttäytyy yhteiskunnassa kaksijakoisena ilmiönä, jolloin ikääntyneet nähdään joko hauraana, passiivisena taakkana yhteiskunnalle tai toisaalta aktiivisina ja tuottavina yhteiskuntaan osallistuvina kansalaisina. Hyvän ikääntymisen ideaalit niin tutkimuksessa kuin ikääntymispolitiikassa korostavat jälkimmäistä käsitystä ikääntymisestä. Käsitys hyvästä ikääntymisestä on saanut osakseen kritiikkiä, ja tässä tutkielmassa erityisesti queer-tutkimuksen kritiikki nousee esille. Sen avulla voidaan nostaa esille ikääntymiseen liittyviä rakenteellisia normeja ja eriarvoisuuksia, jotka määrittävät sitä, miten erilaisia tapoja ikääntyä arvotetaan yhteiskunnassa.

Tutkielman aineiston on kerätty Tietoarkiston Penna-verkkoalustalla julkaistun kirjoituskeruun kautta. Aineisto koostuu neljästä 63–73-vuotiaan sateenkaari-ihmisen kirjoittamasta tekstistä, joita tutkielmassa tarkastellaan ikääntymistä kuvaavina tarinoina. Teema-analyysin avulla tarinoista muodostettiin viisi teemaa, joista jokainen käsittelee ikääntymistä eri näkökulmasta.

Ikääntyminen näyttäytyy ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa ensinnäkin elämäntarinan rakentamisena, jolloin nykyhetkestä käsin muodostetaan kuvaa menneestä. Toisaalta ikääntyminen kuvautuu tarinoissa muutoksen ja uudelleenmäärittelyn aikana, jolloin ikääntyneenä tapahtuneet konkreettiset tai ajatukselliset muutokset ovat vaikuttaneet käsityksiin ikääntymisestä tai uudelleenmääritelleet elämää. Kolmanneksi ikääntyminen näyttäytyy yhteiselona muiden kanssa. Ikääntymiseen liittyviä käsityksiä muodostettiin osana laajempaa yhteisöä, yhdessä kumppanin kanssa ja suhteessa menneisiin ja tuleviin sukupolviin. Neljänneksi ikääntyminen kuvautuu aktiivisuuden ja toiminnan aikana, jolloin ikääntyminen elämänvaiheena mahdollistaa aktiivista toimintaa sisältävän arjen. Viidenneksi ikääntymiseen kytkeytyy varautumista tulevaan, joka kuvautuu erityisesti hoivaan liittyvinä huolina ja konkreettisina tekoina, joiden kautta tulevaisuuteen pyritään vaikuttamaan.

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa hyvän ikääntymisen ideaaleihin toisaalta mukauduttiin ja toisaalta niitä haastettiin ja luotiin uudenlaisia ikääntymisen tapoja. Ikääntymistä käsitettiin toisaalta henkilökohtaisella tasolla ja toisaalta osana laajempaa ikääntymiseen ja erityisesti sateenkaarevaan ikääntymiseen liittyvää keskustelua. Ikääntymiseen kytkeytyvää heteronormatiivisuutta kyseenalaistettiin erityisesti liittyen elämäntarinaan ja ihmissuhteisiin liittyviin normeihin. Tutkielma tuo esille sateenkaarevan ikääntymisen erityisyyden ja siihen liittyvän sosiaalityön tutkimustarpeen. Toisaalta tutkielma haastaa myös sosiaalityötä professiona tarkastelemaan rakenteellisemmin sen tuottamia ja uusintamia ikääntymiseen liittyviä käsityksiä.

Avainsanat: ikääntyneet sateenkaari-ihmiset, hyvä ikääntyminen, queer-tutkimus, gerontologinen sosiaalityö, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Ikääntyminen ja sosiaalityö	11
2.1	Ikääntyneiden määrittely ja asema yhteiskunnassa	11
2.2	Hyvä vanheneminen tutkimuksessa	16
2.3	Gerontologinen sosiaalityö	19
3	Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset Suomessa	21
3.1	Käytetyt käsitteet	21
3.2	Sateenkaari-ihmisten aseman kehittyminen	23
3.3	Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asema nykyisin	26
4	Queer-tutkimuksen ymmärrys ikääntymisestä	30
4.1	Queer-teorian lähtökohdat	30
4.2	Queer-teorian kritiikki hyvään ikääntymiseen liittyen	31
4.3	Queer-teorian mahdollisuudet ikääntymiseen liittyvässä sosiaalityön tutkimuksessa	33
5	Tutkimusasetelma	36
5.1	Tutkimuskysymykset	36
5.2	Aineistonkeruu	36
5.3	Tutkielman aineisto	40
5.4	Aineiston analyysi	41
5.4.1	Kerronnallinen tutkimus	42
5.4.2	Temaattinen analyysi	43
5.5	Tutkielman eettisyys	45
6	Sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä	50
6.1	Ikääntyminen elämäntarinan rakentamisena	50
6.2	Ikääntyminen muutoksen ja uudelleenmäärittelyn aikana	53
6.3	Ikääntyminen yhteiselona muiden kanssa	56
6.3.1	Ikääntyminen kollektiivisena kokemuksena	56
6.3.2	Ikääntyminen kumppanuutena	59

6.3.3	Ikääntyminen sukupolvien välissä	62
6.4	Ikääntyminen toiminnan ja aktiivisuuden aikana	65
6.5	Ikääntyminen varautumisena tulevaan	69
7	Johtopäätökset ja pohdinta	73
	Lähteet	80
	Liitteet	92
	Liite 1. Kirjoituskeruun kirjoituspyyntö	92
	Liite 2. Tietosuojailmoitus	94

1 Johdanto

Ystäväni kertoi kamalista kokemuksista kun hänen vaimonsa joutui hoitolaitokseen eikä henkilökunta osannut kunnioittaa hänen erityisyyttään mitenkään. (K1, ote 1)

Näin ikääntymiseen liittyviä huolenaiheita kuvailee tämän pro gradu -tutkielman aineistotteessa ikääntyville sateenkaari-ihmisille suunnattuun kirjoituskeruuseen osallistunut Raune.¹ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ikäihmisten huomioiminen ikääntyneille suunnatuissa sosiaali- ja terveyspalveluissa huolettaa Raunea, joka on kuullut ystävältään kokemuksista ikääntyneiden hoivalaitoksen henkilökunnan kanssa asioimisesta.

Tämä tutkielma käsittelee sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä. Tutkielmassa tarkastellaan myös, miten näihin käsityksiin vaikuttavat ikääntymiseen liittyvät yhteiskunnalliset normit ja ideaalit ja miten ikääntyneet sateenkaari-ihmiset näitä normeja haastavat. Tutkielman aineistona on neljä 63–73-vuotiaiden sateenkaari-ihmisten kirjoittamaa vapaamuotoiset tarinaa, jotka kerättiin kirjoituskeruulla Tietoarkiston Penna-verkkoalustalla keväällä 2025. Teema-analyysin avulla muodostetun viiden teeman avulla tarkastellaan tarinoiden luomaa kuvaa ikääntymisestä sateenkaari-ihmisenä.

Sateenkaari-ihmisten ikääntymiseen liittyvää erityisyyttä on viime vuosina tuotu esille eri medioissa esitetyissä sateenkaarisenioreiden haastatteluissa (Kähkönen 2024; Puuri 2024; Hirvonen 2021) ja laajemmalle yleisölle keväällä 2025 Ylellä esitetyssä ”Kun saa rakastaa”-dokumenttisarjassa (YLE 2025). Ikääntyneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat voineet elämänsä aikana tulla määritellyksi sekä rikollisiksi että sairaiksi sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvän moninaisuutensa vuoksi, millä voi olla edelleen vaikutuksia heidän elämäänsä, siitäkin huolimatta, että sateenkaari-ihmisten oikeudellinen asema on vuosien aikana kohentunut (Willis & Hafford-Letchfield 2022, 85–86).

Suomalaisen sosiaalityön parissa, niin tutkimuksessa kuin ammattikäytännöissä ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyvää ammatillista keskustelua ei kuitenkaan käydä eikä suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta aiheesta löydy. Ikääntymiseen keskittyvällä gerontologisella sosiaalityöllä, kuten sosiaalityöllä yleisestikin, on nähty olevan vahva perusta ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämässä (Bisman 2004; Donnelly

¹ Tutkielman aineistonkeruuseen osallistuneiden nimet ovat tutkielman kirjoittajan keksimiä nimimerkkejä. Tarkempi kuvaus nimeämisestä luvussa 5.3.

& Torres 2022, 8). Näin ollen yhteiskunnalliseen marginaaliin asetetut ikääntyneet sateenkaari-ihmiset pitäisi tuoda sosiaalityön tutkimuksen ja ammattikäytäntöjen kiinnostuksen kohteeksi. Tämän tutkielman keskiössä ovat sateenkaari-ihmisten omat ikääntymiselle annetut käsitykset ja merkitykset. Hiljaisuus ja näkymättömyys, jotka kytkeytyvät sateenkaarevaan ikääntymiseen sosiaalityön tutkimuksessa ja ammattikäytännöissä perustelevat tutkimustarvetta. Toisaalta hiljaisuuden alla voi piillä mahdollisuuksia, joita aiheen nostamisella osaksi sosiaalityön ikääntymistä koskevaa tiedonmuodostusta on.

Aiemmassa tutkimuksessa hiljaisuuksilla on kuvattu tutkimusaukkoja, jotka ovat syntyneet, kun marginaalisiksi mielletyt näkökulmat tutkimukseen ovat jääneet muiden näkökulmien taakse. Tällöin myös tutkimuskohteena olevien ilmiöiden ja ihmisryhmien kokemukset jäävät tutkimuksessa ja alan tiedonmuodostuksessa huomioimatta. (Brown 2009.) Seuraavaksi esittelen kolme sateenkaarevaan ikääntymiseen yhteen kietoutunutta hiljaisuutta sosiaalityössä, joista jokainen osaltaan kuvaa niitä hiljaisuuksia, joita tämä tutkielma pyrkii rikkomään.

Ensimmäinen hiljaisuus kytkeytyy gerontologisen sosiaalityön asemaan sosiaalityössä ja laajemmin ikääntymiseen liittyvissä kysymyksissä. Ikääntyneiden parissa tehtävällä sosiaalityöllä ja gerontologisella sosiaalityöllä on nähty olevan Suomessa ja myös kansainvälisesti näkymätön asema sosiaalityön osa-alueena. Tähän tutkijat ovat nähneet syyksi sen, että hoivalla on korostunut rooli ikääntyneisiin liittyvässä politiikassa, jolloin ikääntymiseen liittyvä eriarvoisuus ja muut sosiaalityölle oleelliset näkökulmat ovat jääneet vähemmälle huomiolle (Ray & Seppänen 2017, 236–237). Toisaalta sosiaalityön koulutuksessa ja tutkimuksessa ikääntyneisiin liittyvät kysymykset ovat jääneet muiden sosiaalityön osa-alueiden varjoon (Kröger, Karisto & Seppänen 2007). Satu Ylinen ja Sari Rissanen (2007, 48) kuvaavat, gerontologisen sosiaalityön olevan kaksikertaisessa marginaalissa sekä sosiaalityön sisällä että yleisesti ikääntyneisiin liittyvässä tiedonmuodostuksessa.

Vanhuuteen ja ikääntymiseen liittyvä ihmiskuva vaikuttaa siihen, miten ikääntyneet nähdään esimerkiksi sosiaalipolitiikassa, vanhuspalveluissa ja eri ikääntyvien parissa työskentelevissä profesioissa (Tedre 2007, 99). Uusliberalistinen markkinaistuminen ja tehokkuusajattelu sekä ikääntyneiden yksilönvastuun korostaminen ovat johtaneet siihen, että palveluita suunnitellaan vastaamaan jo valmiiksi hyvin pärjäävien ikääntyneiden tarpeita. Tällöin paljon

tukea tarvitsevat ja marginaalisessa asemassa olevat ikääntyneet jäävät helposti palveluiden ulkopuolelle. (Ray & Seppänen 2017, 236–246.)

Tutkijat ovat tuoneet esille, että ikääntymisestä on yhteiskunnassa rinnakkain kaksi toisistaan poikkeavaa käsitystä. Näistä toinen korostaa haurautta, passiivisuutta ja muiden ihmisten avun varassa olemista ja toinen taas aktiivisuutta, tuottavuutta ja itsenäistä pärjäämistä (esim. Ray & Seppänen 2017; Tedre 2007). Odotukset aktiivisuudesta ja omatoimisuudesta tulevat esille ikääntyneille suunnatuissa palveluissa, joissa korostetaan valinnanvapautta ja henkilökohtaista vastuuta esimerkiksi palvelusetelien ja itsearvioinnin muodossa. Sellaiset ikääntyneet ihmiset, jotka eivät kykene yhteiskunnan asettamiin aktiivisuuden vaateisiin, nähdään epäonnistuneina ja taakkana yhteiskunnalle. Kaksinapainen käsitys ikääntyneistä joko toimintakykyisinä omasta elämästään huolehtivina kansalaisina tai passiivisina muiden taakaksi miellettyinä hahmoina jättää vähän tilaa sosiaalityön asiantuntijuudelle, jossa ikääntymiseen liittyvät monitahoiset ilmiöt otettaisiin huomioon. (Ray & Seppänen 2017.)

Ikääntymiseen liittyvien kysymysten jääminen sosiaalityön marginaaliin voi vaikuttaa siihen, ettei myöskään ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyvää tutkimustietoa ole nostettu aikaisemmin juurikaan esille sosiaalityössä. Sosiaalityön ja gerontologisen sosiaalityön marginaalissa oleva tutkimusaihe ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei sosiaalityössä olisi tarvetta tutkia sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä. Satu Ylinen ja Sari Rissanen (2007, 47) ovat tuoneet gerontologisen sosiaalityön tiedonmuodostusta käsittelevässä artikkelissaan esille, että ikääntymiseen liittyvän sosiaalityön tutkimuksen haasteena on juuri se, ettei ikääntyneiden itse tuottamaa tietoa hyödynnetä tarpeeksi. Toisaalta tuki oman näköiseen elämään on nähty sosiaalityölle keskeisenä tavoitteena (Kelley-Gillespie 2009). Tuomalla tutkimuksen avulla esiin ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä ja vanhenemisesta, gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä voidaan kehittää vastaamaan paremmin heidän tarpeitaan.

Toinen hiljaisuus liittyy seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvän tiedon vähäisyyteen sosiaalityössä. Ilo Söderström (2024) on tuonut esille väitöskirjassaan, että sateenkaari-ihmisiä sosiaalityön näkökulmasta käsittelevän tutkimustiedon puute johtaa siihen, ettei sateenkaari-ihmisiä käsitellä juurikaan sosiaalityön opetuksessa. Tällöin ymmärrys esimerkiksi sateenkaarisyrynnästä ja sateenkaari-ihmisten huomioimisesta sosiaali- ja terveystaloudissa ei tule osaksi sosiaalityöntekijöiden tietotaitoa. (Emt, 44.) Söderströmin pakolaistaustaisia sateenkaari-ihmisiä käsittelevän väitöskirjan lisäksi viimeisen 25 vuoden

aikana suomalaisessa sosiaalityössä sateenkaari aiheita on tutkittu muutaman tutkijan toimesta: HIV-positiivisten näkökulmasta (Huotari 1999; Huotari 2002; Clarke 2004), biseksuaalisuuden esiintuomisesta parisuhteessa (Lehtonen 2015), sateenkaari-ihmisten kokemasta vähemmistöstressistä ja resilienssistä (Huuska 2023) sekä miesten homoseksuaalisuuteen liittyvistä tabuista (Laitinen 2009). Ikääntymiseen keskittyvää tutkimusta sateenkaari-ihmisistä ei Suomessa ole sosiaalityön alalla tehty kahta pro gradu - tutkielmaa lukuun ottamatta. Lauri Karhukainen (2023) on tutkinut ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten yhteisöllistä resilienssiä Sateenkaariseniorit-järjestössä ja Jenni Lindholm (2023) kirjallisuuskatsauksessaan ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarpeita ja niiden kohtaamista sosiaalityössä.

Tarvetta ikääntyneitä sateenkaari-ihmisiä koskevan tiedon lisäämiseen sosiaali- ja terveysalalla havainnollistaa Vanhustyön keskusliiton Sateenkaariseniorit näkyväksi - hankkeen (2024–2026) alkukartoituskyselyn tulokset. Kesällä 2024 tehdyssä alkukartoituksessa tarkasteltiin Pohjois-Pohjanmaalla ikäihmisten parissa työskentelevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten suhtautumista ja kokemuksia ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyen. Kartoituksessa tuli ilmi, että monet kyselyyn vastanneet näkivät kaikkien asiakkaiden samanlaisen kohtelun edistävän yhdenvertaisuutta, jolloin asiakkaina olevien ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten erityistarpeet ja elämäntilanteet eivät välttämättä tule huomioiduksi (Kehälinna, Väihkönen & Jansson 2024). Samankaltaisia huomioita ikäihmisten parissa työskentelevien asenteista on tehty myös kansainvälisessä tutkimuksessa (Willis ym. 2016).

Toisaalta Sateenkaariseniorit näkyväksi -hankkeen alkukartoituksen tuloksissa käy ilmi, että vastanneet käsittivät ikääntyneet sateenkaari-ihmiset nimenomaan vain seksuaalisuuteen ja seksielämään liittyvien asioiden ja tarpeiden kautta. Tällöin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen sosiaalinen ulottuvuus voi jäädä huomioimatta. (Kehälinna ym. 2024.) Kartoituksen tulokset ilmentävät sitä, että sosiaali- ja terveyspalveluissa ikääntyneitä sateenkaari-ihmisistä erityisiä palveluntarpeita ei välttämättä tunnusteta tai ne nähdään yksipuolisesti tai stereotyyppisesti.

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten elämänselän ajalle on voinut asettua useita marginaalisuuden kokemuksia, millä voi olla vaikutusta heidän terveyteensä, hyvinvointiinsa sekä siihen, miten he kokevat sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttämisen (Willis & Hafford-Letchfield 2022). Suomessa erityisesti järjestökentällä ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten

tarpeita on nostettu esille jo yli vuosikymmenen verran ensin Setan Yhdenvertainen vanhuus - hankkeessa vuosina 2012–2016 ja nykyisin vuonna 2021 perustetussa Sateenkaariseniorit ry:ssä (Seta 2024; Sateenkaariseniorit ry 2025). Sosiaalityölle keskeistä sosiaalista asiantuntijuutta voitaisiin myös hyödyntää paremmin ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten aseman parantamiseen yhteiskunnassa.

Kolmas hiljaisuus liittyy tutkielmani queer-teoreettiseen viitekehykseen. Määrittelen queer-teoriaa ja sen suhdetta ikääntymiseen liittyvään tutkimukseen laajemmin tutkielmani teoreettisessa viitekehyksessä. Queer-teorian avulla voidaan esimerkiksi hahmottaa ja purkaa rakenteellisia normatiivisuuksia ja niihin liittyviä kaksinapaisuuksia (esim. nuori-vanha, hetero-homo, mies-nainen) jotka vaikuttavat siihen, miten tarkastelemme erilaisia yhteen kietoutuneita ilmiöitä, kuten esimerkiksi omassa tutkielmassani ikää, seksuaalisuutta ja sukupuolta (McCann & Monaghan 2020, 11). Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kannalta merkittävää on se, että tutkimuksissa on havaittu, että ikääntyneisiin ihmisiin liitetään vahvasti oletamus heteroseksuaalisuudesta. Tällöin ymmärrys seksuaalisuudeltaan tai sukupuoleltaan moninaisten ihmisten olemassaolosta ja tarpeista ei nouse esille ikääntymiseen liittyvässä keskustelussa. (Marshall 2018.)

Sosiaalityön tutkimuksessa queer-teorialla on hyvin näkymätön asema, vaikka yleisesti sosiaalityössä nostetaan esille vähemmistöihin kuuluvien ja marginaalissa elävien ihmisten asemaa. Toisaalta on tuotu esille, että sosiaalityön tutkimuksessa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä normeja ei usein kyseenalaisteta. Tämä voi johtaa siihen, että esimerkiksi homo- ja transfobia nähdään sosiaalityössä ihmisen henkilökohtaisena haasteena sen sijaan, että sitä tarkasteltaisiin rakenteellisena ongelmana. (Hicks & Jeyasingham 2016.) Queer-teoriaa hyödyntämällä ikääntymiseen liittyvässä sosiaalityön tutkimuksessa voidaan toisaalta paikantaa niitä eriarvoistavia normeja, jotka vaikuttavat ikääntyvien sateenkaari-ihmisten elämään, mutta toisaalta hahmotella myös uusia vaihtoehtoisia tapoja käsittää ikääntymistä tavoilla, jotka eivät ole sidoksissa vallitseviin normeihin (Fabbre 2017, 74).

Kolme sateenkaarevaan ikääntymiseen kytkeytynyttä hiljaisuutta muodostaa tutkielmani teoreettisen perustan. Ikääntymistä tarkastellaan ensin laajasti yhteiskunnallisena ja sosiaalityötä koskevana ilmiönä. Tämän jälkeen tuodaan esille ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten nykyiseen ja historialliseen asemaan liittyvää tutkimustietoa. Queer-teorian tuoma ymmärrys ikääntymiseen syventää kahta ensimmäistä näkökulmaa tuoden esille, miten ikään

liitetyt käsitykset esimerkiksi seksuaalisuudesta, sukupuolesta ja muista eroista saavat aikaan ikääntymiseen liittyviä yhteiskunnallisia normeja.

2 Ikääntyminen ja sosiaalityö

2.1 Ikääntyneiden määrittely ja asema yhteiskunnassa

Korkeaa ikää ja siihen siirtymistä voidaan kuvata monilla eri käsitteillä, kuten vanhus, vanha, ikäihminen, seniori, ikääntyminen, ikääntynyt, ikääntyvä ja iäkäs. Eri käsitteiden käyttö ja painotukset ovat vaihdelleet eri aikoina. Tutkijat ovat tuoneet esille, että erityisesti vanhus ja vanha käsitteiden käyttöä vältellään esimerkiksi leimaavuuden ja loukkaavuuden vuoksi ja ne korvataan usein ikääntymiseen liittyvillä sanoilla erityisesti politiikka-asiakirjoissa ja lakiteksteissä (Aaltonen ym. 2014). Toisaalta vanhus-sanon välttely voi johtaa myös vanhuuteen liittyvän vaivaisuuden häivyttämiseen, jolloin keskustelussa korostuvat vaivattomuus ja aktiivisuus ja vailla huomiota jäävät hoivaa ja huolenpitoa tarvitsevat vanhukset (Hoppania ym. 2016, luku 1).

Sosiaaligerontologi Antti Karisto tuo esille, että ikääntynyt ja seniori -käsitteiden käyttö eivät itsessään poista vanhuuteen liitettyjä negatiivisia leimoja tai kirkasta mielikuvaa korkeasta iästä vaan luovat niille kiertoilmaisun. Hän kehottaa sanojen käyttöön synonyymeina. (Karisto 2020, 68–70.) Tutkimuksessa käytetyt käsitteet vaikuttavat kuitenkin siihen, minkälaiseksi käsitys vanhuudesta muodostuu, jolloin käsitteiden valinnalla on vaikutusta siihen, uusintaako tutkimus stereotyyppistä vanhuskuvaa vai purkaako se sitä (Könönen, Vakimo & Kinnunen 2022, 10–11). Tässä tutkielmassa käytetään pääasiassa ikääntymiseen viittaavia käsitteitä puhuttaessa korkeasta iästä, sillä ne ovat vakiintuneita sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä.

Sillä mitä ikääntymisellä tarkoitetaan, ei ole olemassa kaikenkattavaa määritelmää.

Yhteiskunnallisissa kontekstissa ikääntymistä määritellään usein *kronologisen* iän perusteella, jolloin esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluita rajataan koskemaan tiettyä väestöryhmää (Rantamaa 2001, 53). Lainsäädännössä ikääntynyt väestö määritellään vanhuuseläkkeen saamisien perusteella yli 65-vuotiaksi henkilöiksi (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012 3 §). Yli 65-vuotiaita oli Suomessa vuoden 2023 lopussa yli 1,3 miljoonaa, joka on 23,4 % koko väestöstä (Suomen virallinen tilasto 2024). Myös monet hyvinvointialueet ovat rajanneet tällä perusteella ikääntyneille kohdennettuja palveluita, kuten gerontologista sosiaalityötä ja kuntoutuspalveluita koskemaan yli 65-vuotiasta väestöä (esim. Varsinais-Suomen hyvinvointialue 2025; Satakunnan hyvinvointialue 2025). Toisaalta kronologisen iän

perusteella rajataan ikääntyneitä pois esimerkiksi kuntoutuspalveluiden piiristä, kuten Kelan kuntoutuspsykoterapiasta (ikäraja 67 vuotta) tai vaativasta lääkinnällisestä kuntoutuksesta (ikäraja 65 vuotta) (Kela 2025a; Kela 2025b).

Tutkijat ovat tuoneet esille, että ikääntymisen määrittäminen pelkän kronologisen iän perusteella on ongelmallista, sillä se ei ota huomioon ikääntymiseen liittyvää moninaisuutta. Iän lisäksi muut tekijät, kuten sukupuoli, terveydentila, yhteiskuntaluokka ja seksuaalisuus vaikuttavat siihen, minkälainen asemassa ikääntyneeksi määritelty henkilö on yhteiskunnassa ja minkälaisia tarpeita hänellä on. Kronologisen iän korostuminen ei ota huomioon yksilöllistä vaihtelua esimerkiksi terveydessä ja toimintakyvyssä, mikä näkyi esimerkiksi laajana kritiikkinä ikäperusteisia rajoituksia kohtaan koronapandemian aikaan (Lumme-Sandt ym. 2020, 360.)

Usein ikääntymisen määrittelyssä korostuu *biologisen iän* käsite, joka kuvaa erilaisia vanhenemiseen liittyviä fyysisiä ja psykologisia muutoksia esimerkiksi kehossa, kognitiossa ja toimintakyvyssä. Biologinen ikä kytkeytyy kronologisen iän käsitteeseen määrittämällä, minkälaisia fyysisiä ja psyykkisiä muutoksia oletetaan tiettyssä ikävaiheessa tapahtuvan. Näin syntyy standardeja, joiden kautta yksilön ikääntymistä tarkastellaan. Lääketieteestä ja psykologiasta ammentavat ihmisen kehitykseen liittyvät teoriat vaikuttavat myös kulttuurisiin käsityksiin eri elämänvaiheista ja niille normaaleiksi määritellyistä toiminnoista ja tapahtumista. (Rantamaa 2001, 55–58.)

Ikä voidaan nähdä myös *sosiaalisena konstruktiona*, jonka avulla kuvaillaan, luokitellaan ja jäsennellään ihmisten välistä vuorovaikutusta sekä yhteiskunnallisia rooleja ja hierarkioita. Se, miten ikää kategorisoidaan ja luokitellaan esimerkiksi erilaisiin ikävaiheina, sukupolvina ja elämänkulkuna on aikaan, paikkaan ja kulttuuriin sidottua. Käsitys iästä sosiaalisesti muotoutuneena rakenteena ei jätä huomioimatta ikään liittyviä kronologisia ja biologisia määritelmiä, mutta näkee, että nämä määritelmät rakentuvat sosiaalisen kanssakäynnin seurauksena erilaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa. Konstruktiiivinen käsitys iästä purkaa itsestäänselvyyksinä ajateltuja käsityksiä esimerkiksi siitä, miten tiettyjä ikävaiheita määritellään ja mitä asioita niihin liitetään. (Nikander & Keskinen 2024.)

Ihmisen elämänkulkua on perinteisesti määritelty lapsuus-aikuisuus-vanhuus-jaon avulla, jota on nimetty esimerkiksi elämänkaarena ja -kulkuna. Tämä jaotteluun vaikuttavat niin kronologiset, biologiset, kulttuuriset kuin sosiaaliset määritelmät iästä, jolloin määrittelyt ovat myös muuttuneet ajassa ja paikassa. Lähtökohtana on kuitenkin ajatus, että vaiheet seuraavat

toisiaan yksisuuntaisesti. Vanhuuden näkökulmasta jakoon liittyy haasteita, sillä vanhuus suljetaan ikävaiheena aikuisuuden ulkopuolelle, jolloin aikuisuuteen liitetyt elementit kuten juridinen pätevyys sekä fyysinen ja henkinen kypsyys viedään ikään kuin pois siirryttäessä aikuisuudesta vanhuuteen. Aikuisuus nähdään ”normaalitilaisena” ikävaiheena, jota vasten muita vaiheita peilataan. (Marin 2001.)

Aikuisuuden ikävaiheen korostuminen on johtanut vanhuuden ikäkauden kahtia jakamiseen, jolloin kolmannen iän käsitteellä pyritään jatkamaan elämän keskivaiheeseen yhdistettyjä sosiaalisia odotuksia esimerkiksi nuorekkuudesta, aktiivisuudesta ja osallisuudesta. Kolmatta ikää elävä ihminen nähdään aktiivisena kuluttajana, joka osallistuu tuottavana ja hyödyllisenä yksilönä yhteiskunnan pyörittämiseen. Neljänteen ikään liitetään taas riippuvuus, raihnaisuus sekä hoivan ja avun tarpeen lisääntyminen. (Nikander & Keskinen 2024, 216–217; Jyrkämä 2001, 309.) Neljättä ikää teorisoineet Paul Higgs ja Chris Gilleard (2010) ovat tuoneet esille, että siirtymä kolmannen ja neljännen iän välillä on sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettu, jolloin näille ikävaiheille ei voida asettaa esimerkiksi tiettyjä kronologiseen ikään liittyviä määritelmiä. He näkevät siirtymän muodostuvan erityisesti toimijuuden vähenemisen ympärille, jolloin ihmisen oma valinnanvapaus, itseilmaisu ja autonomia vaihtuvat muiden tekemiin päätöksiin ja vastavuoroisen toiminnan hiipumiseen. Higgsin ja Gilleardin mukaan neljäs ikä kuvastaa vanhenemiseen liittyviä pelkoja, erityisesti pelkoa toimijuuden menettämisestä.

Ikään liittyvä *henkilökohtainen ja kokemuksellinen ulottuvuus* on myös seikka, joka tulee huomioida tutkittaessa ikääntymistä. Ikään liittyvien sosiaalisten ja kulttuurillisten merkitysten lisäksi pitäisi ottaa huomioon yksilön elämää määrittävät ainutlaatuiset kokemukset ja ikääntyneiden omat määritelmät esimerkiksi ikään ja vanhuuteen liittyen (Könönen ym. 2022, 8–9). Ihmisen henkilökohtaiset kokemukset iästä voivat toisaalta haastaa totuttuja näkemyksiä tietyistä ikävaiheista tai elämäntapahtumien järjestyksestä. Toisaalta iän merkitystä voidaan pyrkiä häivyttämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä korostavalla iättömyyden diskurssilla, jolloin ikääntymiseen liittyvät negatiivisiksi koetut muutokset eivät nouse esille. (Rantamaa 2001, 62–64.)

Julkisessa puheessa väestön vanhenemiseen liittyen korostuvat negatiiviset ilmaukset, kuten ikäpommei, hoivavaje, heikkenevä huoltosuhde (Karisto 2020, 54; Hoppania ym. 2016, luku 2). Käsitteet viittaavat ikääntymiseen erityisesti kansantaloudellisena taakkana ja rasitteena muulle yhteiskunnalle. Silva Tedre kuvailee Kirsi Lallukan (2000) määritelmään nojaten

vanhuutta ”ei enää” -vaiheeksi, jossa vanhuus näyttäytyy toiseuden tilana suhteessa aikuisuuteen, jolloin aikuisuuteen liitetyt tuloksellisuus ja tuottavuus ovat vaihtuneet taloudelliseksi menoeräksi yhteiskunnalle (Tedre 2007, 99). Tutkijat ovat nostaneet esille, että 1990-luvulta alkaen uusliberalistinen talousajattelun myötä markkinoistumiseen ja tehokkuusajattelun lisääntyminen sosiaalipalveluissa on vaikuttanut siihen, että näkemys ikääntymisestä taakkana yhteiskunnalle on lisääntynyt (Ray & Seppänen 2017, 238).

Ongelmakeskeisen vanhuskuvan lisäksi yhteiskunnassa on esillä myös toisenlaista kuvausta ikääntymisestä. Mediatutkija Hanna Varjakoski on tutkinut väitöskirjaansa pohjautuvassa artikkelissa ikääntymiseen liittyvää mediakuvastoa analysoimalla erityisesti sosiaalista median luomaa kuvaa ikääntymisestä. Varjakoski tuo esille, että sosiaalinen media voi toimia väylänä haastaa yhteiskunnallisessa keskustelussa vallalla olevia käsityksiä ikääntymisestä, sillä sosiaalisessa mediassa on paremmin tilaa vaihtoehdoille tulkinnoille. Esimerkiksi monella eri sosiaalisen median kanavalla toimiva *Aktivistimummot*-ryhmä harjoittaa ilmastoaktivismia jakamalla tietoutta ilmastonmuutoksesta sen hillitsemiseksi.

Aktivistimummojen toiminta monipuolistaa kuvaa ikääntymisestä näyttämällä, että ikääntyneillä naisilla voi olla vaikutusvaltaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan, vaikka usein ikääntyneet naisia ei nähdä olevan poliittisen vallan ytimessä. (Varjakoski 2022, 212–216.) Toisaalta Varjakoski tuo esille, että *Aktivistimummojen* voidaan nähdä myös heijastelevan aktiivisuuden roolia korostavaa kuvaa ikääntymisestä, jossa painottuu itsenäinen toiminta- ja valitsemiskyky, vaivattomuus sekä ikääntyneen velvollisuus edistää omia asioitaan yhteiskunnassa (ks. Hoppania 2017).

Käsitys ikääntymisestä näyttäytyy kaksijakoisena, jossa eroa määrittää erityisesti se, nähdäänkö ikääntynyt tuottavana yhteiskunnan toimintaan osallistuvana jäsenenä vai muiden avun tarpeessa ja varassa olevana. Ikääntymistä tutkineet sosiaalityön tutkijat ovat tuoneet esille, ettei kaksijakoinen kuva ikääntymisestä huomioi kokonaisvaltaisesti niitä monimuotoisia elämäntilanteita ja tarpeita, joita ikääntyneillä on (Ray & Seppänen 2017, 244–246). Silva Tedre kehittää artikkelissaan kaksijakoista vanhuskuvaa haastavan näkemyksen, jonka mukaan avuttomuuden ja riippuvuuden ei tarvitse olla vahvuuden ja autonomian vastakohtia, vaan ne voidaan nähdä olevan samaan aikaan läsnä erilaisissa yhteiskunnallisissa suhteissa ja toisaalta muuttua ajassa ja paikassa. Näin korkeaan ikään usein liitetty avuttomuus ja riippuvuus eivät enää näyttäydy yksilön ominaisuuksina vaan asioina, jotka ovat läsnä kaikissa ihmisissä. (Tedre 2007, 101–104.)

Ikääntyneiden asema suomalaisessa yhteiskunnassa on muuttunut historian aikana. Pitkälle 1900-luvun puoliväliin asti vastuun ikääntyneiden huolenpidosta ja elättämisestä nähtiin kuuluvan perheelle. Vasta hyvinvointivaltion kehittyessä vastuu ikääntyneistä alkoi siirtyä enemmän yhteiskunnalle ja vanhuspalvelut alettiin nähdä universaaleina kaikkia ikääntyville suunnattuina palveluina. (Anttonen & Sipilä 2000)

1990-luvun lamasta alkoi ajanjakso, jonka aikana ikääntyneiden asema erityisesti palveluiden näkökulmasta on kokenut suuria muutoksia. Tällöin alettiin ajatella, ettei aikaisempina vuosikymmeninä kehitettyjä universaaleja palveluita voitu enää taloudellisesti ylläpitää (Hoppania 2016, 53). Samaan aikaan ikääntyneiden osuus väestöstä alkoi kasvaa, mikä on lisäsi ikääntyneiden tarvetta palveluille. Suomessa kasvaviin kustannuksiin alettiin reagoimaan karsimalla palveluita ja tiukentamalla palveluiden myöntämiskriteereitä. Nykyisin Suomessa vanhuspalveluihin käytetään huomattavasti pienempi osuus bruttokansantuotteesta kuin muissa Pohjoismaissa, vaikka Suomessa yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä on Pohjoismaiden suurin. Nykypäivän ikääntyvien palveluita määrittävät erityisesti kotona asumisen ihanne, palveluiden yksityistäminen ja markkinoistuminen sekä yksilön ja läheisten vastuun korostuminen. (Van Aerschot & Kröger 2023.)

Omaisten ja läheisten rooli ikääntyneiden saamassa hoivassa ja avussa on vahvistunut uudelleen ja korvannut aiempaa universalismiin perustuvan hyvinvointivaltion julkisten palveluiden korostunutta roolia (Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012) Tutkijat ovat kuvanneet tätä kehitystä uusfamiliarismiksi, jolloin palvelujärjestelmässä ja lainsäädännössä ikääntyneillä oletetaan olevan läheisiä, joilla on resursseja tarjota heille hoivaa ja apua (Kalliomaa-Puha 2017; Niemi & Pietilä 2023, 248). Informaalin eli omaisten ja läheisten antaman hoivan ja avun rooli on korostunut erityisesti psykososiaaliseen tukeen liittyen, mutta myös vaativissa hoivatarpeissa (Van Aerschot & Kröger 2023, 248–249).

Sukupolvisopimuksen käsitteellä kuvataan sukupolvien muodostamaa hyötysuhdetta toisiinsa, jolloin eri sukupolvilla ja ikäryhmillä on erilaiset vastuut yhteiskunnan ylläpitämisessä. Formaalisissa sukupolvisopimuksessa oikeudenmukainen resurssienjako sukupolvien välillä syntyy verotuksen ja julkisten menojen kautta. Informaalisissa sukupolvisopimuksessa perheen eri sukupolvilla oletetaan olevan erilaisia vastuita eri ajanjaksoina. Vanhempien ajatellaan huolehtivan lapsensa kasvatuksesta ja hoivasta, josta vastapalveluksena aikuisten lasten oletetaan huolehtivan vanhemmistaan heidän ikääntyessään. (Zechner & Sihto 2024.)

Erityisesti informaali sukupolvisopimus asettaa oletuksen sukupolvien jatkuvuudesta, jolloin lapsettomat ikääntyneet jäävät ilman sukupolvisopimuksen luomaa turvaa.

Yksilön oman vastuun ja valinnanvapauden rooli on tutkijoiden mukaan korostunut, jolloin ikääntyneen ajatellaan itse tekevän päätökset siitä, minkälaisia palveluita hän haluaa. Oletuksena on, että ikääntyneellä on itsellään resursseja ja voimavaroja selvittää palveluihin ja niiden hankkimiseen liittyviä asioita. (Ray & Seppänen 2017.) Läheisten roolin ja yksilön vastuun korostaminen kietoutuvat yhteen aikaisemmin mainittuun ikääntymiseen liitettyyn aktiivisuuden ihanteeseen. Tämän ihanteen keskiössä on ikääntynyt, joka ottaa aktiivisen kuluttajan roolissa vastuun omasta ja tarvittaessa myös muiden hyvinvoinnista (Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012, 28).

Puhuttaessa ikääntyneistä on otettava huomioon, että yli 1,3 miljoonaa yli 65-vuotiaasta suomalaista ovat ryhmänä hyvin heterogeeninen joukko. Tutkijat ovat tuoneet esille, että suurin osa ikäihmisistä tulee toimeen ja voi hyvin (esim. Van Aerscot & Sihto 2022, 135). Myös vanhusasiavaltuutettu Päivi Topo on vuoden 2024 kertomuksessa eduskunnalle todennut valtaosan iäkkäistä voivan hyvin. Vanhusasiavaltuutetun mukaan pitäisi erityisesti parantaa pääsyä sosiaali- ja terveyspalveluihin, lisätä asuinympäristöjen ja peruspalveluiden saavutettavuutta ja esteettömyyttä, lisätä tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia, parantaa oikeusturvaa ja vähentää terveys- ja varallisuuseroja. Toisaalta näiden koko ikääntynyttä väestöä koskevien kehitysehdotusten lisäksi Vanhusasiavaltuutettu on nostanut esille vähemmistöön, kuten seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen yhtenä tekijänä, joka voi vaikuttaa ikääntyneen asemaan ja oikeuksien toteutumiseen yhteiskunnassa. (Vanhusasiavaltuutettu 2024.)

2.2 Hyvä vanheneminen tutkimuksessa

Sosiaalityön tutkijat Mo Ray ja Marjaana Seppänen (2017) tuovat esille artikkelissaan, että perinteiset ikääntymisteoriat, joissa vanhuus nähdään passiivisuuden, rappion ja vajavuuksien kautta, ovat vaikuttaneet vahvasti niin ikääntymiseen liittyvään politiikan kuin yhteiskunnallisten asenteiden kehittymiseen. Vanhat ihmiset käsitettiin homogeenisena joukkona, joiden yksilöllisyyttä ei nähty tarpeellisena huomioida. Vanhukset oli myös syytä erottaa niin tilallisesti kuin käsitteellisesti erilleen muista ikäryhmistä. (Emt, 237.) 1960-luvulta alkaen erityisesti gerontologian tieteenalalla alkoi muodostua vastääniä tälle negatiiviseksi ja ikäsyryväksi mielletylle käsitykselle vanhuudesta (Timonen 2016, 14). Gerontologialla viitataan monitieteiseen tieteenalaan, joka tutkii vanhenemista esimerkiksi

fyysisinä, psyykkisinä ja sosiaalisina muutoksina yksilössä sekä ikääntymisen vaikutuksia yhteiskuntaan ja politiikkaan (Rantanen & Koivunen 2022).

Onnistuneen ikääntymisen (Successful aging) käsite mainittiin ensimmäisen kerran Havighurstin (1961) artikkelissa, jossa hän määritteli sen henkilökohtaisen ja sosiaalisen elämän tilana, jossa ikäihminen saa mahdollisimman paljon tyydytystä ja onnellisuutta. Kuitenkin laajemmaksi gerontologisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteeksi onnistunut ikääntyminen tuli John Rowen ja Robert Kahnin tutkimusten (1987; 1997) myötä, jolloin sille, miten ihminen voi ikääntyä onnistuneella tavalla, syntyi objektiivisina pidettyjä kriteerejä, kun sitä oli aikaisemmin määritelty ihmisen subjektiivisena kokemuksena. (Timonen 2016, 14–17.) Rowen ja Kahn (1997) näkivät *onnistuneen ikääntymisen* muodostuvan fyysisestä, kognitiivisesta ja sosiaalisesta ulottuvuudesta. Se tarkoitti sairauksien ja vammojen poissaoloa, fyysisten ja kognitiivisten taitojen ylläpitämistä ja aktiivista osallistumista sosiaaliseen ja tuotannolliseen toimintaan (Eml, 433).

Vaikka onnistuneen ikääntymisen käsite on saanut paljon suosiota ja siitä on tehty runsaasti jatkotutkimusta gerontologian kentällä, sitä on kritisoitu erityisesti kriittistä gerontologiaa edustavien tutkijoiden toimesta. Kritiikkiä on saanut osakseen erityisesti se, että käsite ei ota huomioon sosioekonomisia eriarvoisuuksia, vaan näkee ikääntyneet ihmiset heterogeenisenä joukkona, joilla kaikilla on samanlaiset mahdollisuudet vaikuttaa omaan ikääntymiseensä ja sen ”onnistumiseen”. (Timonen 2016.) Silke van Dyk (2014, 95–96) tuo esille, että yksilön vastuuta ja aktiivisuutta korostava ja rakenteellisia eriarvoisuuksia välttelevä käsite heijastelee uusliberalistisen ajan henkeä.

Onnistunutta ikääntymistä kriittisesti tutkineet gerontologit ovat tuoneet esille, että onnistuneen ikääntymisen käsitteen rinnalla erityisesti kansallisessa ja kansainvälisessä sosiaalipolitiikassa vaikuttaa samanaikaisesti *aktiivisen ikääntymisen* diskurssi (Active aging). Esimerkiksi YK:n, WHO:n ja Euroopan unionin tuottamassa ikääntymistä käsittelevässä materiaalissa ikääntyneiden kasvava määrä nähdään kansainvälisesti merkittävänä haasteena, johon on etsittävä yhteisiä ratkaisuja. Aktiivisen ikääntymisen diskurssi on teoreettista onnistumisen ikääntymisen käsitettä enemmän orientoitunut käytäntöön ja politiikkatoimiin, joilla ikääntyneeseen väestöön voidaan vaikuttaa. (Timonen 2016, 35–36.) Sen, että ikääntyneet pysyisivät mahdollisimman pitkään aktiivisina ja tuottavina yksilöinä yhteiskunnassa, nähdään hyödyllisenä niin ikääntyneille yksilöille kuin koko yhteiskunnalle (van Dyk 2014, 94).

Onnistuneen ja aktiivisen ikääntymisen käsitteiden korostuminen niin tutkimuksessa kuin sosiaalipolitiikassa ei ole kuitenkaan poistanut kokonaan ajatusta ikääntymisestä, jossa se nähdään vajavuuksien ja rappion kautta. Kriittiset gerontologit ovat tuoneet esille, että onnistuneen ja aktiivisen ikääntymisen käsitteet ovat luoneet uudenlaisen ikäsyryjännän muodon, jossa aktiiviset ja terveet ”nuoret vanhat” nähdään yhteiskunnallisena potentiaalina ja vanhat, sairaat ja muiden avusta riippuvaiset yhteiskunnallisena uhkana. Näin jälkimmäiset näyttävät onnistuneen vanhenemisen näkökulmasta epäonnistujina. (van Dyk 2014, 96.)

Linn Sandberg tuo esille, että vaikka ikääntymisen ideaaleihin on monia määritelmiä, kuten onnistunut ikääntyminen, aktiivinen ikääntyminen, positiivinen ikääntyminen ja hyvä ikääntyminen, niitä yhdistää se, että ne ovat joukko erilaisia ikääntymiseen liittyviä diskursseja ja mielikuvia, jotka ovat länsimaisen kulutuskulttuurin, uusliberalismin, gerontologian ja sosiaalipolitiikan tuottamia (Sandberg 2015, 22). Käytän tässä tutkielmassa käsitteestä nimitystä *hyvä ikääntyminen*, sillä esimerkiksi muita lähikäsitteitä kuvaavat aktiivisuus ja positiivisuus usein liitetään ominaisuuksiksi, joita tarvitaan, jotta voi ikääntyä *hyvin* ja toivotulla tavalla (van Dyk 2014, 93). Toisaalta onnistunut ikääntyminen on nimenomaan gerontologian tieteenalaan liitetty käsite, jolloin se ei yksinään kuvaa ikääntymiseen liitettyjen ideaalien ulottumista esimerkiksi kansalliseen ja kansainväliseen ikääntymispolitiikkaan, anti-aging tuotteiden markkinointiin ja ikäihmisten asemaan ylipäätensä.

Virpi Timonen on tiivistänyt hyvään ikääntymiseen liittyviä keskusteluja paradokseiksi, jotka käsittelevät ikääntymiseen liittyvien ideaalien kaksoissidoksia. Ensinnäkin ikääntyneiltä odotetaan aktiivisuutta itsenäisyyttä ja osallistumista, vaikka heitä pidetään samaan aikaan ryhmänä haavoittuvana ja riippuvaisina muista. Toisaalta ikääntyneisiin suhtaudutaan yhtenäisenä ryhmänä, vaikka erot ikääntyneiden välillä eri sosioekonomisten ryhmien ja sukupuolien välillä ovat suuret. Kaikilla ole edes mahdollisuutta saavuttaa korkeaa ikää. Ikääntyneisiin liittyviin kysymyksiin ja haasteisiin pyritään kuitenkin löytämään ratkaisuja ottamatta huomioon ikääntyvää väestöä koskevia eriarvoisuuden kysymyksiä. Lisäksi oletetaan vahvaa yksityistä perheelle ja ikääntyvälle yksilölle lankeavaa vastuuta yhteiskunnallisen ja julkisen vastuun sijaan. Viimeiseksi paradoksiksi Timonen esittää, että yhteiskunnallisena ongelmana pidetyt ikääntyneet nähdään itse olevan ratkaisu ongelmaan olemalla aktiivisempia ja toisaalta vähemmän riippuvaisia muilta saadusta avusta. (Emt, 2016, 1–4.)

2.3 Gerontologinen sosiaalityö

Tutkielmani tarkastelun keskiössä eivät ole gerontologisen sosiaalityön käytänteet tai gerontologisen sosiaalityön asiakkaana olevat ikääntyneet. Sosiaalityössä ikääntyneisiin liittyvä tietotaito ja ammatillinen osaaminen ovat kuitenkin linkittyneet gerontologisen sosiaalityön tutkimukseen ja käytäntöihin. Gerontologisella sosiaalityöllä on Suomessa ja kansainvälisesti nähty olevan marginaalinen asema sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä, eikä ikääntymistä käsitellä juurikaan sosiaalityön opetuksessa (Ylinen 2008, 90–91; Seppänen & Ray 2022, 177; Rossi ym. 2022, 580). Tässä alaluvussa esitellään gerontologisen sosiaalityön roolia sosiaalityön tieteenalalla sekä hahmotetaan siihen liittyviä teoreettisia sitoumuksia. Lisäksi pohditaan, minkälaisen pohjan gerontologinen sosiaalityö antaa ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyvälle tutkimukselle, joka vielä toistaiseksi on suomalaisella sosiaalityön kentällä marginaalissa.

Gerontologisen sosiaalityön teoreettisen juuret voidaan nähdä olevan sosiaaligerontologiassa, ja gerontologista sosiaalityötä on tutkimuksessa pidetty sosiaaligerontologian soveltamisena käytäntöön (Ylinen 2008, 42). Sosiaaligerontologialla viitataan gerontologian tieteenalan sisällä olevaan monitieteiseen tieteenhaaraan, joka tuo esille ikääntymiseen liittyviä yhteiskunnallisia ja sosiaalisia tekijöitä ja pyrkii löytämään ratkaisuja näistä kumpuaviin haasteisiin (Rahkonen, Lahelma & Lallukka 2022). Satu Ylinen (2008) on muodostanut gerontologisesta sosiaalityöstä väitöskirjassaan seuraavanlaisen määritelmän:

Gerontologisen sosiaalityön asiakkaana on ikääntyvä ja ikääntynyt ihminen. Sen tavoitteena on asiakkaan hyvän nykyisyyden ja tulevaisuuden tukeminen. Tavoitteensa saavuttamiseksi gerontologinen sosiaalityö käyttää hyväkseen sosiaalityön yleistä ja ikääntymiseen ja vanhuuteen liittyvää erityistä gerontologista tietoa ja asiantuntijuutta. Erityisesti asiakkaansa hyvää elämää uhkaavissa tilanteissa gerontologinen sosiaalityö soveltaa eettistä asiantuntijuuttaan ja toimii välittäjänä asiakkaan ja hänen elämäänsä eri tavalla vaikuttavien osapuolten (esimerkiksi omaiset, vanhustyön muut ammattilaiset ja koko yhteiskunnan ikääntymispolitiikka) välillä. (Emt, 90).

Määritelmässä korostuvat sosiaalityön yleinen sekä gerontologinen asiantuntijuus, jotka yhdistyvät gerontologisessa sosiaalityössä. Toisaalta hyvän elämän tukeminen ja sitä uhkaavien tilanteiden estäminen gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta käyttäen tulevat esille. Simo Koskinen (2005) taas näkee gerontologisen sosiaalityön tärkeäksi tehtäväksi olla muistuttamassa ikääntyneiden ihmisten sosiaalisesta asemasta sekä ikääntymiseen liittyvistä kulttuurisista ja historiallisista merkityksistä (emt, 197). Sekä Ylisen että Koskisen määritelmässä gerontologiseen sosiaalityöhön kytkeytyvät vahvasti ikääntymiseen liittyviin

yhteiskunnallisiin kysymyksiin vaikuttaminen sekä laajan ikääntymistä koskevan sosiaalisen ja eettisen asiantuntijuuden muodostaminen.

Hoivalla ja ikääntymisen lääketieteellisillä määritelmillä on korostunut rooli, jolloin ikääntyneiden kohtaamia sosiaalisia haasteita tai haavoittuvia elämäntilanteita ei ole tyypillisesti nähty asioina, joihin yhteiskunnan pitäisi puuttua. 1980-luvulle asti ikääntyneet nähtiinkin ihmisryhmänä, joiden haasteisiin sosiaalityön asiantuntijuus ei oleellisesti liittynyt. Uusliberalistinen markkinaistuminen ja tehokkuusajattelu sekä ikääntyneiden yksilönvastuun korostaminen ovat johtaneet siihen, että palveluita suunnitellaan jo valmiiksi hyvin pärjäävien ikääntyneiden tarpeita vastaamaan, jolloin paljon tukea tarvitsevat ja marginaalisessa asemassa olevat ikääntyneet jäävät helposti tuen ulkopuolelle. Gerontologinen sosiaalityö pyrkii huomioimaan niitä ikääntymiseen liittyviä eriarvoisuutta ja haavoittuvuutta lisääviä rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä, jotka jäävät huomioimatta koko ikääntynyttä väestöä koskevassa vanhuspolitiikassa. (Ray & Seppänen 2017; Ylinen 2008.) Aiemmassa alaluvussa esitetyn hyvään ikääntymiseen liittyvän tematiikan onkin kuvattu häivyttävän rakenteellisen eriarvoisuuden kysymyksiä ikääntymiskeskustelusta, korostan yksilöllä olevaa velvollisuutta ikääntyä hyvin ja oikealla tavalla (van Dyk 2014, 95)

Kriittistä gerontologista sosiaalityötä käsittelevässä kokoomateoksessa Marjaana Seppänen ja Mo Ray (2022) peräänkuuluttavat gerontologisen sosiaalityön oikeusperustaisuuden korostamista eli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ihmisoikeuksien edistämistä. Heidän mukaansa sosiaalityön oikeusperustaisena professiona pitäisi laajemmin haastaa ikääntymiseen liittyviä normeja, jotka asettavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ikääntyneet haavoittuvaan ja näkymättömään asemaan. (Emt, 187.)

Työskentely seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden aseman edistämiseksi pitäisi siis olla osa gerontologisen sosiaalityön tutkimusta ja käytäntöjä niin asiakkaana olevien sateenkaari-ihmisten parissa kuin laajemmin yhteiskunnallisena vaikuttamisena rakenteellisen sosiaalityön keinoin. Gerontologisella sosiaalityöllä on myös mahdollisuus haastaa ikääntymiseen liittyviä normeja ja rakenteita, kuten hyvään ikääntymiseen liittyviä aktiivisuuden, itsenäisyyden ja tuottavuuden vaateita, jotta myös marginaalisessa ja näkymättömässä asemassa olevat ikääntyneet tulevat huomioiduksi.

3 Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset Suomessa

3.1 Käytetyt käsitteet

Sateenkaari-ihminen kuvaa tässä tutkielmassa kattotermiä, joka pitää sisällään laajasti seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä identiteettejä ja sen ilmaisun tapoja. Sateenkaariyhteisöä kuvaavia käsitteitä on olemassa runsaasti. Kansainvälisesti usein käytössä on eri seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden ympärille muodostuvista lyhenteistä koostuva kirjainyhdistelmä *LGBTQIA+* (suomeksi *LHBTIQIA+*), joka muodostuu sanoista lesbo, homo, trans, queer, intersukupuolinen, aseksuaalinen. Plus-kirjaimella halutaan viestiä, että termi kattaa kaikki seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvät identiteetit, vaikka lyhenteessä ei erikseen mainita kaikkia (Helsinki Pride -yhteisö ry 2022). *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt* -termiä ja sen erilaisia muunnoksia käytetään niin hallinnollisessa kielessä kuin mediateksteissä (esim. HE 131/2024 vp; Oikeusministeriö 2021; Vedenpää 2022). Vähemmistöterminologia on kuitenkin saanut paljon kritiikkiä. Ensinnäkin se asettaa sateenkaari-ihmiset marginaaliseen asemaan ja korostaa näkökulmaa, jossa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta tarkastellaan poikkeavuutena suhteessa heteroseksuaalisuuden ja cis-sukupuolisuuden normiin (Hekanaho 2010). Toisaalta se rajaa käsitteenä sateenkaarevuuden tarkasti rajatuksi ja muista erilliseksi ryhmäksi, jolloin ei tulla huomioiduksi myöskään erilaisten identiteettien ja erojen kuten luokan, ”rodun”, uskonnon päällekkäisyyttä.

Queer-sanon käyttö identiteettiin ja itsemäärittelyyn viittaavana terminä on yleistynyt, vaikka sen juuret ovat alun perin aktivismin ja tutkimuksen saralla, mitä tarkastellaan tarkemmin seuraavassa luvussa. Queeriä, joka on alun perin ollut haukkumasana homoseksuaaleille, käytetään viittaamaan sellaiseen seksuaalisuuden ja sukupuolen ilmaisuun ja identiteettiin, joka kuvantuu esimerkiksi joustavana ja liukuvana sekä sopimattomana olemassa oleviin tarkkarajaisiin seksuaalisuutta ja sukupuolta kuvaaviin termeihin (Rossi & Sudenkaarne 2021; Söderström 2024, 10). Englanninkielisessä maailmassa queer-sanalla on sen aikaisemman loukkaavan merkityksen vuoksi paljon poliittista voimaa kamppailla esimerkiksi syrjiviä rakenteita ja itsestään selvänä pidettyjä määritelmiä vastaan. Tutkijat ovat tuoneet esille, että suomalaisessa kontekstissa queerilla ei vieraskielisenä sanana ole samalaista poliittista viestiä kuin suomenkielisellä sanalla olisi (Rossi & Sudenkaarne 2021).

Vaikka tutkielmani teoreettinen perusta nojaa vahvasti queer-teoriaan, käytän tutkielmassa suomenkielistä *sateenkaari-ihmisen* käsitettä viittaamaan tutkimuksen kohderyhmään. Sateenkaarevuuteen viittaavat sanat ovat peräisin Pride-liikkeen symboliksi muodostuneesta sateenkaarilipusta. Pride-liike on saanut alkunsa New Yorkissa vuonna 1969 alkaneista Stonewallin mellakoista, jotka laajenivat ajan myötä ympäri maailmaa järjestettäväksi vuosittaisiksi mielenosoituksiksi seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen oikeuksien ajamiseksi (Tieteen termipankki 2025). Sateenkaari-sanasta johdetuilla termejä käytetään paljon seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden ympärille keskittyvissä järjestöissä. Esimerkiksi sateenkaarihistorialle, sateenkaariperheille, sateenkaari-ihmisten perhesuhteille ja sateenkaarinuorille on eriytyneitä järjestöjä ja kohdennettua toimintaa (Sateenkaarihistorian ystävät ry 2025a; Sateenkaariperheet ry 2025; Sateenkaari-ihmisten perhesuhdekeskus 2025; Seta 2025). Seta on myös omassa journalismiohjeessaan suositellut käyttämään sateenkaari-ihmisen tai seksuaali- ja sukupuoli vähemmistön käsitettä kattokäsitteenä kirjoittaessa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä teemoista (Alatalo 2024).

Suomessa seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvien ikäihmisisten etuja ajaa vuonna 2021 perustettu järjestö Sateenkaariseniorit ry (Sateenkaariseniorit ry 2025). Vertaisuuteen perustuvan järjestön nimivalinta kertoo itsessään jo siitä, millä termillä järjestön toiminnassa olevat ikäihmiset haluavat tulla kutsutuiksi. Sateenkaariseniori-käsitettä on alettu käyttämään myös yleisterminä esimerkiksi Vanhustyön keskusliiton Sateenkaariseniorit näkyviksi -hankkeessa (Vanhustyön keskusliitto 2025). Tutkielmassani käytetään kuitenkin sateenkaariseniorin sijaan ikääntyneen sateenkaari-ihmisen käsitettä, sillä pyrkimyksenä on tarkastella ikääntymiseen liittyviä kysymyksiä järjestön toimintaa laajemmin. Ikääntyneen sateenkaari-ihmisen käsite pyrkii korostamaan jatkuvuutta eri ikävaiheiden välillä, tuoden esille toisaalta seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvien ikääntymiseen liittyvät erityispiirteet. Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisisten yhteisöllistä resilienssiä tarkastelevassa pro gradu -tutkielmassa pohditaan kuitenkin sateenkaari-ihminen-termin käytön haasteita. Lauri Karhukainen tuo esille, että termi voi neutraaliuden ja salonkikelpoisuuden pyrkimyksillään hiljentää sateenkaariyhteisön kokemaa syrjintää historiassa ja nykypäivänä (Karhukainen 2023, 5).

Vaikka sateenkaari-ihminen identiteettiin liittyvänä käsitteenä ei sisällä yhtä radikaalia poliittista latausta kuin esimerkiksi queer-käsite, on se kuitenkin sateenkaariyhteisön sisältä nousevana käsitteenä sellainen, joka kritisoi valtaväestön luomia rakenteita ja käsityksiä maailmasta. Kuten vanhuutta ja ikääntymistä kuvaavan käsitteistön kohdalla, on jokaisella

käsitteellä omat vajaavaisuutensa, eikä erilaisia ilmiöitä voi kuvata tyhjentävästi vain yhteen käsitteeseen tukeutuen. Käsitteet ovat myös muuttuneet paljon ajassa, eivätkä sateenkaarinuorten käyttämät identiteettiään kuvaavat käsitteet välttämättä tunnu luontevilta ikääntyneille, jotka ovat puhuneet omassa nuoruudessaan eri käsitteillä. Kunnioittaakseni aineistonkeruuseen osallistuneiden henkilöiden itsemäärittelyä, tämän tutkielman aineiston analyysissä käytän niitä käsitteitä, joita aineistonkeruuseen osallistunut henkilö itse käyttää. Nämä saattavat erota tähän tutkielmaan valituista laajempia ilmiöitä kuvaavista käsitteistä, kuten ”ikääntynyt” ja ”sateenkaari-ihminen”.

3.2 Sateenkaari-ihmisten aseman kehittyminen

Aikaisemmissa ikävaiheissa tapahtuvilla asioilla on vaikutusta siihen, millaisena ikääntyminen näyttäytyy. Sosiaalityössä paljon käytettyä kasaantuvan huono-osaisuuden käsitettä on sovellettu myös ikääntyviin sateenkaari-ihmisiin liittyvissä tutkimuksissa, jossa on tuotu esille elämänkaaren varrella koetun syrjinnän sekä homo- ja transfobian vaikuttavan sateenkaari-ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin ikääntyessä. (Willis ym. 2022, 84–85.)

Sateenkaarihistorian virstanpylväiden tunteminen auttaa ymmärtämään sitä ajallista ja paikallista kontekstia, jossa ikääntyneet sateenkaari-ihmiset ovat Suomessa eläneet. Kaikki yli 65-vuotiaat ovat eläneet aikana, jolloin homoseksuaaliset teot olivat Suomessa kriminalisoitu. Myös homoseksuaalisuuteen ja transsukupuolisuuteen liitetyt lääketieteelliset diagnoosit ja määritelmät ovat muuttuneet ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten elämänkaaren aikana. Lainsäädännöllisillä ja lääketieteellisillä määritelmillä on ollut vaikutusta siihen, millä tavalla seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta käsitetään ja miten siihen suhtaudutaan yhteiskunnassa. Sosioekonominen asema, ikä, asuinpaikka ja muut yksilölliset tekijät vaikuttavat kuitenkin myös siihen, minkälaiseksi henkilön elämänkaari muodostuu.

Homoseksuaaliset teot kriminalisoiva laki astui Suomessa voimaan vuonna 1894 ja oli voimassa aina vuoteen 1971 asti. Verrattuna muihin Pohjoismaihin ja Euroopan maihin suomalainen lainsäädäntö erosi sillä, että se kielsi miesten välisen homoseksuaalisten tekojen lisäksi myös kahden naisen väliset teot. Vuosien aikana homoseksuaalisista teoista tuomittiin 1026 miestä ja 51 naista, tuomioiden painottuen erityisesti toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Kati Mustola (2007a) tuo artikkelissaan esille, että sota-aikana ilmapiiri seksuaalisuuden suhteen oli vapautuneempaa ja homoseksuaalisessa suhteessa voitiin elää avoimemmin. Tätä selittävät sodan tuoman poikkeusajan lisäksi esimerkiksi eri sukupuolille miellettyjen rooliodotusten laajentuminen ja ihmisten laaja liikkuvuus pois pysyväluonteisista

asuinpaikoistaan. Sota-ajan jälkeen yhä kaupungistuvan kansakunnan uudelleenrakentamisessa alkoivat korostua heteronormatiiviset sukupuoliroolit sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen tarkempi säätely, mikä näkyy myös 1950-luvulla kasvaneissa tuomioluvuissa homoseksuaalisten tekojen perusteella. Toisaalta voimakas kaupungistuminen mahdollisti seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden ympärille muodostuvan yhteisöllisyyden laajenemisen ja järjestötoiminnan synnyn. (Emt.)

1960-luvun aiempaa liberaalimpi poliittinen ilmapiiri erityisesti seksuaalioikeuksiin liittyen sekä homoseksuaalisuuteen liittyvän kirjallisuuden ja julkisen keskustelun yleistymisen olivat taustavaikuttajina sille, että homoseksuaalisuuden kriminalisaation purkavaa lakia alettiin valmistella vuonna 1966. Vaikka homoseksuaaliset teot olivat laillisia vuodesta 1971 asti, saman sukupuolen välisille seksuaaliselle kanssakäymiselle asetettiin heterosuhteita korkeampi suojaikäraja. Lisäksi asetettiin niin sanottu kehotuskielto, joka määritteli homoseksuaalisiin teoihin kehottamisen laittomaksi teoksi. Kehotuskielto näyttäytyi julkisten tiedotusvälineiden itsesensuurina erityisesti Yleisradiossa, jolloin homoseksuaalisuuteen liittyviä ohjelmia ei uskallettu juurikaan tehdä ja näyttää oikeustoimien pelossa. Kehotuskiellolla ja korkeammalla suojaikärajalla pyrittiin suojaamaan nuoria niin kutsutulta homoseksuaaliselta viettelyltä, mille kehittyvässä iässä olevien nuorten nähtiin olevan erityisen alttiita. Kehotuskielto ja korkeammat suojaikärajat olivat voimassa aina vuoteen 1999 asti. (Emt.)

Medikalisaatiota, eli aikaisemmin lääketieteen ulkopuolella olevien ilmiöiden muuttumista lääketieteen, sairauden ja terveyden kautta määriteltäviksi (Suomen Lääkäriliitto 2021, 239), on tapahtunut paljon seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyen. Vuoteen 1981 asti homoseksuaalisuus oli luokiteltu mielenterveyden häiriöksi virallisessa tautiluokituksessa. Transvestisuus taas poistettiin tautiluokituksesta vuonna 2011. (Sateenkaarihistorian ystävät ry 2025b.) Transsukupuolisuus on yhä edelleen Suomessa käytössä olevassa diagnoosiluokituksessa mielenterveyden häiriöiden alle luokiteltu diagnoosi, mutta vuonna 2026 voimaan astuva uusi ICD-11 diagnoosiluokitus siirtää transsukupuolisuuden seksuaaliterveyteen liittyvien diagnoosien alle, jolloin mielenterveyteen ja sairauteen liittyvä leima poistuu myös transsukupuolisuuteen liittyen (Pettersson 2024).

Transsukupuolisuuteen liittyvillä lääketieteellisillä määritelmillä ja kriteereillä on ollut vaikutusta myös siihen, minkälaista hoitoa ja toimenpiteitä transsukupuolisilla ihmisillä on ollut mahdollista saada. Malla Suhonen (2007) kuvaa transsukupuolisuuden historiaa

käsittelevässä artikkelissaan transhoitoihin liittyvien käytäntöjen olleen kirjavia, hoitoon pääseminen vaikeaa ja useissa tilanteissa hoidot myös vaarallisia osaamattomien kirurgien vuoksi. Vasta vuonna 2003 voimaan tullut ensimmäinen translaki pyrki yhtenäistämään sukupuolen korjaamiseen liittyvää kriteeristöä ja diagnostiikkaa. Toisaalta laki vaati hoitoihin hakeutuvan olevan lisääntymiskyvytön, mikä rajoittaa transsukupuolisten itsemääräämisoikeutta perheen perustamiseen liittyen. (Emt.) Vaade lisääntymiskyvyttömyydestä purettiin vasta uudessa 2023 voimaan tulleessa translaissa, jonka myötä myös juridisen sukupuolimerkinnän muuttaminen irrotettiin lääketieteellisestä transitiosta (Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023 § 2).

Perheenperustamiseen ja avioitumiseen liittyvät lainsäädäntömuutokset kuten oikeus rekisteröityyn parisuhteeseen, hedelmöityshoitoihin, perheen sisäiseen adoptioon ja avioliittoon ovat astuneet voimaan vasta 2000-luvulla (Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001; Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006; Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015). Tällöin myös käsitykset perheestä ja perheellistymisestä voivat olla ikääntyneillä sateenkaari-ihmisillä erilaisia kuin nuoremmilla sateenkaari-ihmisillä, joille naimisiinmenemisestä ja lastenhankinnasta on tehty juridisesti helpompaa.

Toisaalta sukupuolentutkijat Joanna Mizielínska ja Antu Sorainen huomauttavat isojen ikäerojen lesbosuhteita käsittelevässä tutkimuksessaan, että länsimaalainen prideliike on keskittynyt erityisesti avioliitto-oikeuksien ajamiseen, jolloin aikaisempina vuosikymmeninä korostuneet yhteisöllisyyttä edistävät pyrkimykset, kuten queer-tilojen, yhteisöllisen asumisen ja vastikkeettoman neuvonnan kehittäminen ovat jääneet vähemmälle (Mizielínska & Sorainen 2023, 269). Sorainen (2020) tuo esille myös sateenkaari-ihmisten perintöjä käsittelevässä artikkelissa esille, että niille vanhemman polven sateenkaari-ihmisille, joille avioliitto tai rekisteröity parisuhde ei ole ollut tavoiteltava asia tai jotka ovat muodostaneet perheensä muun kuin ydinperheen ympärille, voi tulla eteen oikeudellisia haasteita erityisesti perimisen, testamenttien ja edunvalvontavaltuuksien suhteen. Perintö ja hautajaisjärjestelyt voivat päätyä ilman huolella tehtyä testamenttia ja muita järjestelyjä esimerkiksi sukulaisille, jotka ovat vaienneet vainajan seksuaalisuudesta. Tällöin vainajalle tärkeät ihmissuhteet, joilla ei ole lain silmissä virallista asemaa, voivat jäädä huomioimatta kuoleman jälkeisissä järjestelyissä. (Emt.)

Kati Mustola (2007b, 73–74) puhuu lainsäädännöstä ja medikalisaatiosta eräänlaisina portinvartijoina, jotka ovat määrittäneet rajoja sen suhteen, minkälainen seksuaalisuuden ja

sukupuolen ilmaisu on näyttäytynyt normaalina ja sallittuna ja mikä epänormaalina ja kiellettyinä. Tutkielmani kannalta on huomionarvoista korostaa, että ikääntyneet sateenkaari-ihmiset ovat eläneet aikana, jolloin poikkeavaksi määritellystä seksuaalisuudesta tai sukupuolesta on voitu tuomita tai määrätä mielenterveyteen liittyvä diagnoosi ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvää tietoa ja mediasisältöjä ei ole ollut laajasti saatavilla kehotuskiellosta johtuen. Toisaalta on tärkeää myös huomioida, että lääketieteen ja lainsäädännön määrittelyvaltaa on pyritty vastustamaan sateenkaari-ihmisten keskuudessa läpi vuosikymmenten, ja vastustuksen avulla on muodostunut yhteisöllisyyteen perustuvaa huolenpitoa ja resilienssiä (Honkasalo 2021).

3.3 Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asema nykyisin

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten hyvinvoinnista ja yhteiskunnallisesta asemasta on niukalti tutkimustietoa Suomen kontekstissa, vaikka sateenkaari-ihmisten ikääntymiseen liittyvistä teemoista on alettu puhumaan järjestöjen toimesta jo 1990-luvulla. Vuonna 1994 perustettu Mummolaakso ry asetti perustamisensa yhteydessä tavoitteekseen ”-- edistää lesbojen ja bi-naisten keskinäistä solidaarisuutta ja huolenpitoa sekä tarjota omasta identiteetistä lähtevä vaihtoehto perinteiselle vanhusten hoidolle” (Mummolaakso ry 2025). Myöhemmin vuosina 2012–2016 Seta, Mummolaakso ry ja Karhut Fin-Bears ry aloittivat Yhdenvertainen vanhuus-yhteishankkeen, jonka päämääränä oli tuottaa tietoa sateenkaarevasta ikääntymisestä vanhuspalveluiden työntekijöille ja alaa opiskeleville sekä muille ikääntyville (Seta 2024). Hankkeen jälkeen Setassa toimi STEAn rahoittamaa sateenkaarisenioritoimintaa, jonka toimintamuotoja olivat esimerkiksi vertaistoiminta, eri vanhuspalveluille myönnettävät sateenkaarisertifikaatit ja ammattilaisten lisäkoulutukset. Ammatillinen seniorityö jatkui aina vuoteen 2021 asti, jolloin rahoitus päättyi. (Seta 2021.) Erillinen ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asemaa edistävä järjestö Sateenkaariseniorit ry perustettiin samana vuonna pyrkimyksenään tehdä sekä vaikuttamistyötä että järjestää vertaistoimintaa ikääntyneille sateenkaari-ihmisille (Sateenkaariseniorit ry 2025).

Euroopan ihmisoikeusvirasto FRA:n vuonna 2024 julkaistu kysely selvitti kolmessakymmenessä maassa sateenkaari-ihmisten kokemuksia esimerkiksi syrjintään, häirintään, mahdollisuuksiin elää avoimesti sekä hyvinvointiin liittyen. Kyselyyn vastasi yli 8597 suomalaista. (FRA 2024.) Kyselyssä vanhimpaan ikäkategoriaan kuuluivat kaikki yli 55-vuotiaat, mutta tähän ryhmään kuuluvien suomalaisten vastaajien tarkkaa lukumäärää ei

ole julkaistu. Seuraavaksi tarkastellaan näitä yli 55-vuotiaiden vastaajien tuloksia peilaten niitä muuhun ikäihmisistä tehtyyn tutkimukseen.

21 prosenttia yli 55-vuotiaista vastaajista kertoi tulleensa viimeisen vuoden aikana syrjityksi jollain elämän osa-alueella sen vuoksi, että kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Toisaalta samaan ikäryhmään kuuluvista transnaisista yli 40 % oli kokenut syrjintää, mikä on huomattavasti suurempi osuus kuin muilla ikääntyneillä sateenkaari-ihmisillä. Sosiaali- ja terveydenhuollossa syrjintää oli kokenut 6 % kaikista yli 55-vuotiaista suomalaisista vastaajista, kuitenkin lesbojen (12 %) ja muunsukupuolisten (14 %) vastaajien prosenttiosuudet olivat suuremmat, mikä kertoo eroista ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten välillä. (FRA 2024)

Viimeisen vuoden aikana häirintää oli kokenut 43 % yli 55-vuotiaista vastaajista, mikä oli pienempi osuus kuin usealla nuoremmalla ikäryhmällä. Suurin osa ikääntyneiden kokemasta häirinnästä tapahtui julkisella paikalla, tuntemattoman ihmisen toimesta ja oli luonteeltaan hyökkäävää tai uhkaavaa verbaalista ja non-verbaalista viestintää, kuten nimittelyä, solvauksia tai tuijottamista. Lähes puolet vastaajista välttävät kulkemasta käsi kädessä puolisonsa kanssa aina tai usein häirinnän tai syrjinnän pelon vuoksi, toisaalta 20 % kokee voivansa kulkea kaikissa tilanteissa avoimesti. Ystävilleen he olivat vähemmän avoimia kuin nuoremmat vastaajaryhmät kun taas perheelle avoimempia nuorempiin verrattuna. (FRA 2024.)

Terveydenhuollossa kaikille tai lähes kaikille työntekijöille avoimia seksuaalisuuden- ja sukupuolen moninaisuuteen liittyen oli 42 % vastaajista, mikä oli myös korkeampi osuus kuin nuoremmassa ikäryhmissä. Samanlaista väittämää ei sosiaalipalveluihin liittyen kyselyssä ollut, mutta on huomionarvoista, että kolmasosa vastaajista ei ole kellekään terveyteen liittyvälle kontaktille avoin seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisestaan. (FRA 2024.) Vaikka selkeät syrjinnän kokemukset sosiaali- ja terveydenhuollossa eivät ole kyselyyn vastanneilla kovin yleisiä (6 % vastaajista), voi syrjinnän pelko estää sateenkaari-ihmisiä olemasta avoimia tapaamilleen työntekijöille. Pohjoismaisissa tutkimuksissa on tuotu esille sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan puutteellista osaamista seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyen, erityisesti ikäihmisiin liittyviin teemoihin. Lisäksi on huomioitu, että ikääntyneet sateenkaari-ihmiset kokevat huolta henkilökunnan suhtautumisesta heihin, mikä on viivyttänyt tai jopa estänyt avun hakemista terveyshuoliinsa. (Jakobsen, Bromseth, Siverskog & Krane 2023.)

Tuoreen Vanhustyön keskusliiton Sateenkaariseniorit näkyviksi -hankkeen selvityksen tulokset Pohjois-Pohjanmaalla ikääntyneiden parissa työskentelevien ammattilaisten (n=120) kokemuksista tukevat Jakobsenin ja kumppaneiden tutkimustuloksia. Alle kolmasosa vastaajista oli saanut koulutusta sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen liittyen ja tuntemus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnatuista palveluista ja tukimuodoista oli vähäistä. Huomionarvoista on myös, että yli puolet vastaajista koki, ettei asiakkaan kuulumisella seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön ole merkitystä työn sisältöjen suhteen. Toisaalta 60 % vastaajista halusi kartuttaa osaamistaan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyen. (Kehälina, Väihkönen & Jansson 2024.) Ammattilaisten osaamisen lisääntyessä myös ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarpeet voisivat tulla paremmin kohdatuksi ja näkyviksi.

Sateenkaariseniorit näkyviksi -hanke toteutti syksyllä 2024 myös Pohjois-Pohjanmaalla asuvien sateenkaarisenioreiden kokemuksia ja hyvinvointia kartoittavan kyselyn, johon osallistui 41 50–84-vuotiasta sateenkaari-ihmistä. Yli puolet vastaajista eivät voineet olla avoimia seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan omalla kotipaikkakunnallaan kenellekään tai olivat vain muutamalle henkilölle. Kuitenkin kolme neljäsosaa vastaajista koki, että omannäköisen elämän eläminen oli mahdollista omassa kunnassaan. Toisaalta viidesosa oli joskus jättänyt sosiaali- ja terveyspalveluita käyttämättä syrjinnän tai epäasiallisuuksien pelon vuoksi ja neljännes koki, ettei ammattilaisilla ollut tarpeeksi osaamista seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kohtaamiseen. (Kehälina, Valonen, Väihkönen & Jansson 2025.) Kysely on ensimmäinen juuri ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten elinoloja kartoittava kyselytutkimus Suomessa, mutta sen pieni osallistujamäärä ja tarkka alueellinen sijoittuminen estävät tulosten yleistämisen koskemaan laajemmin ikääntyneitä sateenkaari-ihmisiä. Kysely ja Sateenkaariseniorit näkyviksi -hanke havainnollistavat, että ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asemasta tarvitaan tutkimusta niin kansallisella tasolla kuin alueellisestikin, sillä sateenkaari-ihmisten kokemukset voivat erota huomattavasti maantieteellisesti toisistaan.

FRA:n kyselytutkimuksessa yli 55-vuotiaiden suomalaisten sateenkaari-ihmisten tyytyväisyys elämään oli keskiarvoltaan 7,6, kun tyytyväisyyttä mitattiin asteikolla 1–10. Tyytyväisyys elämään on korkeampaa kuin nuoremmilla suomalaisilla vastaajilla ja suomalaisten ikäihmisten tyytyväisyys oli kolmanneksi korkein kaikista tutkimukseen osaa ottaneista maista. (FRA 2024.) Toisaalta Väestöliiton toteuttaman suomalaisten yli 50-vuotiaiden hyvinvointia tarkastelevassa SHARE-tutkimuksessa (n=1752) vastaajien elämäntyytyväisyyden keskiarvo oli 8,4, joten sateenkaari-ihmisten tyytyväisyys elämään on

keskimääräisesti heikompaa kuin samalla ikäryhmällä keskimäärin (Auero & Lahtela 2024). FRA:n kyselytutkimuksessa 40 % yli 55-vuotiaista suomalaisista sateenkaari-ihmisistä elää ilman parisuhdetta ja 48 % kertoo asuvansa yksin. Väestöliiton julkaisemassa Perhebarometerissa 60-79 vuotiaista vastaajista (n=2001) 28 % elää ilman parisuhdetta, joskin vanhemmissa ikäryhmissä naiset elävät miehiä huomattavasti useammin ilman parisuhdetta (Sorsa, Kuokkanen, Lehtonen & Berg 2024). Tilastokeskuksen datan mukaan yli 55-vuotiaista suomalaisista yksin asui 34 %. Ilman parisuhdetta eläminen ja yksinasuminen on ikääntyneillä sateenkaari-ihmisillä yleisempää kuin muilla samanikäisillä. Ruotsalaistutkija Anna Siverskog painottaa Pohjoismaiden ministerineuvoston ikääntyvien sateenkaari-ihmisten elämänlaatua ja elinoloja Pohjoismaissa käsittelevässä raportissa, että monille ikääntyneille sateenkaari-ihmisille ystävät ja usein myös ex-kumppanit muodostavat tärkeän tukiverkoston puolison ja sukulaisten sijaan tai sen ohella (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2023, 49–50).

Kyselytutkimusten tulosten perusteella voidaan saada tietoa niistä ikääntymisen erityiskysymyksistä, jotka koskettavat erityisesti ikääntyneitä sateenkaari-ihmisiä. Tietoa voidaan edelleen hyödyntää ikääntyviä koskevia palveluita tai päätöksiä tehdessä ja suunniteltaessa, jotta ikääntyneet sateenkaari-ihmiset eivät joutuisi kohtaamaan syrjintää ja häirintää ja he voisivat olla avoimempia seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyen arjen eri tilanteissa. Toisaalta sateenkaari-ihmisten ikääntymistä yhdistäviin piirteisiin keskittyminen saattaa jättää huomiotta jokaisen ikääntyneen yksilölliset kokemukset sekä erilaisten iän kanssa risteävien erojen kuten sukupuolen, luokan ja etnisyyden vaikutukset ikääntymisen kokemukseen (Willis ym. 2022, 86). Tämän tutkielman teoreettista viitekehystä täydentää seuraavassa luvussa esitelty queer-teoreettinen näkökulma ikääntymiseen liittyen. Queer-tutkimus purkaa yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa syntyneisiin identiteettikategorioihin, kuten ”ikääntyneen” ja ”sateenkaari-ihmisen” liittyviä normatiivisuuksia ja pyrkii siten haastamaan totuttuja tapoja vanheta ja puhua vanhenemisesta.

4 Queer-tutkimuksen ymmärrys ikääntymisestä

4.1 Queer-teorian lähtökohdat

Queer-teorian taustat ovat monitahoiset. Ensinnäkin 1980-luvun HIV- ja AIDS-aktivismissa sekä ajan muussa sateenkaariaktivismissa queer-termi otettiin uudelleen käyttöön symboloimaan vastarintaa ja normeista poikkeavuutta. Aikaisemmin loukkaavana käytetty haukkumasana sai yhteisön sisältä käsin muodostetun uuden merkityksen. (McCann & Monaghan 2020, 2.) Queer-aktivismi kyseenalaisti myös silloisen homo- ja lesboliikkeiden pyrkimyksen yhteiskunnalliseen sulautumiseen sekä liikkeiden luoman kuvan seksuaali- ja sukupuoli-identiteeteistä jäykkinä, muuttumattomina ja toisistaan erillisinä. Toisaalta queer-teorian taustat ovat akateemisissa ristiriidoissa, jossa lesbo- ja homotutkimuksen lähtökohtia selväräjaisista identiteetikategorioista sekä niiden nimeämisestä ja yhteiskunnallisesta rakentumisesta alettiin kyseenalaistaa 1990-luvun alussa. (Hekanaho 2010.)

Queer-tutkijat halusivat tuoda esille ja purkaa yhteiskunnassa vallalla olevia kyseenalaistamattomia normatiivisuuksia erilaisiin identiteetikategorioihin, kuten sukupuoliin ja seksuaalisuuteen liittyen. Oleellista tutkimukselle on se, että se näkee identiteetit alati muuttuvina sekä yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan sidottuina. Tutkijat halusivat tarkastella, miten identiteetikategorioihin perustuvia valtajärjestelmiä luodaan ja miten niiden kautta syntyy käsityksiä normaalista ja epänormaalista. (Hekanaho 2010.) Queer-teorian suhde identiteettiin, identiteetikategorioihin ja identiteettiin perustuvaan politiikkaan on siis kriittinen, mikä aiheuttaa jännitteen sateenkaariyhteisöä tarkastelevalle tutkimusaiheelle.

Queer-teorialle keskeinen heteronormatiivisuuden käsite kyseenalaistaa nykyajassa normaalina pidetyn heteroseksuaalisuuteen perustuvan yhteiskuntajärjestyksen, jossa heteroseksuaalisuus näyttäytyy oletusarvoisena, luonnollisena ja etuoikeutettuna. Tästä normista eroavat seksuaalisuudet nähdään yhteiskunnassa heteroseksuaalisuuden kautta: poikkeavina ja toisina. (Rossi 2006.) Monet, ei pelkästään seksuaalisuuteen liittyvät asiat, suhteet ja tavat liitetään yhteiskunnassa heteroseksuaalisuuteen, jolloin ne saavat tietynlaista arvoa yhteiskunnassa. Vastaavasti taas homoseksuaalisuuteen liitettyihin asioihin on nähty tarpeellisuutta kohdistaa yhteiskunnallista kontrollia ja rajoittamista. (Hicks & Jeyasingham 2016, 2361.) Toisaalta homonormatiivisuuden käsitteellä on tuotu esille identiteetin ja normatiivisuuden kytköksiä myös sateenkaariyhteisössä. Liberaalin yksilöoikeuksien

edistämiseen, kuten avioliitto ja lisääntymisoikeuksiin keskittyvän sateenkaariliikkeen kääntöpuolena nähdään, että heteronormatiiviset rakenteet eivät tule kyseenalaistetuiksi vaan pyritään sulautumaan olemassa oleviin. Tällöin vaarana on, että muunlaiset tavat käsittää ihmissuhteita ja perhesiteitä nähdään vähempiarvoisina. (McCann & Monaghan 2020, 157-161; Hicks & Jeyasingham 2016, 2368.)

4.2 Queer-teorian kritiikki hyvään ikääntymiseen liittyen

Ikääntymiseen ja vanhuuteen liitettyjä (hetero)normatiivisuuksia voidaan myös tuoda esille queer-teoreettisen tarkastelun kautta. Ikääntymistä on teorisoitu viimeisen viidentoista vuoden aikana queer-tutkimuksen näkökulmasta (esim. Sandberg 2008, Brown 2009, Jones 2011, Fabbre 2015, Marshall 2018). Maria Brown (2009) tuonut esille tutkimusaukon niin gerontologian kuin queer-tutkimuksen saralla: aiemmassa queer-tutkimuksessa ei ole tarkasteltu ikääntymistä, eikä taas gerontologiassa ikääntyneiden seksuaalisuuteen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä normeja ei ole juuri kyseenalaistettu. Queer-tutkijat ovat tuoneet esille myös sen, että ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarpeiden, syrjinnän kokemusten ja haavoittuvuuden tutkimisen lisäksi olisi tärkeää tutkia, miten ikääntymiseen liitettyjä normatiivisuuksia luodaan ja ylläpidetään (Sandberg 2015). Toisaalta uusien, vaihtoehtoisten normatiivisuutta kyseenalaistavien ikääntymisen tapojen ja kokemusten esiintuominen on nähty tärkeänä queer-teoreettisen ikääntymistutkimuksen tavoitteena (esim. Fabbre 2015; Sandberg & Marshall 2017; Chazan & Baldwin 2021).

Queer-teorian pyrkii haastamaan pysyviksi ja muuttumattomiksi ajateltuja identiteettikategorioita, kuten seksuaalisuutta ja sukupuolta. Tutkijat ovat tuoneet esille, että myös ikä on seksuaalisuuden ja sukupuolen tavoin kategoria, johon kiinnitty yhteiskunnallisia normatiivisuuksia ja valta-asetelmia. Ikä ja ikääntyminen nähdään ”luonnollisina” prosesseina, joilla ei nähdä olevan yhteyttä sosiaaliseen todellisuuteen. Korkea ikä nähdään yhteiskunnassa kuitenkin usein suhteessa keski-ikään, joka queer-tutkijoiden mukaan on yhtä lailla kyseenalaistamaton normi kuten esimerkiksi heteroseksuaalisuus. (Sandberg 2008.)

Ikääntymistä tutkineet queer-teoreetikot nojaavat Queer-tutkimuksen uranuurtaja Judith Butlerin (1990) teoriaan seksuaalisuuden ja sukupuolen performatiivisuudesta yhdistäen sen myös iän kategoriaan. Butler näkee sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien kategorioiden rakentuvan performanssin kautta, missä toistamalla erilaisia yhteiskunnallisesti hyväksytyjä tekoja ja puhetapoja syntyy käsitys esimerkiksi heteroseksuaalisuudesta. Performoimalla

sukupuolta ja seksuaalisuutta yleisesti hyväksyttävällä tavalla ihminen tulee muiden tunnustamaksi subjektiksi, kun taas väärin performoimalla ihminen ei saa samanlaista tunnustusta, vaan nähdään epänormaalina, abjektina. (Karhu 2006, Paasonen 2010, Rossi 2017.) Abjektilla viitataan queer-teoriassa normatiivisuutta haastavaan ja uhkaavaan olemiseen, esimerkiksi homoseksuaalisuuteen, jota kuitenkin tarvitaan, jotta voidaan määritellä sitä mitä heteroseksuaalisuuden tavoin nähdään normaalina (Roman 2018).

Liz Schwaiger (2006) tuo esille, että sukupuolen ja seksuaalisuuden lisäksi myös ikää pitäisi yhteiskunnassa performoida tietyllä tavalla, jolloin yleisesti hyväksytystä normista eroavat tavat ikääntyä nähdään epänormaaleina. Linn Sandberg (2008) lisää, että iän, sukupuolen ja seksuaalisuuden (kuten muidenkin erojen) performanssien yhteenkietoutumat johtavat siihen, että jotkin vanhenemisen tavat nähdään onnistumisina ja toiset epäonnistumisina. Hyvään vanhenemiseen liittyvät oletukset yhdistyvät Sandbergin ajattelussa queer-tutkimuksen näkemykseen performanssista. Näin hyvän vanhenemisen tematiikka kuvaa yhtä tapaa määritellä ja tuottaa ikääntymistä sulkemalla tietyt epäonnistuneet ikääntymisen muodot sen ulkopuolelle.

Tutkijat ovat tuoneet esille, että heteronormatiivisuus linkittyy vahvasti ajatukseen hyvästä vanhenemisesta, jolloin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden ei nähdä olevan osa hyvää vanhenemistä (Esim. Marshall 2018; Fabre 2014). Successful aging -käsitettä 1990-luvulla teorisoineet Rowe & Kahn (1997) näkivät avioliiton ja läheissuhteisiin panostamisen tärkeinä elementteinä hyvälle ikääntymiselle fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin lisäksi. Linn Sandberg (2015) tuo esille media-aineistoa hyödyntävässä tutkimuksessa, että esimerkiksi pitkän elinikäisen avioliiton ja lastenlasten kanssa vietetyn ajan nostaminen hyvän ikääntymisen keskiöön toisintavat heteronormatiivista ajatusta vanhenemisesta. Sandberg näkee, että hyvään ikääntymiseen liitetyt mielikuvat vapaasta, terveestä ja itsenäisestä ikääntyneestä henkilöstä tuodaan median kuvastossa esille yhdessä heteroseksuaalisten läheissuhteiden kanssa, jotka voivat ilmetä esimerkiksi toisiaan kädestä pitävinä heteropareina. Barbara Marshall kuvaa tätä hyvän vanhenemisen tematiikan heteronormatiivisuutta *heteroseksuaaliseksi onnellisuudeksi* (Hetero-happiness), sillä erityisesti median kuvastossa ikäihmisistä valokeilaan nousevat heteroseksuaalinen parisuhde ja sen jatkuvuus kuolemaan asti. Näin ajatus hyvästä ikääntymisestä tuottaa ja ylläpitää kuvaa myös siitä, millainen ikäihmisten seksuaalisuus on moraalisesti oikeanlaista ja hyvinvointia tuottavaa. (Marshall 2018, 364.)

Myös ajallisuus voi tuottaa ikääntymiseen liittyvää heteronormatiivisuutta.

Heteronormatiivisen elämäntavan käsikirjoituksen noudattaminen, joka sisältää tiettyjä elämänvaiheita esimerkiksi naimisiinmenon, lapsien syntymisen ja eläkkeelle jäämisen, toimii eräänlaisena lupauksena hyvästä elämästä ja hyvästä ikääntymisestä. Tätä ajallista käsikirjoitusta on queer-tutkijat ovat kutsuneet krononormatiivisuudeksi. (Ahmed 2010; Sandberg 2015, 29; Freeman 2010, 3). Jack Haberstam (2005) on teorisoinut tällaisesta normatiivisesta elämäntavasta poikkeamista queer-ajallisuuksien (queer temporalities) käsitteellä, jolloin asioita tehdään väärässä järjestyksessä tai väärään aikaan noudattamatta ennalta määrättyä ”käsikirjoitusta”. Yhdysvaltalainen Vanessa Fabbre, yksi harvoista queer-teoriaa ikääntymiseen hyödyntäneistä sosiaalityön tutkijoista, on artikkelissaan (2014) soveltanut Haberstamin teoriaa queer-ajallisuuksista tutkiessaan vanhemmalla iällä sukupuolenkorjausprosessin aloittaneita ihmisiä. Hän tuo esille, että myöhemmällä iällä transitoituneet ikäihmiset uudelleenmäärittelevät heidän jäljellä olevaa elämäänsä transition jälkeen, vaikka olisivatkin aiemmin noudattaneet normatiivista elämäntavoa. Jäljellä oleva aika transition jälkeen mahdollisesti ainutkertaisen mahdollisuuden tehdä elämänvalintoja, jotka eivät välttämättä ole tyypillisiä ikäihmisille.

Ikääntymiseen paneutuneelle queer-tutkimukselle tyypillistä on, että se ei tyydy vain tuomaan esille ikääntymiseen liittyviä eriarvoisuuksia vaan esittelemään myös vaihtoehtoisia ikääntymisen todellisuuksia ja tulevaisuuksia, kuten Fabbren (2014) tutkimus havainnollistaa. Se ei tarkoita Marshallin ja Sandbergin (2017, 7) mukaan sitä, että pyrittäisiin sisällyttämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt nykyiseen narratiiviin hyvästä vanhenemisestä. Tällöin korostuisi ajatus siitä, että vain sulautuminen ja sopeutuminen heteronormatiiviseen käsitykseen hyvästä ikääntymisestä ja elämästä toisi sateenkaari-ihmisille mahdollisuuden ikääntyä *hyvin*. Fabbre (2015, 151) tuokin esille, että queer-teorian avulla voidaan laajentaa määritelmiä ja käsityksiä siitä, mitä hyvä vanheneminen tarkoittaa.

4.3 Queer-teorian mahdollisuudet ikääntymiseen liittyvässä sosiaalityön tutkimuksessa

Queer-tutkimusta hyödyntävällä sosiaalityön tutkimuksella on Suomessa ollut vielä toistaiseksi marginaalinen rooli (ks. Söderström 2024; Puumalainen 2023), eikä queer-tutkimusta ole Suomessa hyödynnetty vielä ikääntyneisiin liittyvässä sosiaalityön tutkimuksessa. Kuten queer-teorian avulla voidaan laajentaa käsityksiä ikääntymisestä, voidaan sen avulla myös laajentaa käsitystä sosiaalityöstä. Moni tutkija nimittää tätä

laajentamista ja normeja haastavaa toimintaa käyttämällä englanninkielistä verbiä 'to queer', joka on suomalaisessa tutkimuksessa usein suomennettu queeryttää-sanaksi. Ilo Söderström on kuvannut väitöskirjassaan (2024, 204) sosiaalityön queeryttämisen hyötyjä seuraavasti:

Sosiaalityön queeryttäminen hyödyttää siis kaikkia ihmisiä, ei vain queereiksi identifioituvia; se tekee monenlaiset sukupuolet, monenlaiset tavat ilmaista sukupuolta ja monenlaiset tavat olla romanttisissa, sosiaalisissa ja seksuaalisissa suhteissa samanarvoisiksi keskenään.

Söderströmin kuvauksessa korostuu, että sosiaalityön normien kyseenalaistaminen edistää laajasti koko alaa ja professiota asiakkaineen ja työntekijöineen, jolloin kyse ei ole vain sateenkaari-ihmisten sisällyttämisestä sosiaalityön teoriaan ja käytäntöihin vaan laajemmasta rakenteellisesta muutoksesta.

Sosiaalityön suhdetta queer-teoriaan tutkineet Stephen Hicks ja Dharman Jeyasingham (2016, 2362) ovat tuoneet esille, että sosiaalityön tutkimuksessa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus näyttäytyy tyypillisesti yksilöllisenä erona, jolloin esimerkiksi homo- tai transfobiaan haetaan myös yksilölähtöisiä ratkaisuja. Tällöin sosiaalityön oma rooli seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvien käsitysten ja rakenteiden tuottajana ei myöskään tule esille. (Emt.) Syrjinnän syiden ja seurauksien sekä siihen haettujen ratkaisujen yksilöllistäminen jättää huomioimatta yhteiskuntaamme rakentuneita normatiivisuuksia, kuten heteronormatiivisuutta, jotka vaikuttavat siihen, miten seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan moninaiset ikääntyneet tulevat kohdatuiksi ja kohdelluiksi eri elämän osa-alueilla.

Sosiaalityön profession ja sosiaalityöntekijöiden oman roolin kriittinen tarkastelu seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvän tiedon tuottajina ja uusintajina näyttäytyy tutkimuksessa keskeisenä keinona vaikuttaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämään. Samaan aikaan kun kriittinen refleksiivisyys voi hyödyttää ikääntyneitä sateenkaari-ihmisiä yksilönä, sen avulla voidaan saada sosiaalityössä aikaan rakenteellisempaa muutosta. (Fabbre 2017, 75.) Tällöin koko alan ymmärrys seksuaalisuuden, sukupuolen ja niihin kytkeytyvien ilmiöiden sosiaalisesta rakentumisesta ja alituisesta muutoksesta voisi lisääntyä, mikä hyödyttäisi sosiaalityötä laajemmin, kuten Söderströmin (2024, 204) aiemmassa kuvauksessa tulee ilmi. Sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa on tunnustettava, että sosiaalityö ei ole vapaa heteronormatiivisista asenteista tai homo- ja transfobisista käytänteistä (Fabbre 2017, 75). Sosiaalityön tutkimuksessa ja ammattikäytännöissä tuotettua tietoa on tarkasteltava kriittisesti myös suhteessa

seksuaalisuuteen ja sukupuoliin. Queer-teoreettisen ymmärryksen lisääminen voisi auttaa tässä tehtävässä.

5 Tutkimusasetelma

5.1 Tutkimuskysymykset

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sateenkaari-ihmisten käsityksiä ja määritelmiä ikääntymisestä, jotta sateenkaari-ihmisten näkökulmia voitaisiin saada laajemmin osaksi sosiaalityön ikääntymiseen liittyvää keskustelua ja tutkimusta. Tutkin myös, miten teoreettisessa viitekehyksessä esiin tuodut hyvään ikääntymiseen liittyvät käsitykset tulevat esille ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kirjoituksissa. Tukeutumalla queer-teoreettisiin tutkimuksiin ikääntymisestä tarkastelen myös, voivatko sateenkaari-ihmisten ajatukset ikääntymisestä haastaa hyvään ikääntymiseen liittyviä ideaaleja.

Tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Miten sateenkaari-ihmiset käsittävät ikääntymistään?
- Miten hyvään ikääntymiseen liittyvät käsitykset tulevat esille sateenkaari-ihmisten ikääntymiskäsityksissä?
- Miten ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten käsitykset haastavat hyvään ikääntymiseen liittyviä käsityksiä?

5.2 Aineistonkeruu

Tutkielman aineisto kerättiin kirjoituskutsun avulla. Kirjoituskutsu on laadullinen tutkimusaineiston hankintamenetelmä, jossa pyydetään tutkittavasta aiheesta kirjoituksia tutkijan ennalta muotoilemien teemojen ja näkökulmien perusteella (Pöysä 2021). Kirjoituskutsun avulla saatavaa aineistoa voidaan kutsua myös teemakirjoittamiseksi viitaten yhteneväisyyksiin teemahaastattelun kanssa, jonka kulkua niin ikään määrittävät tutkijan valitsemat näkökulmat aiheeseen (Helsti 2005; Hyvärinen, Suoninen & Vuori 2021). Kirjoituskutsu on ajateltu sopivan aineistonkeruumenetelmäksi arkaluonteisiin aiheisiin, joihin haastattelu menetelmänä ei välttämättä sopisi (Helsti 2005). Toisaalta kirjoituskutsua voidaan käyttää myös tutkittaessa aiheita, joista ei ole olemassa aikaisempaa tutkimusta tai aiemmin kerättyä aineistoa (Pöysä 2021). Kirjoituskeruilla on pitkät perinteet suomalaisen kansanperinteen ja muistitiedon tallentamisessa, jota erityisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on toteuttanut (Kurki 2004). Kirjoituskeruita onkin hyödynnetty erityisesti kulttuurin- ja historiantutkimuksessa, mutta myös sosiaalityön tutkimuksen saralla on kerätty aineistoa

kirjoituskutsulla esimerkiksi köyhyyden kokemusten tutkimiseen (esim. Isola, Larivaara & Mikkonen 2007).

Kirjoituskutsuissa korostuvat kirjoittajan omakohtaiset kokemukset ja merkityksenannot (Pöysä 2021). Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset eivät ole juurikaan saaneet tilaa yhteiskunnallisessa keskustelussa eikä sateenkaarevaan ikääntymiseen liittyvää sosiaalityön tutkimusta ole suomalaisessa kontekstissa muutamaa opinnäytetyötä (Karhukainen 2023; Lindholm 2023) lukuun ottamatta. Kirjoituskutsussa korostuva omakohtaisuus voi edistää vähemmistöasemassa olevien ihmisten omien ajatusten ja merkityksenantojen esiin nostamista ikääntymiseen liittyen sen sijaan, että heidän elämäänsä kuvattaisiin enemmistön määrittävistä normeista käsin. Sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemukset ja käsitykset eivät Suomessa juurikaan tule esille. Jotta sosiaalityön ymmärrys sateenkaarevasta ikääntymisestä lisääntyisi, on tärkeää, että sateenkaarevat ikääntyneet otetaan osaksi ikääntymiseen liittyvää tiedonmuodostusta.

Kirjoituskutsuun osallistuvien kirjoituksiin vaikuttavat oman kokemusmaailman lisäksi tutkijan valmiiksi luomat teemat ja näkökulmat. Kirjoituskutsun saatetekstiä voidaankin pitää eräänlaisena kehyksenä, joka rajaa sen, mistä näkökulmasta tutkija haluaa aihetta käsiteltävän mutta myös määrittää minkälaisia mielikuvia kirjoittajille syntyy keruun toteuttajasta ja kirjoitusten oletetusta lukijasta (Taavetti 2021, 46–47). Kirjoittaja tulkitsee kirjoituskutsun teemoja ja kysymyksiä itselleen luontevalla tavalla korostaen joitain asioita ja jättäen toisia vähemmälle. Henkilökohtaisten kokemusten jakamisen lisäksi kirjoituskeruuseen lähetetyt kirjoitukset osallistuvat luomaan yhteistä käsitystä käsittelemästään aiheesta. (Taavetti 2014, 5.) Tutkielmani sateenkaari-ikäntymiseen liittyvään kirjoituskutsuun osallistuvat kirjoitukset ovat aktiivisina toimijoina luomassa käsityksiä, merkityksiä ja määritelmiä siitä, millaista sateenkaareva ikääntyminen Suomessa on.

Tutkimuksissa, jossa kirjoituskutsua on käytetty aineistonkeruumenetelmänä, on pohdittu sitä, minkälaiset ihmiset osallistuvat tyyppillisesti kirjoituskeruusiin. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskutsun pohjalta tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että kirjoittajista suurin osa oli naisia ja sellaisia, joilla on ollut resursseja päästä kirjoituskutsun pariin ja resursseja kirjoittaa (Virrankari & Isola 2021, 290). Toisaalta Riikka Taavetti pohtii artikkelissaan (2021, 47), voivatko tavalliset ja arkipäiväiset kokemukset tuntua liian merkityksettömiltä jaettavaksi kirjoituskeruuseen. Vaikeista kokemuksista kirjoitetaankin kirjoituskeruissa usein menneinä, jo selätettyinä vaiheina nykyisestä paremmasta tilanteesta

käsin (Taavetti 2014, 13). Kirjoitustaito on Suomessa yleisesti hyvällä tasolla, ja kirjoittaminen on monelle saavutettava tapa ilmaista itseään (Pöysä 2021). Ikäihmiset ovat tyypillisesti osallistuneet kirjoituskeruisiin nuorempia ikäryhmiä aktiivisemmin, mitä selittyy toisaalta kirjoituskeruiden aiheiden painottumisella menneisyyteen ja toisaalta muistelemisen tarpeen lisääntymisellä vanhenemisen myötä (Helsti 2005, 152; Vakimo 2001)

Hyvä ikääntyminen ja siihen liittyvä tematiikka kietoutuvat tutkielmani teoreettisen viitekehyksen lisäksi myös tutkielman menetelmälliseen pohdintaan. Marja Kaskisaari on (2000) lesbojen elämäkertoja tarkastelevassa tutkimuksessa tuonut esille, että omaelämäkerrallisten muistitietokertomusten rakentumiseen vaikuttavat hyvän elämän ideaalit, jotka voivat heijastua teksteissä esimerkiksi elämään liitettyjen toiveiden, haaveiden ja epäkohtien kuvauksissa. Tutkielmani kirjoituskeruukutsua laatiessani pyrin käyttämään apukysymyksiä, joissa ei suoraan viitattaisi ”hyvään ikääntymiseen” välttääkseni toistamasta ikääntymiseen liittyviä yhteiskunnallisia normeja. Kirjoituskeruuseen osallistuvat kirjoittajat eivät kuitenkaan ole irrallaan yhteiskunnallisesta ikääntymiseen liittyvästä keskustelusta, joten väistämättä myös heidän kirjoituksissaan hyvään elämän ja ikääntymiseen liittyvät normit ja ideaalit ovat läsnä. Kirjoituskeruutekstejä määrittelevät toisiinsa kietoutuneina tutkijan asettamat kehykset, kirjoittajan kokemusmaailma sekä yhteiskunnalliset käsitykset tutkittavasta aiheesta.

Sateenkaari-ihmisille suunnattuja kirjoituskeruita on tehty Suomessa 1990-luvulta asti. Keruissa on pyydetty kirjoituksia esimerkiksi maaseudulla elämiseen, hääperinteisiin, sateenkaarinuoruuteen, suomenruotsalaiseen sateenkaarielämään sekä unohtumattomiin ja merkityksellisiin kokemuksiin liittyen (Juvonen & Taavetti 2022, 400–403). Erityisesti ikääntymiseen liittyviä kirjoituskeruita sateenkaari-ihmisille ei ole aikaisemmin Suomessa toteutettu. Suomalaisella kirjallisuuden seuralla (SKS) on käynnissä 15.1.2025 - 15.1.2026 ikääntymiseen liittyvä kirjoituskeruu ”Vanhuus monin silmin”, jossa kerätään yli 65-vuotiaiden ja koululaisten tekstejä ikääntymiseen liittyen (SKS 2025). Sateenkaarielämää kuvaavia tekstejä on kuitenkin havaittu lähetettävän hyvin vähän sellaisiin keruisiin, jotka eivät ole kohdistettu sateenkaari-ihmisille (Taavetti 2014, 1). Sateenkaari-ikäntyneille suunnattu kirjoituskeruu täydentää jo aikaisemmin kerättyjä sateenkaari-ihmisten kokemuksia ja voi mahdollistaa sellaisten ikääntymiseen liittyvien kokemusten keräämisen, joita laajemmalle vastaajakunnalle kohdistetuilla kirjoituskeruilla ei välttämättä tavoitaisi.

Käsillä olevan tutkielman sateenkaari-ikäntymistä käsittelevä kirjoituskeruu toteutettiin Tietoarkiston Penna-verkkoalustalla 7.4.-25.5.2025 otsikolla ”Ikääntyminen sateenkaari-ihmisenä Suomessa”. Keruussa pyydettiin kirjoituksia yli 65-vuotiailta sateenkaari-ihmisiltä ikääntymiseen liittyen. Kirjoituskeruussa annettiin esimerkkikysymyksiä, joiden pohjalta aihetta voi pohtia kirjoituksessa, mutta tekstejä kehoitettiin kirjoittamaan itselle luontevimmalla tyylillä ja muodolla. Esimerkkikysymykset liittyivät ikääntymiseen liittyviin tunteisiin, ikääntymiseen sateenkaari-ihmisenä, ikääntymiseen liittyviin ajatuksiin ennen, nykyisin ja tulevaisuudessa sekä ilon ja huolen aiheisiin. (Liite 1.)

Tietoarkiston Penna-alusta valikoitui keruukanavaksi, sillä tarkoituksena oli tallentaa kirjoituskutsuun osallistuneet kirjoitukset Tietoarkistoon myöhempää käyttöä varten. Sateenkaari- ja queer-historiaa tutkineet Tuula Juvonen ja Riikka Taavetti peräänkuuluttavat sateenkaari-aiheisten muistitietokeruiden ja -haastatteluiden tallentamisen tärkeyttä erityisesti nähdyn ja muistetuksi tulemisen kannalta (2022, 408–409). Vaikka tutkielmani aineistonkeruu ei ole varsinaisesti sateenkaarihistoriaan keskittyvä keruu, sillä voisi tulevaisuudessa olla sateenkaarihistoriallista merkitystä kuvatessaan sateenkaari-ikäntymistä 2020-luvulla.

Kirjoituskeruuseen pystyi vastaamaan verkkoalustalla olevan lomakkeen avulla. Tarkoituksena oli tarjota vastaajille mahdollisuus lähettää kirjoitukset myös postitse, jotta osallistuminen olisi saavutettavaa mahdollisimman monelle. Tietoarkistosta kerrottiin kuitenkin, että he pystyvät tallentamaan vain verkkoalustalle lähetetyt tekstit myöhempää käyttöä varten, joten postitse osallistumisen vaihtoehdosta luovuttiin. Kirjoituskeruuseen osallistuakseen täytyi vastaajan käytössä olla tietokone tai älylaite, mikä karsi mahdollisista osallistujista pois ne, joilla ei ole osaamista tai pääsyä näiden välineiden pariin.

Kirjoituskeruusta tiedotettiin sekä internetissä että fyysisillä ilmoitustauluilla eri paikkakunnilla. Keruutiedotetta jaettiin sähköpostitse kymmeneen ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin tai sateenkaari-ihmisiin ylipäättänsä keskittyneisiin järjestöihin. Osa järjestöistä jakoi keruukutsua järjestön sosiaalisen median alustoilla, tiedotuslistoilla ja tapahtumissa. Osalta järjestöistä en saanut vastausta sähköposteihini. Jaoin myös itse keruukutsua sateenkaariasioihin liittyvissä Facebook-ryhmissä sekä omissa henkilökohtaisissa sosiaalisen median kanavissa. Sosiaalisen median kanavista keruukutsua jaettiin kymmenien henkilöiden toimesta eteenpäin. Keruukutsua jaettiin Turussa, Helsingissä, Lahdessa ja Järvenpäässä

kirjastojen, työväenopistojen, ikäihmisten palvelukeskusten, sairaaloiden ja kauppojen ilmoitustauluille.

5.3 Tutkielman aineisto

Kirjoituskeruuseen saatiin lopulta 4 tekstiä, jotka olivat pituudeltaan puolesta neljään A4-liuskaan. Keruutekstien vähäisen määrän vuoksi Tietoarkistosta ilmoitettiin, ettei niitä voida tallentaa Tietoarkistoon myöhempää käyttöä varten. Keruuseen osallistuneet olivat iältään 63–73-vuotiaita. Vaikka keruun ikärajausena oli 65 vuotta, päädyin sisällyttämään myös tekstin, jonka kirjoittaja oli alle 65-vuotias.

Tutkielman aineistonkeruussa ei kerätty osallistujista ikää lukuun ottamatta muita tunnistetietoja. Tutkielman luettavuuden vuoksi kirjoittajille on muodostettu nimimerkit, jotka on esitelty taulukossa 1. Nimimerkkien keksimisessä on hyödynnetty Trasek ry:n listausta sukupuolineutraaleista nimistä (Trasek 2019). Sukupuolineutraalit nimet valikoituivat käytetyiksi nimimerkeiksi tutkielmaan, sillä aineistonkeruulomakkeessa ei kysytty tietoja osallistujien sukupuolesta, jolloin sukupuolineutraalin nimimerkin käyttämisellä pyritään välttämään aineistonkeruuseen osallistuneiden ikäihmisten väärinsukupuolittamista.

Taulukko 1. Tutkielman aineiston kuvaus

	Ikä	Nimimerkki
Kirjoitus 1 (K1)	67 vuotta	Raune
Kirjoitus 2 (K2)	63 vuotta	Kaiho
Kirjoitus 3 (K3)	73 vuotta	Toive
Kirjoitus 4 (K4)	69 vuotta	Selmi

Kirjoituskeruuseen osallistuneiden pieni määrä voi johtua monesta tekijästä. Keruun kohdistaminen yli 65-vuotiaille on voinut rajata potentiaalisista vastaajista pois monia, jotka ovat alle 65-vuotiaita, mutta joille ikääntymiseen liittyvät teemat ovat tuttuja esimerkiksi järjestötoiminnasta. Tätä konkretisoi keruuseen osallistunut 63-vuotias vastaaja. Ikääntyminen on sosiaalisesti rakentuva ilmiö, jonka rajaaminen tiettyyn kronologiseen ikään jättää ulkopuolelleen monenlaisia kokemuksia ja ymmärrystä. Toisaalta oli haastavaa saada järjestöjä ja muita toimijoita tavoitettua kirjoituskeruuseen liittyen. Monet sateenkaarijärjestöt toimivat vapaaehtoisvoimin, jolloin heillä ei välttämättä ole resursseja opiskelijoiden tutkielmien aineistonkeruusta tiedottamiseen. Käytin myös tiedottamiseen pääasiassa sähköisiä alustoja, jotka eivät välttämättä tavoita ikäihmisiä yhtä hyvin kuin nuorempia ikäryhmiä.

Kirjoituskeruuta olisi voinut järjestää selkeämmin yhteistyössä jonkin ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten parissa toimivan järjestön tai organisaation kanssa, jolloin olisin voinut esitellä tutkielmani kirjoituskeruuta syvällisemmin järjestön jäsenille, ja samalla muodostaa luottamusta keruuseen mahdollisesti osallistuvien henkilöiden ja keruun järjestäjän välillä. Aiemmissa sateenkaari-ihmisille suunnatuissa keruissa on myös kirjoittajien omasta aloitteesta järjestetty yhteisöllisiä kirjoituskahviloita, joissa keruuseen kirjoittamisesta kiinnostuneet ovat kokoontuneet kirjoittamaan omia tekstejään samassa tilassa yhdessä muiden kanssa (Juvonen & Taavetti 2022, 403–404). Yhteisöllinen kirjoittaminen olisi voinut sopia myös ikääntyneille suunnattuun kirjoituskutsun toteuttamiseen, jolloin keruuseen osallistumisella olisi ollut myös henkilökohtaisen kokemuksen jakamisen lisäksi yhteisöllinen ulottuvuus.

Kirjoituskeruun pieni osallistujamäärä on voinut myös johtua ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten marginalisoidusta ja näkymättömästä asemasta yhteiskunnassa, jota olen kuvannut tarkemmin tutkielmani teoreettisessa viitekehyksessä. Pitkään jatkunut yhteiskunnallinen ulossulkeminen ja syrjintä on voinut vaikuttaa tutkielman kohderyhmän halukkuuteen kertoa kokemuksistaan itselleen entuudestaan tuntemattomalle aineistonkeruutaholle. Vaikeista kokemuksista kertominen voi olla myös itsessään kuormittavaa, mikä on voinut vaikuttaa kirjoituskutsuun osallistumiseen. Toisaalta kirjoituskeruukutsu oli sisällöltään vapaamuotoinen, joka lisäsi kirjoittajien omaa päätäntävaltaa kirjoituksen sisällöllisistä valinnoista ja rajauksista.

Pieneksi jäänyt osallistujamäärä ei kuitenkaan välttämättä ole este laadullisessa tutkimuksessa, jossa tarkoituksena ei ole muodostaa aineiston perusteella edustavaa otosta tutkittavasta ilmiöstä. Tulkitsemalla neljän kirjoituksen muodostamaa aineistoa, voidaan tavoittaa osallistuneiden käsityksiä ja merkityksenantoja ikääntymiseen liittyen ja sen myötä laajentaa ymmärrystä ikääntymisestä. Neljä kirjoitukseen osallistunutta on halunnut jakaa kokemuksiaan ja siten tulla kuulluksi ja muistetuksi ikääntymiseen liittyvässä keskustelussa. Vaikka kirjoituksia ei voitukaan tallentaa tulevaa käyttöä varten, mahdollistaa pieni aineistomäärä sen, että jokaista kirjoitusta voidaan tarkastella tutkielmassa tarkasti ja syvällisesti.

5.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä on hyödynnetty kerronnallista tutkimusta sekä aineistolähtöistä temaattista analyysia. Kerronnallinen tutkimus vaikuttaa siihen, miten tulkitseen

kirjoituskeruuseen osallistuneita kirjoituksia, kun taas temaattinen analyysi kuvaa prosessia, jonka avulla aineistosta on muodostettu ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemuksia kuvaavat teemat.

5.4.1 Kerronnallinen tutkimus

Tulkitsen tämän tutkielman aineistona olevat kirjoituskutsuun osallistuneet kirjoitukset tarinoiksi, jotka voivat rakentaa, kommentoida ja kritisoida käsityksiä maailmasta ja elämästä (Hyvärinen 2021). Tarinoiden avulla luodaan siis myös ikääntymiseen liittyviä käsityksiä.

Vilma Hännisen mukaan tarinassa aika järjestyy kokonaisuudeksi, jolle tarinan kirjoittaja tai kertoja on antanut merkityksen. Tarinaan liittyy myös aina syy- ja seuraussuhteiden esittämistä sekä tunteiden ja arvojen esiin tuomista. (Hänninen 2018, 190.) Tarinaa voidaan pitää synonyymina kertomukselle ja narratiiville, mutta tutkimuksessa tehdään käsitteiden välille myös eroja. Tarinaa voidaan pitää tapahtumakulkuna, jota kertomuksen kautta ilmaistaan (Emt, 189). Tarinan avulla kerrotaan, mitä on tapahtunut, mutta tarina voidaan kuitenkin kertoa monella eri tavalla, mikä hahmottaa tarinan ja kerronnan eroa (Heikkinen 2018, 173).

Tutkielmani kannalta oleellisinta ei ole kuitenkaan arvioida tarinoissa kerrottujen tapahtumien todellisuutta, vaan olen kiinnostunut siitä, minkälaista todellisuutta tarinoiden avulla rakennetaan. Ihmiset rakentavat kokemustensa kautta käsityksiä itsestään, identiteetistään ja maailmasta, ja näiden avulla muodostuu alati muuttuva kertomus. (Heikkinen 2018, 176–178.) Kirjoituskeruuseen osallistuneet sateenkaari-ihmiset ovat kirjoittaneet tämänhetkisten käsitysten ja ajatusten perusteella kertomuksensa ikääntymisestä tarinan muodossa. Sateenkaari-ihmisten kirjoittamien tarinoiden avulla esille tuomat käsitykset ikääntymisestä ovat siis tämän tutkielman tarkastelun kohteena.

Näen tutkielmani kirjoituskutsuun osallistuneet henkilöt aktiivisessa roolissa tarinan kertojina, jotka osallistuvat luomaan kuvaa ikääntymisestä ja sateenkaari-ikäntymisestä. tarinat toisaalta kertovat kirjoittajiensa kokemuksista ja ajatuksista, mutta kommentoivat myös muita yhteiskunnassa läsnä olevia kertomuksia. Vastakertomuksen termillä kuvataankin yhteiskunnassa vallalla olevia kertomuksia haastavia ja kyseenalaistavia kertomuksia (Hyvärinen 2021). Teoreettisessa viitekehyksessä kuvattuja ikääntymiseen liittyviä kulttuurillisia ja yhteiskunnallisia käsityksiä voidaan ajatella vallalla oleviksi

ikäntymiskertomuksiksi. Tutkin myös, miten sateenkaari-ihmisten tarinat suhtautuvat näihin kertomuksiin ikääntymisestä.

Tarinoiden avulla voidaan kuvata laajasti koko ihmisen elämänkaarta tai ne voivat koskea tarkemmin määriteltyä ajanjaksoa tai elämän osa-aluetta (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 219). Tässä tutkielmassa ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinat kuvaavat kirjoittajasta riippuen joko laajemmin tähänastista elämäntarinaa tai keskittyen kuvaamaan enemmän lähimenneisyyttä ja nykyhetkeä.

5.4.2 Temaattinen analyysi

Tutkielman aineiston analyysi tehtiin aineistolähtöisen teemaattisen analyysin avulla.

Temaattisessa analyysissä aineistosta nostetaan esille tutkimuskysymyksen kannalta oleellimmat havainnot. Nämä havainnot järjestetään analyysissä toisistaan erottuviksi johdonmukaisiksi teemoiksi, joista jokainen käsittelee tarkasteltavaa aihetta eri näkökulmasta.

Tutkimuksen tekijällä on aktiivinen rooli havaintojen paikantamisessa ja edelleen teemojen muodostamisessa, minkä vuoksi on tärkeää kuvata analyysin eteneminen vaihe vaiheelta.

Myös tutkimuksen tulosten esittelyssä hahmottuu erityisesti aineistositaattien muodossa, miten temaattinen analyysi on tehty. (Juhila 2021; Tuomi & Sarajärvi 2018, 140–145.)

Temaattinen analyysi valikoitui tutkielman analyysitavaksi, sillä tutkielman tavoitteena oli nostaa ikääntymiskeskusteluun näkökulmia, jotka eivät aikaisemmin ole suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa olleet esillä. Teemaattisen analyysin avulla pyritään erittelemään, minkälaisia näkökulmia ikääntymiseen nousee esille ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kirjoituksissa.

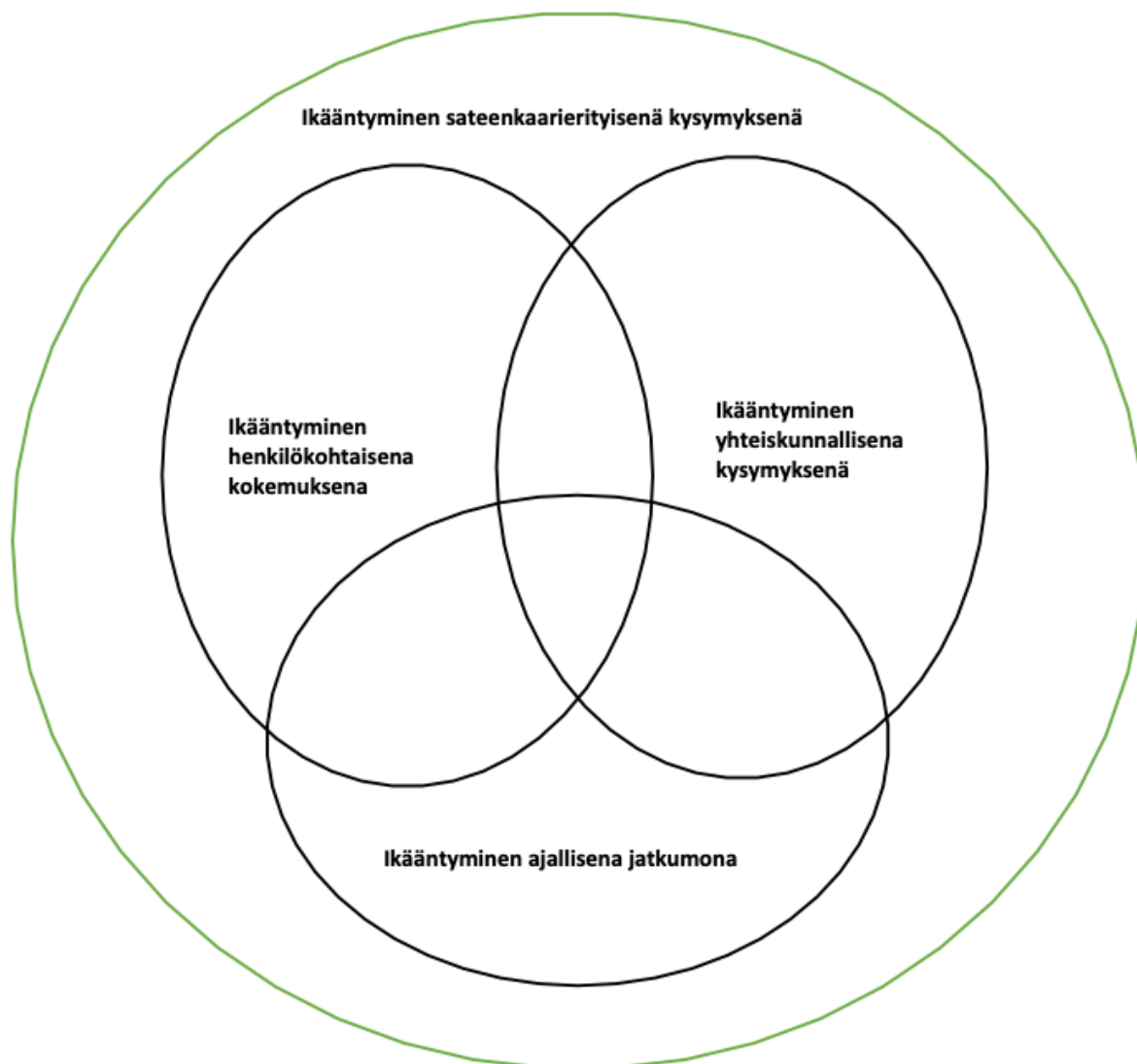
Aineiston analyysi on tehty aineistolähtöisesti eli teemat muodostuvat aineiston analyysin perusteella eivätkä olemassa olevan teoreettisen kehyksen perusteella. Aineistolähtöistä analyysiä pyritään tekemään niin, etteivät aikaisempi tieto ja teoria vaikuttaisi ollenkaan analyysiin. On kuitenkin nähty mahdottomaksi, etteivät tutkijan aikaisempi tieto ja ymmärrys aiheesta vaikuttaisi aineistosta tehtyjen havaintojen muodostamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109.) Tässä tutkielmassa aineiston analyysi ja muodostetut teemat eivät muodostu minkään teoreettisen mallin perusteella, mutta muodostettuja teemoja ja niihin liittyviä havaintoja kuitenkin peilataan olemassa olevaan teoriaan ja tutkimukseen. Tämä valinta perustuu siihen, että tutkielmani tarkoituksena on myös tuoda esille, miten queer-teoriaa voidaan hyödyntää ikääntymiseen liittyvässä tutkimuksessa. Näin tutkielman temaattinen analyysi pyrkii esittämään sateenkaarevaa ikääntymistä aineistolähtöisesti keruukirjoituksia

tarkasti lukien. Temaattisen analyysin tuloksia esitetään niin, että teoreettisella tiedolla pyritään syventämään analyysin pohjalta muodostettuja näkökulmia aiheeseen.

Kirjoituskeruulla kerätyn aineiston analyysi alkoi aineistoon tutustumisella ja läpi lukemisella. Seuraavilla lukukerroilla tein alleviivauksia ja huomioita tekstiin suhteessa asettamiini tutkimuskysymyksiin. Seuraavassa vaiheessa muodostin tekemieni huomioiden pohjalta koodeja, joita keräsin listaksi muistiinpano-ohjelmaan. Värikoodasin jokaisen aineiston kirjoituksen koodit eri väreillä, jotta tunnistin, mistä kirjoituksesta kukin koodi oli. Tämän jälkeen tein käsitekartan aineistosta muodostamieni koodisanojen perusteella. Käsitekartta muodostui, kun yhdistin samaan aiheeseen liittyviä koodeja ”ryppäiksi”. Näiden ”ryppäiden” perusteella muodostin alustavia teemoja. Teemat muodostuivat niiden asioiden ympärille, joiden kautta ikääntymistä aineistoteksteissä käsiteltiin. Muodostin viisi yläteemaa, joita olivat sosiaaliset suhteet, muutokset ja uudelleenmäärittely, menneiden elämänvaiheiden peilaaminen, aktiivisuus ja itsensä kehittäminen ja tulevaisuuteen varautuminen. Näiden viiden teeman ympärille muodostin tutkielmani tulososion viisi alalukua, joista jokainen käsittelee eri näkökulmasta ikääntymistä.

Teemat on järjestetty luvuiksi niin, että tarkastelu alkaa menneisyyteen linkittyvällä luvuilla (Ikääntyminen elämäntarinan rakentamisena), jatkuu luvuilla, jotka käsittelevät nykyhetkeä (Ikääntyminen muutoksen ja uudelleenmäärittelyn aikana, Ikääntyminen yhteiselonä muiden kanssa, ikääntyminen toiminnan ja aktiivisuuden aikana) ja päättyy tulevaisuutta käsittelevään teemaan (Ikääntyminen varautumisena tulevaan).

Aineistossa esille tulevat myös ikääntymisen henkilökohtaiset ja yhteiskunnalliset merkitykset sekä sateenkaarierityiset ikääntymiskysymykset. Kuvassa 1 esitellään aineistoa läpileikkaavat näkökulmat, jotka ovat läsnä kaikissa muodostamissani teemoissa. Henkilökohtaiset kokemukset risteävät ikääntymiseen liittyviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja toisaalta eri aikatasoihin, joiden kautta ikääntymistä käsiteltiin. Sateenkaarierityiset kysymykset ikääntymiseen liittyen läpileikkaavat niin ikään kaikkia näitä näkökulmia. Valitsin aikaperspektiivin teemalukujen punaiseksi langaksi, sillä sen avulla hahmottuu ikääntyminen aikaan ja paikkaan kiinnittyvänä ilmiönä, joka on alati muutoksessa suhteessa menneeseen ja tulevaan sekä yksilöön ja yhteiskuntaan.

Kuva 1. Aineiston analyysia läpileikkaavat näkökulmat ikääntymiseen liittyen.

5.5 Tutkielman eettisyys

Pirkko-Liisa Rauhala ja Elina Virokangas peräänkuuluttavat, että tutkimuseettiset periaatteet ja hyvä tieteellinen käytäntö tulisi olla osa jokaista tutkimusvaihetta ja niihin liittyviä valintoja. Sosiaalityön tutkimuksen pitäisi tuottaa hyötyä niin tieteelle ja tutkimukselle kuin tutkimuksen kohteena olevalle ryhmälle. (Rauhala & Virokangas 2011, 238; 251.) Pro gradu -tutkielman tavoitteena on nostaa esille ikääntymiseen liittyviä näkökulmia, jotka eivät tyypillisesti ikääntymiseen liittyvässä tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa ole keskiössä. Samalla pyrkimyksenä on lisätä sosiaalityön ymmärrystä sateenkaarevaan ikääntymiseen liittyen. Näiden tavoitteiden kautta toiveena on edistää ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asemaa yhteiskunnassa.

Yhteiskunnallisen hyödyn tavoittelu ei välttämättä tue eettisesti kestävästä sosiaalityön tutkimuksen tekemistä, sillä sosiaalityön tutkimus voi haastaa yhteiskunnassa vallalla olevia ideologioita, kuten taloudellista tehokkuutta (Rauhala & Virokannas 2011, 238). Käsillä oleva tutkielma suhtautuu kriittisesti ikääntymiseen liittyviin normeihin ja ideaaleihin, jotka kaventavat mielikuvia ikääntymisestä ja jättävät huomiotta haavoittuvassa asemassa ja marginaalissa olevia ikääntyneitä (ks. Ray & Seppänen 2017; van Dyk 2014).

Hyödyn tavoittelun lisäksi haittojen ja riskien minimoiminen tutkimukseen osallistuneille ja heidän yhteisöilleen on tutkimuseettisesti tärkeää, erityisesti tutkittaessa vähemmistöryhmiä (Vuori 2021). Tutkielmani tavoitteena on ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemusten esille nostamisen kautta lisätä sateenkaarevien äänien kuuluvuutta ikääntymiskeskustelussa. Tutkielmani ei pyri kokonaiskuvan muodostamiseen sateenkaarevasta ikääntymisestä, vaan yksittäisten ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemusten ja näkemysten esille nostamiseen. Tutkielman analyysi ja tulokset muodostuvatkin neljän ikääntyneen sateenkaari-ihmisen kirjoituksen perusteella, eikä niiden perusteella voida muodostaa johtopäätöksiä, jotka kuvaisivat koko moninaista sateenkaari-ikäntymistä ilmiönä. Tutkielman teossa olen välttänyt toistamasta sellaisia sateenkaari-ihmisiin liitettyjä yleistäviä ja yksipuolisia ennakkokäsityksiä, jotka voisivat lisätä syrjintää ja ennakkoluuloja heitä kohtaan.

Tutkielman teon aikana pyrin suojelemaan aineistonkeruuseen osallistuneiden yksityisyyttä ja sekä korostamaan heidän itsemääräämisoikeuttaan, mitkä nähdään ihmistieteissä, kuten sosiaalityön tutkimuksessa keskeisinä eettisinä periaatteina (Rauhala & Virokannas 2011, 251). Tutkielman aineistonkeruulomake perustui vapaaehtoisuuteen ja kirjoituksensa lähettäneillä oli koko keruun voimassaoloajan mahdollisuus perua osallistumisensa keruuseen. Nämä tekijät lisäsivät osallistujien itsemääräysoikeutta tutkimuksen aikana. Kirjoituskeruu aineistonkeruun menetelmänä mahdollisti osallistujille tilaisuuden kirjoittaa aiheesta omaehtoisesti rajaten kertomaansa itselle sopivalla tavalla. Itsemääräämisoikeus ei välttämättä mahdollistuisi samalla tavalla esimerkiksi tutkimushaastattelussa, sillä tutkimukseen osallistujan pitäisi olla vastaamatta tutkijan esittämiin kysymyksiin, jos hän haluaisi rajata omaa kertomaansa niistä aiheista, joista ei haluaisi puhua. Toisaalta itselleen henkilökohtaisista aiheista kirjoittaminen voi aiheuttaa myös ahdistusta tai muita vaikeita tunteita, vaikka kirjoituskeruuseen olisikin osallistuttu vapaaehtoisesti (Rauhala & Virokangas 241–242).

Pyrin myös kunnioittamaan osallistujien itsemäärittelyä käyttämällä heistä ja heidän läheisistään sellaisia nimityksiä, joita he itse käyttävät kirjoittamissaan teksteissä. Koska tutkielman aineistonkeruu oli anonyymi, eikä ikää lukuun ottamatta osallistuneista kerätty tunnistetietoja, haasteeksi muodostui tutkittavien nimeäminen aineistossa.

Sukupuolineutraalien nimien valikoiminen esti tutkittavien väärinsukupuolittamisen, mutta ei toisaalta mahdollistanut sukupuolen itsemäärittelyä heille. Sisällyttämällä aineistonkeruuseen itsekeksityn nimimerkin tunnistetiedoksi olisi mahdollistunut sekä tutkittavien anonymiteetti että itsemäärittelyoikeus.

Tutkielman aineistonkeruuseen osallistuneiden yksityisyyttä ja tietosuojaa pyrittiin kunnioittamaan aineistonkeruun ja analyysin aikana. Aineistonkeruulomakkeella kehoitettiin osallistujia olemaan sisällyttämättä tunnistettavia tietoja itsestään ja läheisistään kirjoituksiin. Analyysissa kirjoittajista käytettiin tietoina pelkkää ikää sekä sukupuolineutraalia nimimerkkiä. Analyysi pyrittiin rakentamaan niin, ettei yksittäisten kirjoituskutsuun vastanneiden henkilöllisyyttä pysty päättelemään. Erityisesti pientä ryhmää tutkittaessa on kuitenkin tuotava esiin, että tunnistamiselle voi olla mahdollisuus, jolloin täyttä yksityisyyttä tutkielman aineistonkeruuseen osallistuneille ei voida taata. Aineistonkeruussa on noudatettu sekä Turun yliopiston että Tietoarkiston Penna-alustan tietosuojakäytäntöjä ja tutkielmaan liittyvät tietosuojaselosteet ovat olleet myös aineistonkeruualustalla keruuseen osallistuvien nähtävillä.

Tutkimusaineistojen avoimuuden periaate on myös nostettu esille Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisissä periaatteissa. Avoimuutta voidaan lisätä tallentamalla tutkimusaineistoa muiden tutkijoiden ja opiskelijoiden saataville jatkotutkimusta varten. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 13.) Aineistonkeruun järjestämisellä Penna-alustalla tavoittelin sateenkaarihistorian tallentamista ja jatkotutkimuksen mahdollistamista, jolloin monet yksittäiset aineistonkeruut ja tutkimukset eivät tuottaisi kuormitusta ikääntyneille sateenkaari-ihmisille. Pieni vastausmäärä kuitenkin oli esteenä aineiston tallentamiselle Tietoarkistoon, jolloin tavoittelemani avoimuus ei toteutunut. Ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyvät aineistot säilyvät hajanaisina yksittäisiin tutkimuksiin käytettyinä aineistoina myös pro gradu -tutkielmani jälkeen.

Kriittisyys ja refleksiivisyys omia tutkimukseen liittyviä valintoja kohtaan sekä tutkijan paikantuneisuuden huomioiminen on tärkeää tutkimuksen eettisessä arvioinnissa.

Sukupuolentutkija Tuija Saresma tuo esille viitaten Donna Harawayn (1991) esille tuomaan

ajatukseen, ettei tutkimus ole koskaan arvovapaata tai kaiken tietävää vaan tutkija ja sen myötä myös tutkimus ovat aina paikantuneet joihinkin teoreettisiin, käsitteellisiin ja kokemuksellisiin sitoumuksiin. (2010, 68–71.) Näiden sitoumuksien esille tuominen ja käytettyjen käsitteiden avaaminen lisäävät tutkielman avoimuutta. Olen tuonut tutkielmassani esille niin tutkielmani teoreettisen sitoutumisen queer-tutkimuksen kentälle, joka näkökulmana sosiaalityön tutkimuksessa ei varsinkaan Suomessa ole tyypillinen.

Omat kokemusmaailmaan liittyvät sitoumukset ovat myös tärkeitä tuoda esille, sillä ne vaikuttavat valintoihin kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tutkimiseen aiheena ovat vaikuttaneet sekä työkokemukseni ikääntyneiden parissa terveysosiaalityössä että oma positioni sateenkaariyhteisön jäsenenä. Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten asema näyttäytyi niin sateenkaariyhteisön sisällä kuin erityisesti ikääntyneille suunnatuissa sosiaali- ja terveyspalveluissa näkymättömänä, mitkä vaikuttivat aihevalintaani. Oman roolini sateenkaariyhteisön jäsenenä vuoksi minulla oli etukäteen paljon ymmärrystä tutkittavasta aiheesta, esimerkiksi käytettyjen käsitteiden, sateenkaarihistorian ymmärtämisen ja sateenkaarijärjestöjen tuntemisen myötä. Toisaalta omakohtainen kokemus sateenkaari-ihmisenä elämisestä voi auttaa ymmärtämään tutkittavien käsitysmaailmaa. Tämä näkyy myös tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin suomalaisten sosiaalityön opiskelijoiden asenteita sateenkaari-ihmisiä kohtaan. Tutkijat esittävät, että itse seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöön kuuluvat opiskelijat osasivat tunnistaa paremmin sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaa syrjintää ja toisaalta tuen tarpeita kuin muut kyselytutkimukseen vastanneet opiskelijat. (Söderstrom, Clarke, Sullivan & Rossi 2025, 342.)

Oma roolini tutkielman tekijänä ei kuitenkaan suoraan paikannu tutkittavan ryhmän sisälle, sillä ennen tutkielman aloittamista minulla ei ollut mitään yhteyksiä ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin tai heidän parissansa työskenteleviin järjestöihin. Henkilökohtaisten kokemusten ja ajatusten jakaminen ryhmän ulkopuoliselle tuntemattomalle henkilölle voi tuntua vaikealta erityisesti henkilöille, jotka ovat voineet elää marginalisoidussa ja haavoittuvassa asemassa elämänsä aikana. Joidenkin aikaisempien sateenkaari-ihmisille suunnattujen kirjoituskutsujen vähäisen osallistujamäärän on pohdittu johtuvan juuri yhteisön ulkopuolisesta keruun järjestäjästä (Juvonen & Taavetti 2022, 402). En tuonut suoraan esille kirjoituskutsun saatetekstissä omaa yhteyttäni sateenkaariyhteisöön, mikä on voinut antaa vaikutelman täysin ryhmän ulkopuolisesta keruun järjestäjästä, jolloin luottamusta tutkimuksen tekijään ja hänen tavoitteisiinsa ei välttämättä ole syntynyt.

Toisaalta kirjoituskutsun saatetekstissä pyrin luomaan luottamusta tuomalla esille perehtymiseni sateenkaari-ikäntymiseen sekä korostamalla aineistonkeruuseen osallistuvien oman kokemuserustan luoman asiantuntijuuden merkitystä. Tutkimukseen osallistuneiden näkeminen tiedontuottajina tutkimuksen tekijän lisäksi voi laajentaa käsitystä siitä, kenelle tietoon liittyvä valta kuuluu. Tutkimukseen osallistuneiden äänen kuuluminen tutkimuksessa voidaan nähdä lisäävän tutkimuksen eettistä kestävyyttä (Rauhala & Virokangas 2011, 251). Toisaalta tutkittavien osallisuutta tiedon tuotantoon olisi voinut lisätä se, että he olisivat saaneet mahdollisuuden osallistua tutkimuksen muihinkin vaiheisiin kuin aineistonkeruuseen. Anonyymi kirjoituskutsulomake kuitenkin esti jälkikäteisen yhteydenpidon aineistonkeruuseen osallistuneiden kanssa, joten laajempaa osallisuuden toteutumista olisi pitänyt pohtia jo aineistonhankintatapaa suunniteltaessa.

6 Sateenkaari-ihmisten käsityksiä ikääntymisestä

6.1 Ikääntyminen elämäntarinan rakentamisena

Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset refleктоivat kirjoituksissaan menneitä elämänvaiheita ja tiivistävät niitä tarinalliseen muotoon. Menneisyyden käsittelyllä on osassa tarinoissa merkittävämpi rooli, kun taas osassa menneitä elämänvaiheita tuodaan esille lyhyinä toteamuksina nykyisyyden kuvauksen lomassa. Aiempien elämänvaiheiden kuvaamisen kautta muodostuu nykyisestä elämänvaiheesta käsin hahmotettu kuvaus omasta elämäntarinasta. Menneisyyteen liittyvät muistot, tunteet ja oivallukset muovaavat sitä, minkälaisena nykyisyys ikääntyneenä sateenkaari-ihmisenä näyttäytyy. 73-vuotias Toive tiivistää alla olevassa otteessa nykyistä elämänvaihettaan suhteessa menneisyyteen:

Pähkinänkuoressa; elän tällä hetkellä elämäni melkein parasta aikaa. Jos pieniä fyysisiä vaivoja ei olisi, eläisin elämäni parasta aikaa.

Siitä kiitollisena. (K3, ote 1)

Ikääntyminen elämänvaiheena näyttäytyy Toivelle tähänastisen elämän lähes parhaimpana vaiheena, mistä hän kertoo tuntevansa kiitollisuutta. Nykyisyydestä käsin Toive pystyy peilaamaan menneitä elämänvaiheita ja vertaamaan niitä tähän hetkiseen elämään. Ilman fyysisiä vaivoja ikääntyminen olisi hänelle elämän parasta aikaa, mutta niidenkin kanssa se on hänelle *lähes* parasta aikaa. Nuoruutta ihannoivassa yhteiskunnassa vanhuuden yhdistäminen elämän parhaaksi ajaksi voi olla epätavallista. Perinteisissä ikääntymisteorioissa, joissa vanhuus kuvautuu heikentymisen ja rapistumisen aikana ei välttämättä nähdä ikääntyvää ihmistä elämässä elämänsä kukoistuskautta, vaan enemmänkin olevan lähellä elämän päättymistä (ks. Sandberg 2015; Ray & Seppänen 2017).

Toisaalta käsitys hyvästä ikääntymisestä pyrkii säilyttämään keski-ikään liitettyjä normeja, kuten tehokkuutta, tuottavuutta ja itsenäisyyttä osaksi myös ikääntymisen normistoa, jolloin keski-ikää elämän kukoistuskautena pyritään pitkittämään mahdollisimman pitkään (van Dyk 2014, 99–100). Toivelle ikääntyminen ikävaiheena on kuitenkin mahdollistanut elämän parhaan ajan elämisen, ei niinkään aikaisempien elämänvaiheiden ylläpitäminen. Toisaalta fyysisten vaivojen vuoksi Toiven nykyhetki kuvautuu kuitenkin vain melkein parhaana aikana. Kehon fyysiset muutokset eivät mahdu hänen käsitykseensä ikääntymisestä elämän parhaimpana vaiheena.

63-vuotiaan Kaihon tarinassa oman seksuaalisuuden hyväksyminen kuvautuu asiana, joka on auttanut häntä selviytymään menneistä elämänvaiheista ja niihin liittyvistä haasteista:

Nuoruuden oivallus siitä, että olen homoseksuaalinen – ja sen hyväksyminen – on auttanut minua "kahlaamaan kaislikon läpi" kuivalle maalle ja säästänyt minut monelta kärsimykseltä. (K2, ote 1)

Kaiho hahmottaa elämäntarinaansa nuoruudesta alkavana aikajanana, jossa ensin oman homoseksuaalisuuden ymmärtäminen ja myöhemmin sen hyväksyminen ovat vaikuttaneet merkittäväällä tavalla siihen, millaiseksi hänen elämänkulkunsa on tämän jälkeen muodostunut. Nykyisyydestä käsin hahmotetussa elämänkulun kuvauksessa sanallistuvat syyt ja seuraukset. Oman seksuaalisuutensa hyväksymisellä on Kaiholle kauaskantoisia positiivisia seurauksia, jotka vaikuttavat edelleen hänen nykyhetkeensä. Kaiholle hyvän ikääntymisen edellytykset ovat muodostuneet jo aiempien elämänvaiheiden aikana, jolloin itsensä hyväksyminen ja sen myötä itselle mieleisten elämänvalintojen tekeminen ovat suojanneet häntä vastoinkäymisiltä läpi elämän.

Kaihon kuvaus oman seksuaalisuutensa hyväksymisestä tuo esille heteronormatiivisen yhteiskuntajärjestyksen vaikutuksen ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten elämänkulussa. Homoseksuaalisuuden vaatiessa henkilökohtaisen hyväksymisprosessin havainnollistuu, miten heteroseksuaalisuus näyttää luonnollisena lähtökohtana, kun taas homoseksuaalisuus siitä poikkeavana tilana (ks. Rossi 2006). *”Erkanin siis perinteisestä heteromiehen elämänsä vaiheista lapsineen ja päädyin nyt yli 36 vuotta kestäneeseen parisuhteeseen miehen kanssa”* (K2, ote 2), Kaiho summaa elämänkulkuaan, jossa hän on haastanut heteronormia monessa eri elämänvaiheessa. Kaiholle eläminen heteromiehelle oletettujen elämänvaiheiden mukaan näyttää hänelle tutuna perinteisenä kaavana, mutta ei sellaisena, jonka mukaan hän haluaisi elämänsä elää.

Erkaantuminen normien viitoittamalta tieltä ja elämänsä kaaren rakentuminen normin ulkopuolelle ei näyttäydä Kaihon tarinassa kärsimyksen, epäonnen tai yksinäisyyden kautta, kuten elämä heteronormin ulkopuolella varsinkin mediassa on totuttu kuvaamaan (ks. Ahmed 2010; Sandberg & Marshall 2017). Oman homoseksuaalisuuden tiedostaminen ja hyväksyminen näyttävät Kaiholle käännekohtana sellaisen elämän rakentumiselle, jonka rajat hän on itse määritellyt. Kaihon tarina elämänsä kulkusta haastaa käsitystä normin mukaan elämisen tuomasta turvasta. Hänelle normatiivisesta elämänsä kulkusta erkaantuminen on tuonut sen turvan, jonka tyypillisesti liitetään yhteiskunnallisten normien ja perinteiden mukaiseen

elämään. Kaihon elämänkulku sateenkaari-ihmisenä ei ole tuonut hänelle kärsimystä vaan suojannut häntä siltä.

Käsitystä eletystä elämästä rakennetaan ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kirjoituksissa suhteessa nykyiseen elämänvaiheeseen. Ikääntyminen mahdollistaa menneisiin elämänvaiheisiin liittyvien tunteiden tarkastelun, kuten 69-vuotiaan Selmin tarinassa tulee ilmi:

Minulle ikääntyminen on tuonut rauhallisuutta. En tunne enää jatkuvaa ahdistusta enkä häpeää. (K4, ote 1)

Selmin aikaisemmissa elämänvaiheissa jatkuvasti läsnä olleet ahdistuksen ja häpeän tunteet ovat ikääntymisen myötä hälventyneet ja tilalle on tullut rauhallisuuden tunne. Menneisyyden tunteisiin hän on saanut iän myötä etäisyyttä. Seesteisemmästä nykytilanteesta käsin hän voi pohtia tunteiden ja niihin liittyvien elämäntilanteiden muutosta ajan saatossa. Selmi liittyy ahdistuksen ja häpeän tunteet menneeseen elämään liittyviksi, ja rauhallisuuden tunteen kuvaamaan nykyisyyttä ja ikääntymistä. Tunteiden kuvaus rakentaa Selmin elämäntarinaa, erontekoa menneisyyden ja nykyisyyden välillä tekevät tunteet.

Myös Kaiho tarinassa esiintyy menneisiin elämänvaiheisiin liittyvää häpeän tunnetta. Hän tuo esille omaan seksuaalisuuteensa kytkeytyvän häpeän tunteen ja siitä irti pääsemisen aikana, jolloin homoseksuaalisuuteen liittyi laajaa yhteiskunnallista stigmaa. Häpeän voittaminen ja häpeästä ulos kasvaminen näyttäytyvät Kaiholle menneisyyteen liittyvinä pitkäkestoisina prosesseina, joita hän kuvaa nykytilanteesta käsin, jossa häpeällä ei ole enää sijaa hänen elämässään. Häpeän rooli hälveni Kaihon elämässä mielen sisäisten ja sosiaalisten prosessien myötä.

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten hyvinvointia käsittelevissä tutkimuksissa on tuotu esille, miten elämänkulun aikana koettu rakenteellinen syrjintä ja sorto voivat vaikuttaa myös myöhemmällä iällä siihen, miten avoimia he ovat identiteetistään esimerkiksi hoitohenkilökunnalle (Fredriksen-Goldsen ym. 2017). Vaikka häpeän tunne Kaihon ja Selmin kirjoituksissa linkittyy menneisyyden elämänvaiheisiin, menneisyyteen liittyvien tunteiden ja kokemusten esille tuominen voi nousta tärkeään rooliin myös nykyisyyttä ja tulevaisuutta pohdittaessa. Kaiho tuo esille, miten tärkeää hänelle on, että myös mennyt elämä tulee huomioiduksi tulevaisuudessa hänen ikääntyessään:

Viime kädessä on kauhua siitä, että kukaan ei ymmärrä elämänhistoriaani, taustaani tai tarpeitani. (K2, ote 3)

Kaiho peräänkuuluttaa tekstiotteessa ikääntyneen menneisyyden ja elämäntarinan ymmärtämistä keinona huomioida sateenkaari-ihmiset ikääntyneille suunnatuissa palveluissa. Jotta elämäntarina tulisi kuulluksi ja huomioiduksi, on olosuhteiden oltava sellaiset, joissa ikääntynyt voi olla avoin taustastaan ja identiteetistään. Paul Willis kumppaneineen (2016, 299) tuo esille, miten ikääntyneiden hoiva tapahtuu heteronormin ympärille rakentuneissa ympäristöissä, joissa sateenkaari-ihmisten henkilöhistoriat näyttäytyvät hoivan kannalta epäolennaisina ja näkymättöminä. Kaihon huoli tuo esille, miten merkittävä rooli menneiden elämänvaiheiden aikana rakentuneella elämäntarinalla on myös ikääntyneiden muodostamissa tulevaisuudenkuvissa.

6.2 Ikääntyminen muutoksen ja uudelleenmäärittelyn aikana

Ikääntyessä koetut muutokset vaikuttavat siihen, minkälaisena elämänvaiheena ikääntyminen sateenkaari-ihmisten tarinoissa näyttäytyy. Muutokset ovat niin konkreettisia tapahtumia kuin hitaampien ajatusprosessien tuloksia. Muutoksia yhdistää kuitenkin se, että ne ovat vaikuttaneet siihen, minkälaiseksi ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten käsitykset ikääntymisestä ovat muodostuneet. Muutokset ovat saattaneet johtaa tilanteeseen, jossa omien ikääntymiseen liittyvien käsitysten uudelleenmäärittely on ollut tarpeen.

Muutokset omassa tai puolison terveydessä ovat havahduttaneet kirjoittajia miettimään ikääntymistään. Erityisesti fyysiseen terveyteen liittyvät vaivat ja sairaudet ovat saaneet ikääntymiseen liittyvät ajatusprosessit käynnistymään. Toive kuvaa hiljalleen tapahtuneita muutoksia omassa fyysisessä jaksamisessaan ja terveydentilassaan:

Olen miettinyt ikääntymistäni muutaman vuoden ajan, koska ikä on alkanut tuntua fyysisessä jaksamisessa ja pienimuotoisina fyysisinä vaivoina. (K3, ote 2)

Toimintakyvyn muutokset suhteessa aikaisempaan näyttäytyvät asioina, jotka erottavat ikääntymisen ikävaihetta aikaisemmista ikävaiheista. Käsitys biologisesta iästä, jossa tarkastelun keskiössä ovat ikääntymisen myötä tapahtuvat muutokset ihmiskehossa ja toisaalta muutosten kytkeminen tiettyyn kulttuurisesti muodostuneeseen kronologiseen ikävaiheeseen tulevat esille Toiven tarinassa (ks. Rantamaa 2001). Ikääntymisen tuomat fyysiset muutokset näyttäytyvät pieninä mutta havaittavina merkkeinä, joiden kautta henkilökohtaista ikääntymisprosessia voidaan tarkastella.

Kehoon liittyvät vaivat kuvautuvat Toiven tarinassa muutoksina suhteessa aiempaan. Queer-tutkijat ovat tuoneet esille, miten keski-ikä näyttäytyy usein kyseenalaistamattomana

iättömyyden normina, josta käsin erityisesti ikääntymistä tarkastellaan. Tällöin ikääntyneet määrittyvät poikkeavina suhteessa keski-ikänormiin ja siihen liitettyihin ominaisuuksiin, kuten aktiivisuuteen, terveyteen, vammattomuuteen ja toimintakykyisyyteen. (van Dyk 2014, 98–99; Sandberg & Marshall 2017.) Fyysisistä vaivoista ja jaksamisessa tapahtuneissa muutoksista huolimatta Toive näkee itsensä toimintakykyisenä. Hänen tarinassaan ikääntyminen ei näyttäydy haikailuna aikaan ennen vaivoja, vaan aikana, jolloin toimintakyky voi saada uudenlaisia määritelmiä. Ikääntymisen määrittelemisen henkilökohtainen ulottuvuus on läsnä rinnakkain ikääntymisen yhteiskunnallisten merkityksenantojen kanssa.

Terveydentilaan liittyviä muutoksia suhteessa ikääntymiseen pohtii myös pitkäaikaissairautta sairastava Kaiho:

Ikääntyminen luo minulle itsearvostusta ja hyväksyntää. Olen kulkenut valitsemaani polkua elämässäni tavoitteellisesti eteenpäin lapsuudesta lähtien. (K2, ote 4)

Ikääntyminen tuottaa itseluottamusta, mutta sitä horjuttaa terveydentilan heikentyminen. Henkinen ja fyysinen voima – elämäni kantavina lähteinä – ovat uhattuina. (K2, ote 5)

Kaiho tuo yllä olevissa otteissa esille ristiriitaa elämän aikana rakentuneiden positiivisten ominaisuuksien ja ikääntymisen myötä tulleiden terveydellisten haasteiden välillä. Aikaisempien elämänvaiheiden tuomat kokemukset ovat mahdollistaneet hänelle ikääntyessä itsearvostusta ja -luottamusta omaa itseään ja elämäänsä kohtaan. Terveyteen liittyvät huolet tuovat kuitenkin epävarmuutta, millä hän näkee olevan vaikutusta myös ikääntymiseen liitettyihin positiivisiin asioihin. Ikääntyminen näyttäytyy Kaihon tarinassa päämääränä, jossa karttunut elämäkokemus palkitaan arvostuksena itseään ja omia valintojaan kohtaan. Sairastamisen tuomat haasteet keholle ja mielelle kuitenkin vaikeuttavat palkinnosta ja sen tuomista eduista nauttimista.

Sairaus ja sen tuottamat vaivat horjuttavat mielikuvaa hyvästä ikääntymisestä. Hyvä ikääntyminen pyrkii haastamaan negatiiviseksi miellettyä kuvaa ikääntymisestä, jota määrittävät esimerkiksi heikkous, passiivisuus ja rappeutuminen (Sandberg 2008). Ikääntymiseen liitetyt negatiiviset mielikuvat tulevat Kaihon tarinassa esille tulevaisuuteen liittyvinä uhkina, tilanteena, jossa henkinen ja fyysinen toimintakyky eivät ole enää entisenlaiset. Hyvään ikääntymiseen liitetyt aktiivisuus ja itsenäisyys eivät Kaihon tarinassa määritäkään entiseen tapaan hänen elämäänsä. Kaiholla ikääntyminen näyttäytyy aikana, jossa

hän joutuu uudelleenmäärittämään ikääntymiseen liittyviä ajatuksiaan terveyteen liittyvien haasteiden vuoksi.

Ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinoissa kuvataan myös muutosta, joka on tapahtunut ikääntymiseen liittyvissä mielikuvissa heidän elämänsä aikana. Ikääntymiseen liittyvät ajatusprosessit ovat voineet tapahtua pitkänkin ajan kuluessa. 67-vuotias Raune kuvailee aikaisempien ikääntymiseen liittyvien kuvitelmiensa ja nykyisen todellisuuden välistä kuilua:

Nuorempana sitä kuvitteli että sitku oon eläkkeellä ni matkustan ja rillutan ympäriinsä mutta surkea eläke ja huonokuntoinen puoliso ovat esteenä. (K1, ote 2)

Raune oli ajatellut ikääntyessään elävänsä aktiivista arkea, johon kuuluvat matkustelu ja juhliminen. Kuitenkin hänen taloudellinen tilanteensa ja puolisonsa huonokuntoisuus näyttäytyvät esteinä näiden kuvitelmien toteutumiselle. Raune tuo tarinassaan esille hyvään ikääntymiseen liitettyjä mielikuvia yksilön aktiivisesta osallistumisesta yhteiskuntaan ja kuluttamiseen. Aktiivisuuteen, omatoimisuuteen ja toimintakykyisyyteen liittyvät ideaalit eivät kuitenkaan toteudu Raunen elämässä tavalla, miten hän oli aikaisemmissa elämänvaiheissa kuvitellut.

Myös yllättävät elämänmuutokset ikääntyessä voivat määritellä uudelleen ikääntymiseen liittyviä kokemuksia. Selmi kertoo paria vuotta aikaisemmin tapahtuneesta ihmissuhteeseen liittyvästä käänteestä:

”Joitakin vuosia sitten löysin hänet, jonka menetin sekavien vuosien aikana. Elettyä elämää on takana ja nyt vietämme yhdessä ”mummuelämää ” mökkeillen ja matkustellen. ” (K4, ote 2)

Selmi kertoo tavanneensa muutamia vuosia aikaisemmin uudelleen henkilön, johon oli aikaisempien elämänvaiheiden aikana menettänyt yhteyden. Nykyisyys kuvautuu Selmin tarinassa jaettuna ikääntymisen kokemuksena menneisyydestä tutun henkilön kanssa. Ikääntyminen on mahdollistanut vastaajalle sellaisten valintojen tekemisen, joita ei välttämättä olisi voinut aikaisemmassa ”sekavassa” elämänvaiheessa tehdä. Toisaalta ikääntymisen myötä on mahdollistunut tilaisuus kokea uudelleen asioita ihmisen kanssa, joka oli ajateltu kuuluvan menneisyyden elämänvaiheisiin. Menneisyys ei näyttäydy Selmin tarinassa nykyisyydestä irrallisena ajanjaksona, vaan tiiviinä osana tämänhetkistä elämää. Aiemmat elämäkokemukset luovat pohjan nykyiselle yhdessä eletylle elämälle, johon sisältyy vastaajalle mieluisten asioiden tekeminen yhdessä tärkeän ihmisen kanssa.

Ikääntymistä käsitelleet queer-tutkijat ovat tuoneet esille, miten sateenkaari-ihmisten elämäntavat voivat haastaa heteronormatiivisia käsityksiä ajan- ja elämäntavasta, jossa ennalta määritelty norminmukainen elämä tiettyine virstanpylväineen (esim. parisuhteen muodostaminen, naimisiinmeno, lasten saaminen, eläköityminen) toimii eräänlaisena lupauksena onnellisesta elämästä (Sandberg 2015, 30; Ahmed 2010). Selmin tarinassa yhteiskunnallisten normien varaan rakentunut elämä ei välttämättä näyttäyty onnellisen elämän takeena.

Selmi kuvaa tarinassaan aikaisempaa sekavaa elämäntavahetkeä, jossa elämä oli päivästä toiseen selviytymistä ja pohtii, miten pystyi silloin hoitamaan perheensä ja työnsä. Perheellistymisen ja uran luomisen normit vaikuttavat vahvasti sitä, millaisena hyvä elämä aikuisuudessa nähdään. Aikaisempi elämäntavahetke päivästä toiseen selviytymisenä näyttäytyy aikana, jolloin sosiaalisten normien mukaisen elämän ylläpitäminen on ollut vaikeaa. Nykyinen ikääntyneenä eletty ”mummuelämä” näyttäytyy taas aikana, joka on mahdollistanut kirjoittajalle omannäköisen elämän elämisen, normeista piittaamatta. Ikääntyminen ei näyttäyty Selmin tarinassa elämän päätepisteenä vaan elämäntavahetkeä, jossa on ollut mahdollista uudelleen määrittellä elämän suuntaa.

6.3 Ikääntyminen yhteiselona muiden kanssa

Sateenkaari-ihmisten elämäntarinoissa ikääntymiseen liittyviä käsityksiä ja kokemuksia määrittävät suhteet muihin ihmisiin. Ymmärrystä ikääntymisestä muodostetaan yhteisöllisesti osana laajempaa ryhmää, kuten eri sateenkaariyhteisöjä. Toisaalta suhde omaan kumppaniin määrittää ikääntymiseen ja omaan tulevaisuuteen liittyviä ajatuksia sekä vaikuttaa nykyhetkessä elettyyn arkeen. Myös suhdetta aikaisempiin ja seuraaviin sukupolviin pohditaan sateenkaari-ihmisten tarinoissa.

6.3.1 Ikääntyminen kollektiivisena kokemuksena

Kaikissa ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa pohditaan ikääntymistä suhteessa laajempaan ihmisjoukkoon. Käsitystä ikääntymisestä luodaan kollektiivisesti niin sateenkaariyhteisöissä, harrastusyhteisöissä kuin muissa sosiaalisissa piireissä. Sosiaalisten verkostojen kautta laajennetaan ymmärrystä ikääntymiseen ja erityisesti sateenkaari-ikäntymiseen liittyen sellaisistakin aiheista, jotka eivät välttämättä kosketa omaa elämäntilannetta tällä hetkellä. Sateenkaariyhteisöt mahdollistavat toisaalta oman henkilökohtaisen ikääntymiskokemuksen peilaamisen muiden kokemuksiin ja toisaalta

laajempien sateenkaari-ikäntymistä koskevien kysymysten esille nostamisen. Useissa tarinoissa ystävien ja muiden sosiaalisten piirien rooli nähtiin korostuneena erityisesti niiden ihmisten kohdalla, joilla ei ole omia lapsia.

Vanheneminen lesbona on vasta nyt herättänyt minussa huolta ja ehkä vähän ahdistustakin... johtuu eniten kai siitä että ympärille on ilmestynyt lapsettomia lesboleskiä... he ovat kovin yksin ja ilman mitään tukea meiltä muilta lesboilta. Yksinäisyys on nyt tullut yleiseen keskusteluun ja se on hienoa... siis se että siitä puhutaan... mutta meidän lesbojen yksinjäminen on jotenkin vielä hankalampaa.. (K1, ote 3)

Otteessa Raune tuo esille huoltaan ympärillään olevista leskeksi jääneistä lesboista. Raune kuvailee lähipiirissään olevien lapsettomien lesboleskien tilannetta, jossa he eivät saa tukea muilta lesboilta. Ikääntyvien lesbojen yksinjäminen näyttyy yleisestä yksinäisyyskeskustelusta erottuvana kysymyksenä. Toisaalta lapsettomien leskeksi jääneiden lesbojen asema on Raunen tarinassa mutkikkaampi kuin sellaisten ikääntyvien lesbojen, joilla on puoliso ja lapsia.

Ikääntymiseen liittyvät teemat kuvautuvat Raunen tarinassa henkilökohtaista kokemusta laajempina, yhteisöllisenä huolenaiheena. Hänellä itsellään on puoliso ja lapsia, mutta hän kokee huolta lähipiirinsä muista jäsenistä, joiden hankalaan tilanteeseen hän on herännyt hiljattain. Raune nostaa esille yhteisöä koskevan epäkohdan, jossa leskeksi jääneet lesbot eivät saa muilta yhteisön jäseniltä tukea. Toisaalta laajempina yhteiskunnallisena haasteena näyttyy yksinäisyyskeskustelun yksipuolisuus, jossa vähemmistöön kuuluvien ääni ei kuulu. Ikääntymiseen liittyy Raunen tarinassa sateenkaariyhteisöä ja tarkemmin lesboja koskettavia erityiskysymyksiä. Raunen tarina tuo esille, miten käsitys sateenkaari-ikäntymisestä ei muodostu vain omien henkilökohtaisten kokemusten kautta vaan myös yhteisöllisesti.

Raunen tarinassa nousee esille lapsettomat lesbolesket lesboyhteisön sisällä olevana ryhmänä, joiden asema näyttyy haavoittuvampana kuin muut yhteisön jäsenten. Puolison ja lasten antama tuki näyttyy ikääntymiseen liittyvänä normina, jonka ulkopuolella lapsettomat lesbolesket ovat. Lapsettomat lesbot eivät nauti heteronormatiivisen sukupolvisopimuksen (Zechner & Sihto 2024) olettamasta seuraavan sukupolven tuomasta turvasta, jonka ikääntyvän sukupolven nähdään ansainneen vastapalveluksena aikaisempina vuosina antamastaan turvasta. Yksinäisyys korostuu, kun lapseton leski jää myös ilman puolisonsa tuomaa turvaa. Toisaalta Raunen tarinassa nousee lesboyhteisö yhtenä mahdollisena turvaverkkona, vaikkei tuen antaminen tällä hetkellä toteudukaan. Sukupolvien välisen

sopimuksen queeriyttäminen voisikin tarkoittaa tuen, turvan ja hoivan antamista ja saamista eri-ikäisten sateenkaariyhteisöjen jäsenten välillä, mikä haastaisi biologiseen yhteyteen perustuvan sukupolvien välisen järjestelmän (ks. Brown 2009, 72).

Toive kuvaa sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen tärkeyttä erityisesti tilanteen varalle, jossa hänen puolisonsa menehtyy ennen häntä:

Itseään on joskus patistettava pitämään yhteyttä ystäviin ja sukulaisiin, koska jos puolisoni kuolee ennen minua ystävät ja sukulaiset tulevat nykyistä tärkeämmiksi. Olen elänyt yksikseni 45 vuotiaaksi asti, yksinolo ja yksinäisyys on tuttua. (K3, ote 3)

Puoliso näyttäytyy nykyhetkellä tärkeimpänä tukipilarina Toivelle, mutta tulevaisuudessa ystävien ja sukulaisten rooli voi muuttua merkittävämmäksi ja korvata puolisolta saatua tukea. Ystävät ja sukulaiset eivät ole Toivelle itsestäänselvyys, vaan yhteyksien ylläpitäminen vaatii oman ajan ja resurssien käyttämistä. Lähiverkosto näyttäytyy voimavarana erityisesti tulevaisuutta ajatellen, jolloin puolison tuoma turva ei välttämättä ole taattua. Ystävien ja sukulaisten merkitys ei ole Toiven tarinassa alisteinen puolison tuomalle tuelle ja turvalle, vaan eri ihmisten roolit korostuvat eri elämänvaiheissa. Tällä hetkellä puolison rooli on huomattava, mutta Toive kuvaa tarinassaan myös aikaisempaa yksinolon aikaa ennen puolisoa. Ystävien ja sukulaisten rooli taas saattaa tulevaisuudessa muuttua, mihin Toive on varautunut pitämällä yllä suhteita heihin.

Toiven tarina läheisverkoston mahdollisesta korostuneemmasta roolista tulevaisuudessa yhdistyy Raunen huomioon ympärille ilmestyneistä lapsettomista leskistä. Mikäli lapsettoman Toiven puoliso kuolee ennen häntä, on hän tilanteessa, jossa hän on yhteiskunnan normien mukaisen tukijärjestelmän ulkopuolella, ilman informaalin sukupolvisopimuksen tuomaa turvaa omien lasten antaman tuen muodossa (ks. Zehner & Sihto 2024). Toiven tarinassa mahdollinen tulevaisuus leskenä ei kuitenkaan kuvaudu huolen kautta, kuten Raunen tarinassaan kuvaamat lähipiirin lapsettomat lesket. Toiven kokema yksinäisyys ja yksinolo aikaisemmissa elämänvaiheissa ovat voineet auttaa häntä varautumaan tulevaisuuteen, jossa hän elää yksin ilman puolisoa. Yhteyksien ylläpitämisestä sukulaisiin ja ystäviin on muodostunut selviytymiskeino tällaisen tilanteen varalle, jolloin hän ei jäisi ilman lähipiirin tukea puolison kuollessa. Raunen ja Toivon tarinoita yhdistää kuitenkin se, että ikääntymiseen liittyvissä normeissa parisuhteella on korostunut merkitys, jolloin muiden lähisuhteiden roolin edistämisen eteen täytyy ponnistella niin yhteisön kuin yksilön tasolla.

Kaiholla yhteisöllä on merkittävä rooli ikääntymiseen liittyvän ymmärryksen muodostamisessa:

Ikääntymisen ymmärtämisessä on sateenkaariyhteisön vertaistuki ja parisuhde sekä sisaruussuhteet välttämättömiä. Minun oman elämäni kulku ja yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat sekä vertaistuessa, parisuhteessa että sisaruussuhteissa. Olemme kulkeneet kaikki eteenpäin. (K2, ote 6)

Otteessa Kaiho liittää sateenkaariyhteisöltä saadun vertaistuen osaksi laajempaa sosiaalisten suhteiden muodostamaa kokonaisuutta, joiden kautta rakennetaan niin henkilökohtaista kuin yhteiskunnallista käsitystä ikääntymisestä. Kaiho korostaa otteessa, että edistymistä on tapahtunut hänen henkilökohtaisessa elämässänsä, yhteiskunnassa ja sosiaalisissa suhteissa. Kaihon tarina tuo esille, miten toisaalta yksilöllä on merkittävä ja aktiivinen rooli yhteisön muodostamisessa käsityksissä ikääntymiseen liittyen ja toisaalta, miten yhteisö vaikuttaa myös yksilön käsityksiin. Sateenkaariyhteisö näyttäytyy väylänä, jonka kautta henkilökohtaiset elämäkokemukset voivat saada yksilöitä yhdistävän merkityksen, jolloin voidaan luoda käsitystä juuri sateenkaari-ihmisten ikääntymistä koskettavista asioista. Kaihon tarinassa ikääntymiseen näyttäytyy sateenkaarierityisenä kysymyksenä, mutta toisaalta myös samaistumispintaa ikääntymiseen tuovat myös suhteet sisaruksiin ja puolisoon.

6.3.2 Ikääntyminen kumppanuutena

Jokaisessa ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinassa tuodaan esille kumppanin tai puolison merkitystä osana omaa kokemusta ikääntymisestä. Osalla on takana kymmeniä vuosia kestänyt kumppanuus, ja osalla suhde on muodostunut viimeisten vuosien aikana. Puolison rooli tulee esille niin yhteisessä menneisyydessä, nykyhetkessä kuin tulevaisuuden pohdintoissa. Toisille kumppanuudessa korostuvat konkreettinen apu ja tuki arjessa, kun taas toisille yhteinen tekeminen nousee keskiöön. Oma tai kumppanin mahdollinen sairastuminen ja siihen liittyvät hoivan ja hoidon kysymykset tulevat esille tulevaisuuteen liittyvissä pohdintoissa. Yksin jäämisen pelko tuo esille kumppanin roolia turvallisuuden tuojana. Kaiho summaa pitkän parisuhteensa merkitystä kuvailemalla yhdessä vietettyjä vuosia matkan ja seikkailun käsitteillä.

Matka on ollut huikea, haastava ja ihana seikkailu. Pitkässä parisuhteessa on mahdollista oppia hyvin paljon itsestä myös.

Parisuhde antaa kykyä suhtautua ja varautua vanhenemiseen ja luo siltä osin yhteistä tulevaisuuden näkymää ja turvallisuuden tunnetta molemmille. (K2, ote 7)

Yllä olevassa otteessa parisuhteen merkitys tulee Kaiholle ilmi yhdessä koetussa menneisyydessä, nykyisissä vanhuuteen liittyvissä pohdinnoissa sekä tulevaisuuden näkymissä. Kumppani tarjoaa Kaiholle vertaisuutta ikääntymiseen liittyvissä kysymyksissä, kun omaa vanhenemistaan voi pohtia yhdessä henkilön kanssa, jonka kanssa on elänyt myös monien aiempien elämänvaiheiden läpi. Laajemminkin puolison rooli näyttäytyy merkittävänä henkilökohtaisen kehityksen suhteen, sillä parisuhteen kautta Kaiho kuvaa voineensa ymmärtää itseään paremmin. Kaiholle parisuhde luo turvaa erityisesti tulevaisuutta ajatellen, sillä vanheneminen yhdessä pitkäaikaisen puolison kanssa näyttäytyy tärkeänä toiveena.

Sara Ahmed tuo esille, että käsitys hyvästä elämästä on vahvasti yhteydessä historiallisesti rakentuneeseen järjestykseen, jossa heteroseksuaaliset tavat ilmaista romanttista rakkautta ja muodostaa ihmissuhteita ovat etuoikeutettuja sekä yhteiskunnallisesti turvattuja ja tunnustettuja (Ahmed 2010, 90). Kaiho tuo myös esille tarinassaan, millaista elämä on ollut homoseksuaalisena miehenä yhteiskunnassa, jossa homoseksuaalisuus on ollut kiellettyä. Pitkää parisuhdetta hän kuvailee positiivisten adjektiivien lisäksi myös haastavaksi. Kaihon pitkän parisuhteen aikana asenteet ja lainsäädäntö sateenkaari-ihmisiin liittyen ovat muuttuneet paljon, jolloin myös heteronormatiivin ulkopuolelle olevat suhteet ovat saaneet tunnustusta ja turvaa esimerkiksi avioliiton ja perheen perustamisen suhteen (ks. Sateenkaarihistorian ystävät ry 2025b). Parisuhteen muodostaminen aikana, jolloin sateenkaari-ihmisten parisuhteet eivät saaneet yhteiskunnallista turvaa ja tunnustusta, on voinut asettaa ulkopäin tulevia haasteita suhteelle. Kaihon kuvauksessa parisuhteeseen liitetty turvallisuuden tunne syntyy kahden ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa, eikä niinkään yhteiskunnan antamassa turvassa ja tunnustuksessa sille.

Pitkä parisuhde ja erityisesti avioliitto yhdistyvät hyvään ikääntymiseen liittyvässä teoretisoinnissa hyvinvointiin, onnellisuuteen ja aktiivisuuteen, mutta vain tilanteessa, jossa on kyse heteronormatiivisesta romanttisesta rakkaudesta (Sandberg 2015, 28). Aiemmassa luvussa esitelly Selmin tarina (ks. K4, ote 2) muutamia vuosia aikaisemmin muodostetusta läheisestä ihmissuhteesta voi haastaa hyvään ikääntymiseen liitettyä elinikäisen parisuhteen normia. Myöhemmällä iällä muodostettu kumppanuus Selmin menneisyydestä tutun henkilön kanssa kuvautuu yhdessä vietettynä ”mummu-elämänä” mökkeilyn ja matkustamisen merkeissä. Menneisyydessä Selmin elämän ollessa sekavaa parisuhteen muodostaminen ei välttämättä ole ollut mahdollista tai tavoiteltavaa, kun taas ikääntyessä kumppanuuden muodostaminen on ollut eri tavalla mahdollista elämäntilanteen tasaantuessa. Selmin tarina tuo esille, että ikäihmisenä muodostettu kumppanuus voi olla ikääntyneen elämään ja

hyvinvointiin merkittävästi vaikuttava asia. Toisaalta myöhemmällä iällä solmittu parisuhde haastaa krononormatiivisen elämänkulun (Freeman 2010) vaateita parisuhteen muodostamiselle, sillä tuottavuuteen ja lisääntymiseen liittyvät oletukset eivät ole enää ikääntyvän elämässä samalla tavalla läsnä kuin nuorempana.

Kumppanuus saa monenlaisia, toisistaan poikkeavia merkityksiä ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinoissa. Toiven tarinassa yhdistyvät hyvä avioliitto ja sen molempien osapuolien toimintakykyisyys.

Minulle onnekasta on, että elän hyvässä avioliitossa ja molemmat olemme vielä fyysisesti ja henkisesti toimintakykyisiä. (K3, ote 4)

Toivelle ikääntyessä avioliiton merkitys nousee esille onnellisuutta tuovana asiana. Avioliitto ei kuitenkaan yksinään kuvaudu onnellisuuden lähteenä, vaan nimenomaan *hyvä* avioliitto. Toisaalta hyvä avioliitto ja sen myötä ikääntyminen saa lisää onnellisuutta avioliiton molempien osapuolten toimintakykyisyydestä. Fyysinen ja henkinen toimintakyky vaikuttavat mahdollistavan Toivelle ja hänen puolisolleen sellaisen arjen ja elämän, joka tuottaa heille onnellisuutta. Kumppanuus näyttäytyy Toivelle aktiivisena tekemisenä, sillä hän kuvailee otteessa myös yhteisen ajanvieron puolison kanssa sisältävän konserteissa käymistä ja matkustelua. Toisaalta Toiven tarinassa onnekkouden vastakohtana kuvautuu tilanne, jossa henkiset ja fyysiset voimavarat olisivat heikentyneet. Tällaisessa tilanteessa pariskunnalle tärkeiden yhteisen aktiviteettien tekeminen voisi olla haastavampaa.

Toiven tarinassa hoiva ei kuvaudu parisuhdetta kuvaavana asiana, vaan päinvastoin Toive tuo esille: *”En oleta, että puolisoni ottaa hoitovastuun, toivon pääseväni hoitoon”* (K3, ote 5). Vastuu hoivan ja hoidon antamisesta on Toiven tekstissä parisuhteen ulkopuolella, eikä puolison kontolla. Läheisten antaman hoivan rooli on nykyisessä uusfamiliaristisessa järjestelmässä entistä korostuneempi hyvinvointivaltion palveluiden heikentyessä (ks. Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012). Toiven tarina haastaakin tätä informaalien hoivan normia, sillä siinä korostuu puolison antaman hoivan sijaan toivomus formaalin hoidon piiriin pääsystä.

Kaihon tarinassa hoivan antaminen taas kytkeytyy merkittäväksi osaksi parisuhdetta sekä nykyhetkessä että tulevaisuudessa. Kaiho kuvaa tulevaisuuteen liittyviä pelkoja aiemmin kuvatun (ks. K2, ote 7) parisuhteen tuoman turvallisuuden tunteen lisäksi. Pelot liittyvät erityisesti kuviteltuun tilanteeseen, jossa pitkäaikaissairaalla Kaiholla ei olisi enää puolison tuomaa tukea ja apua jokapäiväisiin arkisiin asioihin.

Tähän liittyy kuolemanpelkoa oman tai elämänkumppanin kuolemasta. Yksin jäämisen pelkoa. Jaksamattomuuden pelkoa. Pitkäaikaissairauden pahenemisen pelkoa.

Pelkoa siitä, että ei ole ketään, joka vaihtaisi lampun palaneen tilalle.

Pelkoa, että ei ole ketään, joka kiristäisi vyön soljen.

Pelkoa siitä, että ei olisi ketään, joka auttaisi syömään ruokaa. (K2, ote 8)

Yksinjäämisen ja puolison kuolemaan liittyviin pelkoihin yhdistyy pelko avutta jäämisestä. Kaihon tarinassa puolisollla on merkittävä rooli avun ja hoivan antajana, mitä ei muiden ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa tule ilmi. Pitkäaikaissairauden vuoksi Kaihon täytyy tukeutua muiden antamaan tukeen ja erityisesti pitkäaikaissairauden pahetessa avun tarve voi kasvaa. Kaihon kuvaamista peloista välittyy, miten yksinjäämiseen puolison kuollessa linkittyy surun ohella pelkoa siitä, ettei elämään liittyvät perustarpeet tule täytetyiksi. Vahva tukeutuminen puolisoon on välttämätöntä niissä asioissa, joita Kaiho ei pysty sairautensa vuoksi itse tekemään. Kaihon tarinan kahdessa otteessa tulevat esille kumppanuuden ja samalla ikääntymisen monenlaiset puolet: toisaalta luottamus parisuhteen tuomaan tulevaisuuden turvaan ja toisaalta tulevaisuuteen liittyvät pelkokuvat. Queer-teorian kyseenalaistamat hyvään ikääntymiseen liittyvät vastakkainasettelut, joiden kautta osan ikääntyminen näyttääytyy menestyksekkäänä ja osan epäonnistumisena tulevat haastetuksi myös Kaihon tarinassa. Vaihtelevat ja vastakkaisinakin nähdyt käsitykset ikääntymisestä voivat olla samaan aikaan olemassa. (Ks. Sanberg & Marshall 2017; Chazan & Baldwin 2021, 96.)

6.3.3 Ikääntyminen sukupolvien välissä

Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset käsittelevät omaa ikääntymistään myös suhteessa edellisiin ja seuraaviin sukupolviin. Aikuiset lapset saattavat tuoda vanhuuden varalle turvaa auttaessaan vanhempiaan tarpeen tullen. Lastenlapset ovat myös merkittävässä roolissa osalle kirjoittajista. Toisaalta tarinoissa pohditaan omaa roolia myös suhteessa edellisten sukupolvien luomiin normeihin ja odotuksiin. Sukupolvien välinen sopimus tulee esille erityisesti kirjoittajilla, joilla on lapsia ja lapsenlapsia. Lapsettomat sateenkaari-ihmiset taas joutuvat rakentamaan uudenlaisia tapoja sukupolvien välisten siteiden muodostamiselle, jotka eivät perustu perinteisille perhesiteille.

Aikuiset lapseni kyselevät huolestuneina josko pärjäämme taloudellisesti mutta vielä en ole heiltä mitään pyytänyt. On toki ihanaa tietää että jos tai kun jotain dramaattista tapahtuu niin he ovat valmiit auttamaan. (K1, ote 4)

Raune tuo otteessa esille, miten hänen lapsensa ovat tarjoutuneet auttamaan häntä erityisesti taloudellisissa asioissa, mikä on tuonut hänelle tulevaisuuteen liittyvää turvaa. Raunen aikuiset lapset edustavat seuraavaa sukupolvea, joka on pikkuhiljaa ottamassa enemmän vastuuta edellisestä sukupolvesta, jota Raune edustaa. Raune kertoo, että hän on tähän asti puolisonsa kanssa pärjännyt ilman lasten apua, mutta tulevaisuudessa hän epäilee tulevan tilanteita vastaan, jossa lasten antamaa apua tarvitaan. Raunen tarinassa taloudellista apua saadaan ja tarjotaan perheen sisältä käsin, jolloin sukupolvien välinen kanssakäyminen korostuu ikääntymiseen liittyen. Informaalin sukupolvisopimuksen tavoin vastuuta jaetaan tuen ja hoivan antamisen suhteen perheen eri sukupolvien välillä. Ikääntyessä avuntarpeen kasvaessa sukupolvisopimus olettaa nuorempien sukupolvien ottavan vastuuta edellisestä sukupolvesta, joka on antanut heille hoivaa lapsena. (Ks. Zechner & Sihto 2024.)

Lapsilta saatu tuki Raunelle ja hänen puolisolleen ei näyttäydy hänen tarinassaan itsestään selvältä olettamalta, vaan lasten huolesta syntyvästä halusta auttaa. Sukupolvisopimuksen kautta syntyy kuitenkin turvan tunnetta ikääntymiseen liittyen, kun itseksensä ei tarvitse pärjätä. Sukupolvisopimuksen käsitteen on nähty perustuvan heteronormatiiviseen perheideaaliin, eikä se ota tarpeeksi huomioon sateenkaari-ihmisten perhesiteiden muodostamisen ja hoivan antamisen tapoja (Zehner & Sihto 2024). Sateenkaari-ihmisten, joilla on lapsia voi olla kuitenkin helpompi sulautua sukupolvisopimuksen olettamiin eri sukupolvien vastuista. Toisaalta sateenkaari-ihmisten katkenneet suhteet edellisiin sukupolviin esimerkiksi homofobian vuoksi voivat haastaa sukupolvisopimuksen olettamia toiseen suuntaan. Queer-tutkija Barbara Marshall pohtiikin artikkelissaan (2018, 376), onko sateenkaari-ihmisillä mahdollisuutta edes saavuttaa hyvään ikääntymiseen liitettyjä vaateita ilman että ne samalla toisintavat heteronormatiivisia ihanteita.

Myös lastenlasten merkitys tulee esille ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinoissa. Selmi kertoo olevansa ”-- onnellinen mummu voidessani osallistua lastenlasteni elämään” (K4, ote 3). Isovanhemmuus ja lastenlasten kanssa vietetty aika näyttäytyvät asioina, jotka tuottavat hänelle iloa. Lastenlasten elämässä läsnä oleminen vaikuttaa aktiiviselta valinnalta, jonka Selmi on tehnyt. Toisaalta hän tuo esille onnellisuuttaan siitä, että hänellä on saanut mahdollisuuden olla aktiivisena osana lapsenlastensa elämää. Isovanhemmuus ja ”mummuna” oleminen kuvautuvat oman identiteetin kuvailun välineenä ja toisaalta konkreettisena

toimintana, jonka kautta sukupolvien välistä vuorovaikutusta toteutetaan. ”Mummu” käsitteenä tuo jo itsessään esille eri sukupolvien kerrostumat. Myös hyvän ikääntymisen tematiikassa korostetaan isovanhemmuutta merkittävänä ikääntymiseen liittyvänä elementtinä, jolloin lapsenlapset ilmentävät ikääntyneille tulevaisuutta sekä aineellisen ja aineettoman perinnön siirtymistä tuleville sukupolville (Sandberg 2015, 30–31). Kuitenkaan ikääntyneille sateenkaari-ihmisille osallistuminen seuraavien sukupolvien elämään ei välttämättä vaadi biologista sidettä, kuten ote Raunen tarinasta tuo esille:

Tällä hetkellä ovat puolisoni pienet lapsenlapset ja omat teini-ikäiset lapsenlapseni suuren ilon lähde. (K1, ote 5)

Raunelle iloa tuovat yhtä lailla omat lapsenlapset kuin hänen puolisonsa lapsenlapset, eikä erontekoa näiden välille muodostu. Isovanhemmuus ei merkitse vain oman sukuhaaran jatkumisen varmistamista vaan eri ikäisten, eri sukupolvea edustavien perheenjäsenten vuorovaikutusta toistensa kanssa. Elämäkokemuksen ja tiedon jakaminen sukupolvien välillä ei tarvitse taustalleen heteronormatiivista sukujatkumoa. Raunen tarina kuvastaa, miten isovanhemmuus ei ole muuttumaton käsite, vaan määrittänyt jokaisen kohdalla omanlaisekseen. Sateenkaari-ihmiset voivat haastaa ja uudelleen määritellä itsestään selväksi nähtyjä perhesuhteisiin liittyviä käsitteitä, jotka on totuttu määrittämään heteronormatiivisesta perhekäsityksestä käsin.

Suhdetta aikaisempiin sukupolviin pohditaan myös ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinoissa. Kaiho tuo esille alla olevassa otteessa, miten oli nuorempana havainnut aikaisempien sukupolvien luomat elämäntavan normit.

En halunnut vanheta enkä aikuistua nopeasti. Useat koulukaverini alkoholisoituivat jo nuorena. Heille päämääränä oli ammattikoulu, työ, parisuhde ja lapset, kuten edeltävät sukupolvet olivat elämäntarkoituksen käsittäneet.

Minulla se ei tuntunut luontevalta päämäärältä. Tosin mahdoton se ei myöskään ollut.

Ajattelin pysyä nuorena kun havaitsin, miten muita arkielämä kohteli. (K2, ote 9)

Hän vertaa omaa tilannettaan samaa sukupolvea edustaneisiin koulukavereihin, joilla seuraavana elämän päämääränä odotti opiskelujen, työpaikan saamisen, puolison löytämisen ja lapsien hankkimisen muodostama aikajana, jota myös aikaisemmat sukupolvet olivat kulkeneet. Kaiho pohtii, miten ikätovereidensa toivoma elämä ei kuitenkaan näyttäytynyt hänelle itselleen sopivalta vaihtoehdolta, mikä erottaa hänet heteronormatiivisen elämäntavan sukupolvelta toiselle siirtyvästä ideaalista (ks. Sandberg 2015; Ahmed 2010). Kuitenkin hän

tuo esille, ettei heteronormatiivinen elämäntyyli ollut kuitenkaan täysin poissuljettu tulevaisuudenkuva hänenkään kohdallansa. Tämä konkretisoi elämäntyyliin liittyvien normien ja ideaalien voimaa.

Kaihon havaitsemat haasteet ikätovereiden elämässä konkretisoivat hänelle, miltä tulevaisuus voisi näyttää, jos tulevat elämäntyyliet muodostuisivat edeltävien sukupolvien muodostamien normien varaan. Nuoruudessa pysyminen ja oman vanhenemisen vastustaminen näyttäytyvät Kaihon tarinassa keinoina jättäytyä sivuun heteronormin mukaisen elämän paineista. Nuoruudesta muodostuu tarinassa suoja-kuori tuleviin elämäntyyliin liittyviä odotuksia vastaan. Vanheneminen ja aikuistuminen taas näyttäytyvät tiloina, joissa Kaiholle ei-toivottujen mutta yhteisön ja yhteiskunnan toivomien päämäärien vastustaminen on hankalampaa.

Tutkijat ovat tuoneet esille, että heteronormatiivisen elämäntyylin ulkopuolella tulevaisuus ja vanheneminen voivat näyttäytyä yhteiskunnan silmissä silkkana mahdottomuutena tai onnettomana päämääränä. Tulevaisuus, joka ei perustu lisääntymiseen ja sukupolvien ketjun jatkamiseen haastaa totutun heteronormatiivisen elämäntyylin ja toisaalta myös hyvään vanhenemiseen liittyvät lähtökohdat. (Sandberg & Marshall 2017, 4–5.) Kaihon tarina nuoruudestaan tuo esille, miten sateenkaari-ihmisen elämäntyyli voi haastaa niin edeltävien sukupolvien luomia normeja kuin tuleviin sukupolviin liitettyjä odotuksia. Toisaalta hänen tarinansa tuo esille, miten omaan ikääntymiseen liittyvien kuvitelmien luominen saattaa olla hankalaa ympäristössä, jossa esimerkkejä vallitsevien normien rikkomisesta ei välttämättä ole tarjolla.

6.4 Ikääntyminen toiminnan ja aktiivisuuden aikana

Ikääntyminen näyttäytyy useassa ikääntyvän sateenkaari-ihmisen tarinassa elämäntyyliin, jossa on mahdollisuus aktiiviselle arjelle esimerkiksi harrastusten, liikunnan, vapaaehtoistyön ja matkustamisen muodossa. Arki kuvautuu kiireisenä ja täytenä. Erilaiset aktiviteetit kuvautuvat hyödyllisinä niin oman hyvinvoinnin kannalta, mutta toisaalta korostuu myös hyödyllisyys muita kohtaan oman ajan ja resurssien antamisen muodossa. Aktiivisuuden kuvauksien rinnalla tulevat esille myös itselle merkityksellisistä asioista ja toimista luopuminen. Toisaalta aktiivisuuden ja tehokkuuden ihannetta myös kyseenalaistetaan ja näiden ihanteiden rinnalle muotoutuu uudenlaisia olemisen ja tekemisen tapoja.

Liikun säännöllisesti, yritän pitää lihaskuntoni kunnossa, käymme puolisoni kanssa konserteissa, matkustelemme - elämä on täysipainoista.

Parasta tässä elämänvaiheessa on puoliso ja harmoninen suhde, terveys, mahdollisuus harrastaa, sosiaaliset suhteet, ei taloudellisia murheita, ei työpaineita. (K3, ote 6)

Otteessa Toive kuvailee tämänhetkistä elämänvaihettaan erilaisten toiminnallisten asioiden kautta. Liikunta, kulttuuritapahtumissa käyminen, matkustelu, harrastaminen sekä läheisten kanssa vietetty aika tekevät ikääntymisestä elämänvaiheena mielekkään ja Toiven sanoin *täysipainoisen*. Terveystila, työhön liittyvien paineiden poissaolo ja hyvä taloudellinen tilanne taas kuvautuvat tekijöinä, jotka mahdollistavat aktiivisen elämän. Eläkkeellä olemisen myötä tehokkuuden ja tuottavuuden vaade ei ole läsnä töiden muodossa, mikä on mahdollistanut Toivelle elämänvaiheen, jossa hyödyllisyys kohdistuu häntä itseään ja lähipiiriään kohtaan. Itsestään huolen pitäminen korostuu erityisesti liikunnassa ja lihaskunnon ylläpitämisessä. Toisaalta puolison kanssa konserteissa käyminen ja matkustaminen kuvaavat myös yhdessä tekemisen merkitystä parisuhteessa.

Hyvään ikääntymiseen liittyvät ideaalit fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin edistämisestä, terveydestä ja aktiivisesta osallistumisesta (Rowe & Kahn 1997) tulevat esille Toiven tarinassa. Tarinasta tulee vaikutelma näiden määritelmien mukaan *hyvin* ikääntyvästä ihmisestä. Hyvän ikääntymisen tematiikkaa kritisoinut Silke van Dyk (2014, 96) tuo esille kuitenkin hyvän ikääntymisen luomia ikäsyryjiä kaksoisstandardeja, jotka asettavat vastakkain oikealla tavalla ikääntyvät aktiiviset ja itsestään huolehtivat ja ne, jotka ovat sairaita, passiivisia ja muiden avusta riippuvaisia. Aktiivinen työnteosta vapaa eläkeläisen arki mahdollistaa Toivelle mielekkään elämänvaiheen, joka näyttäytyy myös ikääntymiseen liitettyjen ideaalien perusteella toivottavalta.

Raune kuvailee arkeensa liittyvää aktiivisuutta erityisesti vapaaehtoistoiminnan ja muun yhteisöllisen tekemisen kautta:

Olen aktivoinut itseni vapaaehtoistoimintaan ja sitä kautta olen ”kiireinen”.
Tapailen maahanmuuttajanaisia ja keskustelen heidän kanssaan, opiskelen kieliä ja keramiikkaa ja harrastan lesbojen kanssa jumppaa ja tanssia! (K1, ote 6)

Aktiivisuus yhdistyy Raunen tarinassa hyödyllisyytenä muita kohtaan maahanmuuttajanaisten parissa tehtävän vapaaehtoistyön muodossa. Liikuntaharrastus yhdessä muiden lesbojen kanssa tuo ilmi, miten aktiivisuus ikääntyneenä voi kohdistua myös sateenkaariyhteisössä

toimimiseen. Yksilön hyvinvoinnin ja kunnan edistäminen yhdistyvät jumpan ja tanssin myötä lesboyhteisön tarjoamaan vertaisuuteen. Ote tuo esille, miten osallistuminen sateenkaariyhteisöjen toimintaan on mahdollista iästä riippumatta. Lesbous jumppaajia ja tanssijoita yhdistävänä asiana antaa vaikutelman eri ikäisten sateenkaari-ihmisten yhteisöstä.

Raunen tarina *aktivoitumisesta* tekemisen ja toiminnan kautta nostaa esille ikääntymiseen liittyvän aktiivisuuden normin ja yksilön vastuun sen toteuttamisesta. Itsensä aktivoineen ikääntyneen vastakohtana näyttäytyy passivoitunut ja kotiin jäänyt vanhus, joka ei osallistu aktiivisesti yhteiskuntaan. Toisaalta aktivoituminen tekemisen ja toiminnan kautta voi merkitä myös työnteon lopettamisen jälkeen jääneen ajan käyttämistä sellaisten asioiden parissa, joihin ei ole voinut keskittyä työikäisenä ollessaan. Vapaaehtoistyön tekeminen ja vertaisryhmässä harrastaminen eivät välttämättä täytä vaatimuksia elinikäisestä tehokkuudesta ja tuottavuudesta, mutta aktiivisella osallistumisella kansalaisyhteiskuntaan voidaan vahvistaa yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Aktiivisuus ja ”kiireisenä” oleminen voivat merkitä ikääntyvään yksilöön liittyvien vaateiden lisäksi myös erilaisissa yhteisöissä vaikuttamista ja sen myötä yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttumista.

Kaiholla ikääntyminen kuvautuu aktiivisen arjen sijaan aktiivisuudesta luopumisena:

Minulle tuo iloa musiikki. Kuuntelen musiikkia. Laulan kuorossa. En enää pysty soittamaan instrumenttia, johon minut on koulutettu. Kauden jälkeen luovun myös kuoroyhteisöstä. (K2, ote 10)

Pitkäaikaissairauden vuoksi Kaiho on jäänyt jo aikaisemmin työkyvyttömyyseläkkeelle muusikon ammatistaan ja nyt edessä on myös kuorolaulamisesta luopuminen. Toisin kuin muut kirjoittajat, jotka listaavat asioita, joita tekevät arjessaan, Kaiho listaa tarinassaan itselleen merkityksellisten aktiviteettien loppumista. Musiikki iloa tuottavana asiana on aikaisemmin mahdollistanut hänelle ammatin ja harrastukset, joissa hän on itse ollut mukana aktiivisena tekijänä - laulajana tai soittajana. Luopumisen vuoksi tulevaisuudessa jäljelle jää rooli musiikin kuuntelijana, jonka kautta musiikki voi edelleen olla Kaihon elämässä, vaikkei hän aktiivisesti osallistu sen tekemiseen.

Kun tarkastellaan ikääntymistä aktiivisuuden ja toiminnan näkökulmasta, sairaus ja toimintakyvyn heikentyminen näyttävät uhkana näiden toteutumiselle. Myös hyvän ikääntymisen paradigma korostaa erontekoa perinteisiin ikääntymiskäsitteisiin, joissa ikääntyminen näyttäytyy vajaavaisuuksien, heikentymisen haavoittuvuuden kautta (ks. Sandberg 2015). Ikääntymiskeskustelussa aktiivisuuden korostaminen jättää huomioimatta ne

ihmiset, jotka eivät pysty ikääntyessä täyttämään toimeliaisuuden, hyödyllisyyden ja itsenäisyyden ihanteita esimerkiksi juuri sairauden tai vammaisuuden vuoksi. Nämä ikääntyneet näyttävät hyvän ikääntymisen näkökulmasta epäonnistuneina toisina, vastakohtana niille, jotka ikääntyvät *hyvin* (Sandberg & Marshall 2017). Kaihon luopuessa sekä työikään liittyvästä aktiivisuudesta työkyvyttömyyseläkkeen muodossa että ikääntymiseen liitetystä aktiivisuudesta harrastusten muodossa, tulevat haastetuksi niin aikuisuuteen kuin vanhuuteen liittyvät normit. Queer-tutkijat ovatkin haastaneet kyseenalaistamaan toivottavan tulevaisuuden ja hyvän ikääntymisen välistä yhteyttä. Näin ollen myöskään heikentyneen toimintakyvyn ja sairauden ei pitäisi tarkoittaa tulevaisuuden ja ikääntymisen epäonnistumista. (Ks. Sandberg & Marshall 2017.)

Raunen tarinassa erityisesti terveyden ylläpitämiseen liittyvät normit tulevat kyseenalaistetuksi huumorin värittämänä:

Terveys on vielä ok, yritän hoitaa itseäni liikunnalla jota kyllä inhoan, mutta teen sen kuitenkin jotta voin palkita itseäni lukemisella. Miksei kukaan ole kehittänyt liikuntalajia jonka voisi suorittaa lukemalla!!? (K1, ote 7)

Otteessa hän kertoo hoitavansa fyysistä toimintakykyään erityisesti liikunnan avulla, jota hän kuitenkin kertoo vihaavansa. Raune on kehittänyt palkkiojärjestelmän, jossa suoritettu liikuntasuoritus palkitaan hänelle mieluisammalla tekemisellä, lukemisella. Liikunta näyttää Raunelle pakollisena epämiellyttävänäkin suorituksena, jota on kuitenkin suoritettava pysyäkseen terveenä ja toimintakykyisenä myös ikääntyessään. Lukeminen on sen sijaan mieleinen aktiviteetti, johon hän käyttäisi mielusti pakolliseen liikuntasuoritukseen käytetyn ajan, mihin tekstikatkelman viimeinen kysymys viittaa.

Hyvään ikääntymiseen liittyvät aktiivisuuteen, tehokkuuteen ja yksilön vastuuseen liittyvät ihanteet, joiden avulla vanhuutta ja siihen liittyviä negatiiviseksi miellettyjä piirteitä pyritään estämään, saattavat vaikuttaa yksilötasolla vapaaehtoisilta. Kuitenkin sosiaalisia oletuksia ja velvollisuuksia siitä, miten ikääntyä oikealla tavalla tuotetaan yhteiskunnan monella eri tasolla, kuten poliittisilla säädöksillä ja mediassa. (van Dyk 2014.) Raunen tarinassa ikääntymiseen liittyviin aktiivisuusnormeihin toisaalta mukaudutaan hoitamalla omaa terveyttään liikunnalla, mutta toisaalta haastetaan tuomalla voimakkaasti esille niitä asioita, joita hän liikuntaa mieluummin tekisi vapaa-ajallaan. Toisaalta Raune kuvaa tarinassaan (ks. K1, ote 6) liikuntaharrastustaan yhdessä muiden lesbojen kanssa. Tarinassa liikuntasuoritus saa myös yhteisöllisiä ulottuvuuksia pelkästään yksilön aktiivisuuden ja terveyden edistämiseen pyrkivien tavoitteiden lisäksi.

Myös Kaihon tarinassa aktiivisuus näyttäytyy uudenlaisesta näkökulmasta. Aktiivisuuden ja toiminnan korostamisen sijaan Kaiho kuvaa otteessa omaa sisäistä maailmaansa, jossa hän saa unien ja fantasioiden kautta vastapainoa todelliselle maailmalle.

Yöllinen fantasia- ja unimaailma on eräs hienoimpia ilon tuojia. Olen jo lapsuudesta lähtien kyennyt irrottamaan itseni todellisuudesta unten vietäväksi.

Unimaailma suo iloa ja lohtua. (K2, ote 11)

Unet ovat mahdollistaneet Kaiholla jo pitkään keinon paeta arkipäiväistä todellisuutta kuviteltuun maailmaan. Kaiho kuvailee unimaailmaansa tuovan hänelle hyvää mieltä ja turvaa. Unimaailman nostaminen ikääntymisen elämänvaiheeseen liittyväksi ilon tuojaksi voi haastaa ikääntymiseen liittyviä oletuksia hyödyllisyydestä, tuottavuudesta ja muita varten olemisesta. Unten kautta ihminen nimenomaan kääntyy sisäänpäin oman mielensä vietäväksi, mikä voi yhteiskunnan silmissä näyttäytyä vain passiivisena olemisena, eikä normin mukaisena ulospäin suuntaavana aktiivisuutena yhteiskunnassa. Sisäisestä unimaailmasta nauttiminen ei tarvitse toisaalta toteutuakseen myöskään fyysistä toimintakykyä, joka muuten näyttäytyy keskeisenä elementtinä hyvälle ikääntymiselle. Kaihon tarina unimaailmastaan voi tuoda myös uudenlaisia näkökulmia toiminnan ja aktiivisuuden tarkasteluun. Toisaalta myös Raunen tarinassa lukuharrastus voi toimia pääsynä erilaisiin todellisuuksiin ja maailmoihin, jonne reaalimaailman asettamia vaatimuksia ja ideaaleja voi hetkeksi paeta. Uni- ja fantasiamaailma voidaan nähdä aktiivisena yksilölle iloa ja lohtua tuottavana toimintana, joka myös haastaa oletukset toiminnan tuottavuudesta ja ulkoisesta hyödystä.

6.5 Ikääntyminen varautumisena tulevaan

Ikääntyvien sateenkaari-ihmisten kirjoituksissa suunnataan nykyhetken ja menneisyyden lisäksi katse myös tulevaan. Tulevaisuuteen varautuminen näyttäytyy tarinoissa hoivaan liittyvinä huolina ja uhkakuvina, mutta toisaalta esille nousee myös hoitotestamentti konkreettisena keinona, jolla omaan hoidon ja hoivan tilanteeseen tulevaisuudessa pyritään vaikuttamaan. Yhteiskunnan, perheen ja yksilön erilaiset roolit tulevaisuuteen varautumisessa tulevat esille. Toisaalta liikaa huolehtimista omasta tulevaisuudesta ja vanhenemista myös haastetaan, sillä se nähdään jokaiselle edessä olevana asiana. Kuolinsiivouksessa konkretisoituu tulevaisuuteen varautumisen lisäksi myös nykyisyyteen ja menneeseen elämään liittyvän aineellisen omaisuuden läpikäyminen. Tulevaisuuteen varautuminen merkitsee myös omaan kuolemaan ja sen jälkeiseen aikaan varautumista.

En mieli vanhenemista tai pelkää sitä. Ainoastaan mietin pitkäaikaishoidon tilannetta, onko sitä ja minkä tasoista.

Ajatus lukkojen takana elämisestä märissä vaipoissa kauhistuttaa. (K4, ote 4)

Otteessa korostuvat hoivan kysymykset osana ikääntymistä. Ikääntyminen itsessään ei aiheuta Selmissä pelkoa, kun taas riittävän hoivan saaminen ikääntyneenä aiheuttaa huolta.

Pitkäaikaishoidon tilanne näyttäytyy tekstissä rakenteellisena, yhteiskuntaa laajemmin lävistävänä kysymyksenä. Tähän liittyviä mielikuvia Selmi pohtii myös tilanteessa, jossa olisi itse hoivapalveluiden tarpeessa.

Selmin suhtautuminen ikääntyvän väestön hoivan saamiseen ja sen laatuun tulevaisuudessa on epäileväinen. Hänen tarinansa kautta hahmottuvat ikääntymiseen liittyvät uhkakuvat: muiden avun ja päätöksien varassa eläminen ilman vaikutusvaltaa itseensä koskevat asioissa.

Julkinen keskustelu ikääntyneiden hoivan kohtaamasta kriisistä voi vaikuttaa myös Selmin ajatuksiin tulevaisuudestaan. Mediassa ja politiikassa jatkuvasti tuotetut vanhuuteen liittyvät uhkakuvat, joissa ikääntyvien lisääntyvä määrä ja vanhustenhoivan kasvavat kustannukset näyttäytyvät uhkana yhteiskunnalle ja sen taloudelliselle tasapainolle. Kriisiä ja uhkaa luovilla tulevaisuuskuville luodaan todellisuutta, jossa taloudellisen kilpailukyvyyn ja kasvun ylläpitäminen näyttävät itsestäänselvyyksinä luoden pakottavaa tarvetta yhteiskunnalle kalliiksi nähtyjen vanhustalveluiden supistamiselle. (Ks. Hoppania ym. 2016, luku 2)

Vanhenemisprosessi itsessään näyttäytyy Selmin tarinassa neutraalina ja itsestään selvänä tulevaisuuteen liittyvänä asiana, joka ei vaadi laajempaa henkilökohtaista pohdintaa. Tulevaisuus raihnaisena, sairaana ja passiivisena kuitenkin aiheuttaa pelkoa. Hyvän vanhenemisen tematiikan silmissä juuri muiden hoivan varassa elävät sairaat ja vammautuneet ikääntyneet ovat niitä, jotka ovat epäonnistuneet eivätkä ikäänny toivotulla tavalla. Terveiden, itsenäisyyden ja tuottavuuden ihanteet asettavat marginaaliin ne ikääntyneet, jotka eivät näihin pysty. (van Dyk 2014, 96.) Selmin tarinassa huolet tulevaisuuteen liittyen linkittyvät toisaalta huoleen riittävän hoivan saamisesta ja toisaalta huoleen sairaudesta ja toimintakyvyttömyydestä. Yhteiskunnallisen keskustelun tuottamat ikääntymisen uhkakuvat luovat mielikuvaa siitä, että terveenä ja toimintakykyisenä on parempi myös pysyä, sillä takeita tulevaisuuden hoivasta ei välttämättä ole.

Toive kertoo alla olevassa otteessa varautuvansa tulevaisuuteensa hoitotestamentin ja säästöjen avulla.

Olen tehnyt hoitotestamentin, kuten puolisonikin. En odota, että puolisoni ottaa hoitovastuun, toivon pääseväni hoitoon. Koska ei ole lapsia, oletan, että yhteiskunta huolehtii sitten kun omat voimat eivät enää riitä. Säästöjä on jonkin verran ”pahan päivän varalta”, joilla voin ostaa palveluja, jos yhteiskunta ei niitä tarjoa. (K3, ote 7)

Toivelle hoitotestamentin tekeminen on keino vaikuttaa hänen ja puolisonsa saamaan hoitoon tulevaisuudessa. Hoitotestamentilla eli hoitotahdolla viitataan henkilön kirjallisesti tai suullisesti laatimaan tahdon ilmaisuun liittyen mahdollisiin tulevaisuudessa hoitoon ja hoivaan liittyviin tilanteisiin, joissa hän ei sairautensa tai terveydentilansa vuoksi pysty itse ottamaan kantaa (Halila, Hammar & Forsius 2025). Toiven tarinassa yhteiskunnalla on merkittävä rooli hoivan ja hoidon tarjoajana, sillä lapsettomana hänellä ei ole aikuisten lapsien tuomaa tukea tulevaisuuteen eikä hän oleta puolisonkaan tarjoavan sitä hänelle. Toisaalta taloudellinen varautuminen mahdollisten palveluiden ostamiseen tuo turvaa tilanteessa, jossa yhteiskunta ei ottaisi Toiven toivomaa roolia hänen tulevaisuutensa hoivasta ja huolenpidosta.

Kuten Selmin tarinassaan, myös Toive suhtautuu tulevaisuudessa tarvitsemiinsa julkisiin hoivapalveluihin varautuvasti, sillä hän säästänyt rahaa tilannetta varten, jossa hän ei olisi oikeutettu tarvitsemiinsa palveluihin. Toisaalta Toiven on turvauduttava yhteiskunnan tarjoamaan tukeen, seuraavan sukupolven osallisuutta hoivan ja tuen antamiseen ei ole. Tarinassaan Toive tuo esille tulevan sukupolven hoivavastuuseen liittyvän normin, joka korvaantuu lapsettoman Toiven tilanteessa yhteiskunnan vastuulla. Sukupolvisopimuksen oletukset lapsien hoivavelvollisuudesta vanhempiaan kohtaan (Zechner & Sihto 2024) ja uusfamiliaristinen läheisten antaman hoivan ja avun korostuminen (Kalliomaa-Puha 2017) vaikuttavat siihen, että Toiven on näiden normien ulkopuolella eläessään varauduttava tulevaisuuden hoivan järjestämiseen muilla tavoilla.

Hoitotestamentin avulla Toive pystyy nykyhetkestä käsin vaikuttamaan tulevan hoitonsa ja hoivansa rajauksiin ja sisältöihin ja näin myös käyttämään itsemääräämisoikeuttaan etukäteisesti. Toisaalta varautumalla taloudellisesti tulevaisuuteen hän voi mahdollistaa itselleen palveluita myös tilanteessa, jossa ikääntyneiden hoivaan liitetyt uhkakuvat toteutuisivat. Eläessään ikääntymisen hoivaan liittyvien perhenormien ulkopuolella on Toiven luotettava yhteiskunnan kykyyn huolehtia kansalaisistaan. Tulevaisuuteen varautuminen on vaatinut kuitenkin häneltä lapsettomana sateenkaari-ihmisenä pitkäaikaisia aktiivista toimintaa hoitotestamentin ja säästämisen muodossa.

Kaiholla tulevaisuuteen varautuminen merkitsee kuolinsiivoukseen ja siihen liittyvien käytännön järjestelyjen suunnittelua.

Minua huolettaa se, että en saa tyhjennettyä muistojani, tavaroitani tai vaatteitani vähemmäksi niin sanottua kuolinsiivousta ajatellen.

Tarvitsisin avustajaa, joka ei ota kantaa asioiden merkityksen painoarvoa kohtaan vaan hoitaa työn eli auttaa minua kuolinsiivouksen tekemisessä.

Kumppanini tai sisarukseni eivät emotionaalinen kuorman vuoksi siihen kykene. Tavarat, muistot, vaatteet siirtäisivät vain paikkaa, mutta eivät poistuisi elämästäni. (K2, ote 12)

Kuolinsiivouksella Kaiho pyrkii käymään omaisuuttaan läpi ja vähentämään samalla tavaroiden, muistojen ja vaatteiden määrää. Häntä huolettaa, ettei onnistuisi tämän urakan tekemisessä, sillä se ” -- pitäisi aloittaa ennen kuin käsistä loppuvat voimat” (K2, ote 13). Toisaalta kumppanin tai muiden perheenjäsenten apu kuolinsiivouksessa ei onnistuisi aiheen tunnepitoisuuden vuoksi, minkä vuoksi Kaiho kertoo suunnitelleensa ulkopuolisen avustajan hankkimista työn tekemiseen. Kuolinsiivouksessa läsnä ovat samaan aikaan menneisyys tavaroiden ja muistojen muodossa, nykyhetki siivouksen ajankohtana ja tulevaisuus aikana, jolloin Kaihon ja erityisesti hänen läheistensä ei tarvitse enää miettiä kuolinsiivouksen tekemistä.

Kuolinsiivouksen avulla Kaiho valmistautuu konkreettisesti tulevaisuudessa edessä olevaan kuolemaan, mikä erottaa hänen tulevaisuuteensa liittyviä suunnitelmia Selmin ja Toiven tarinoissa, joissa tulevaisuuden hoivaan liittyvät kysymykset ovat keskiössä.

Kuolinsiivouksessa huomioituksi tulee erityisesti aika, jota Kaihon kuoleman jälkeen hänen läheisensä elävät. Kaiho on kuolinsiivouksen kautta pienentänyt muistonsa ja tavaransa sellaiseen muotoon, jota hänen läheistensä on helpompi käsitellä hänen kuolemansa jälkeen. Näin hän on voinut itse vielä toimintakykyisenä vaikuttaa siihen, mitä muistijälkiä hänestä jää kuolinsiivouksen jälkeen tulevaisuuden ihmisten käyttöön. Sateenkaarihistorian tutkijat ovat tuoneet esille, miten paljon menneisyydessä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen liittyviä ”todistusaineistoja” on joko henkilön itsensä tai hänen läheistensä toimesta tuhottu (Juvonen 2022). Kuolinsiivouksen avulla sateenkaari-ihmiset voivat halutessaan tallentaa omaan ja samalla sateenkaarihistoriaan liittyviä dokumentteja jo omana elinaikanaan välttämättömän tilanteen, jossa läheiset eivät halua näiden tarinoiden tulla kerrotuksi.

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Ikääntyvien sateenkaari-ihmisten kirjoittamissa tarinoissa ikääntymistä käsitettiin ja hahmotettiin monimuotoisilla tavoilla. Myös hyvään ikääntymiseen liittyviä ideaaleja haastettiin ja rikottiin, mutta niihin myös mukauduttiin. Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset hahmottivat ikääntymistään toisaalta ajallisena jatkumona, jolloin ikääntymistä käsiteltiin suhteessa menneeseen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Ikääntyminen sai sekä henkilökohtaisia omaan elämänpiiriin liittyviä merkityksiä, mutta myös laajempia yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia merkityksiä. Ikääntyminen ei tarinoissa tapahtunut tyhjiössä, vaan niihin vaikuttivat yhteiskunnalliset ikääntymiseen liittyvät ideaalit, mutta toisaalta myös oma elämänhistoria ja läheiset suhteet. Sateenkaarierityiset kokemukset niin menneisyydessä, nykyhetkessä kuin tulevaisuudenkuvin määrittivät myös ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoita. (Ks. kuva 1 analyysia läpileikkaavista näkökulmista.)

Ensinnäkin ikääntymistä hahmotettiin osana elämänsä kokonaisuutta, jolloin ikääntyminen näyttäytyi aikana, jossa oman tähänastisen elämäntarinan ja siihen liittyvien tapahtumien ja tunteiden tiivistäminen on mahdollista. Mennyttä elämää käsitettiin nykyhetkestä käsin, jolloin menneisyyteen liittyvät taitekohdat antoivat merkityksen nykyiselle elämälle ja sen sisällölle. Menneisyyden tapahtumat saattoivat kuvautua selviytymispolkuna, jossa elämänsä heteronormatiivisia ihanteita haastettiin, minkä avulla muotoutui mahdollisuus omanlaiseen elämään ja ikääntymiseen. Toisaalta osassa tarinoissa nykyisyyttä verrattiin menneisyyteen, esimerkiksi menneisyyteen liitettyjen negatiivisten tunteiden muuttumisena ikääntymisen myötä positiivisemmiksi. Menneisyys näyttäytyi ikääntyneille sateenkaari-ihmisille myös tärkeänä huomioitavana seikkana nykyisyyttä ja tulevaisuutta ajatellen.

Toisaalta ikääntyminen kuvautui tarinoissa myös muutoksena ja uudelleenmäärittelynä ikääntyvien sateenkaari-ihmisten elämässä. Tarinoissa muutos saattoi olla hitaammin etenevä ajatusprosessi tai konkreettinen elämänmuutos. Monessa tarinassa ikääntymiseen tai sairauten liittyvät muutokset kehossa ja toimintakyvyssä olivat saaneet aikaan ikääntymiseen liittyviä pohdintoja. Ikääntymiseen liittyvät mielikuvat tulivat haastetuiksi ikääntyvän elämän arkitodellisuuden myötä. Toisaalta ikääntyneet sateenkaari-ihmiset kuvaavat tarinoissa normatiivisen elämänsä haastamista, kun ikääntyneenä elämässä tapahtuu jotain sellaista, joka yleensä yhdistetään aiempiin elämänvaiheisiin kuten aikuisuuteen ja nuoruuteen.

Kolmanneksi ikääntyminen tapahtui sateenkaari-ihmisten tarinoissa suhteessa muihin ihmisiin, joiden kanssa ja joiden kokemuksiin peilaten omia ikääntymiseen liittyviä käsityksiä luotiin. Ikääntymistä määritteli tarinoissa suhde laajempaan yhteisöön, jolloin ikääntyminen käsitteellistyi omaa henkilökohtaista ikääntymistä laajemmaksi kollektiiviseksi asiaksi, johon vaikuttaminen tuottaa hyötyä omaa arkea laajemminkin. Sateenkaarevaan ikääntymiseen liittyvä erityisyys nousi esille tarinoissa erityisesti yksinäisyyteen, yksin jäämiseen ja leskeytymiseen liittyvissä huolissa, joihin ikääntyneet sateenkaari-ihmiset pyrkivät löytämään kirjoituksissa yhteisöllisiä ratkaisuja. Myös kumppanuus ja parisuhde määrittivät ikääntymiseen liittyviä kokemuksia kirjoituksissa. Kumppanin kautta ikääntymiseen sai vertaisuuden kokemuksia, seuraa aktiiviseen arkeen tai hoivaa ja turvaa ikääntymisen tulevaisuuden tueksi. Myös suhde edeltäviin ja seuraaviin sukupolviin näyttäytyi merkittävänä sateenkaari-ihmisten kirjoituksissa. Edeltävien sukupolvien luomat ideaalit elämäkululle ja toisaalta tulevien sukupolvien roolin korostuminen lasten ja lastenlasten muodossa tulevat esille.

Neljänneksi tarinoissaan ikääntyneet sateenkaari-ihmiset toivat esille ikääntymistä elämänvaiheena, jossa on aikaa ja mahdollisuuksia monipuoliseen toimintaan ja aktiviteetteihin harrastamisen, vapaaehtoistoiminnan ja matkustamisen muodossa. Aktiivinen arki näyttäytyi yhtäältä mukautumisena hyvän ikääntymisen ideaaleihin. Toisaalta aktiivisuuden ja toiminnan normeja myös kyseenalaistettiin tarinoissa ja muodostettiin vaihtoehtoisia tapoja ikääntyä, joissa tuottavuus, itsenäisyys ja hyödyllisyys muita kohtaan ei ollut keskiössä.

Viidenneksi menneisyyden ja nykyhetken pohdinnan lisäksi ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa varauduttiin tulevaan. Tulevaisuus toisaalta aiheutti huolia erityisesti ikääntyneiden hoivan suhteen, mutta toisaalta tulevaisuuden ja ikääntymisen liikaa murehtimista kyseenalaistettiin. Konkreettinen valmistautuminen tulevaan kuvautui tarinoissa hoitotestamentin ja kuolinsiivouksen muodossa, joiden kautta omaan hoitoon tai omaisuuden käsittelyyn halutaan varautua etukäteisesti silloin kun voimavarat vielä riittävät.

Ikääntymistä queer-teoreettisesta näkökulmasta tarkastelleiden tutkijoiden tutkimustuloksia hyödyntämällä sateenkaari-ihmisten tarinoista hahmottui ikääntymiseen liitettyjä heteronormatiivisia ideaaleja, joita Toiven, Kaihon, Selmin ja Raunen tarinoissa pohditaan, haastetaan ja kyseenalaistetaan. Yhteiskunnan heteronormatiivisuus kuvautui ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa vaikuttavana tekijänä sille, millaiseksi ikääntyneiden

sateenkaari-ihmisten tähänastinen elämänkulku oli muodostunut, millaisena he käsittivät elämänsä nykyhetkessä ja millaiseksi he kuvittelivat tulevaisuuttaan. Krononormatiivisen elämänkulun ideaali ja vain heteroseksuaalisille läheisuuksille annettu yhteiskunnallinen tunnustus ja turva (Ahmed 2010) näyttäytyivät tarinoissa mennyttä elämää määrittävänä kontekstina.

Toisaalta hyvään ikääntymiseen liitetyt elinikäisen avioliiton normi sekä lastenlasten roolin korostaminen (Sandberg 2015) voivat vaikuttaa siihen, että varsinkin lapsettomat ja toisaalta yksin elävät sateenkaari-ihmiset näyttäytyvät ikääntymisen ideaalien näkökulmasta toiseutettuina ja näkymättöminä. Tätä ikääntymiseen liittyvää läheisyyden normia tuotiin myös sateenkaari-ihmisten tarinoissa esille Raunen toimesta, joka toi esille huolta leskeksi jääneiden lesbojen yksin jäämisestä (K1, ote 3). Parisuhteen rooli korostui sateenkaari-ihmisten tarinoissa, joissa kaikissa tuotiin esille kumppanuuden merkitystä ikääntyessä. Yksinelävien sateenkaari-ihmisten käsitykset ja kokemukset ikääntymisestä tulivat siis esille vain muilta kuultuina tarinoina, jolloin tutkielman aineisto toisaalta myös tukee ikääntymiseen liittyvää parisuhdenormia.

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa esitetyissä tulevaisuuden näkymissä vaikuttivat myös yhteiskunnan heteronormatiiviset odotukset. Tarinoiden uhkakuvat hoivalaitoksista, joissa asukkaiden sateenkaarierityisyyttä ei huomioida tuovat esille huolen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan tietotaidon vähydestä ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyen. Suomessa samaa huolta on huomioitu Sateenkaariseniorit näkyviksi -hankkeen lähtötilanneselvityksissä, joissa yli puolet ikääntyneiden parissa työskentelevistä vastaajista koki, ettei kuulumisella seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön ollut merkitystä kohtaamisen tai hoidon näkökulmasta (Kehälinna, Väihkönen & Jansson 2024). Toisaalta saman hankkeen ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kyselyssä puolet vastaajista kertoi ammattilaisten oletettavan vähintään joskus väärin heidän seksuaalisen suuntautumisensa (Kehälinna, Valonen, Väihkönen & Jansson (2025). Ikääntyneiden parissa työskentelevien ammattilaisten oletukset asiakkaiden, asukkaiden tai potilaiden heteroseksuaalisuudesta vaikuttavat siihen, miten sateenkaari-ihmiset suhtautuvat tulevaisuuteensa ja ikääntymiseensä.

Heteronormatiivisten ikääntymisnormien haastaminen antoi ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa tilaa vaihtoehtoisten ikääntymiskäsitysten luomiselle. Tarinoissa tuotiin esille vaihtoehtoisia tapoja määrittellä elämän tärkeitä etappeja, jotka ovat tyypillisen elämänkulun käsikirjoituksen (työpaikka, naimisiinmeno, lastenhankinta, eläköityminen ym.)

ulkopuolelta. Kaihon tarinassaan kuvaama erkaantuminen ” -- *perinteisistä heteromiehen elämänsä vaiheista* -- ” näyttäytyy merkittävänä taitekohtana hänen elämälleen. Toisaalta taas Selmin tarinassaan kuvaama muutamia vuosia sitten tapahtunut menneisyydestä tutun henkilön uudelleen löytäminen vaikuttaa hänen ikääntymiseensä liittyvää kokemusta määrittelevänä tekijänä. Merkittävien elämäkokemusten kokeminen ikääntyneenä haastaa ikääntymisen näkemistä ”ei enää” -vaiheena (Tedre 2007, 99), jossa elämän tärkeitä etapit ovat jo takana päin, tuottavuutta ja tuloksellisuutta kuvaavassa aikuisuudessa.

Myös sosiaaliset suhteet ja niihin liittyvä huolenpito saivat ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa ikääntymiseen liittyviä normeja haastavia tulkintoja. Vaikka ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa parisuhteen rooli on ikääntyessä keskeinen, niissä kehitellään myös yhteisöllisempään huolenpitoon perustuvia näkökulmia. Raunen tarinassaan kuvaamat (K1 ote 3) lesboyhteisön haasteet huomioida ja tukea lapsettomia leskeksi jääneitä lesboja antavat tilaa myös vaihtoehtoiselle tulevaisuudenkuvalle, jossa Raunen kuvaama lesboyhteisö olisikin turvaverkkona ikääntymisen varalle. Ikääntymiseen liittyvien huolenpidon normien haastaminen voi olla työlästä yhteiskunnassa, jossa hoivaan liittyy vahva oletus lähisukua olevista omaisista, jotka ottavat vastuuta ikääntyneestä läheisestään (Kalliomaa-Puha 2017). Ikääntyvien sateenkaari-ihmisten tarinat antavat mahdollisuuden tarkastella perheelle ja sukulaisuudelle annettuja määritelmiä uudelleen ja antaa niille uudenlaisia, ei biologiseen yhteyteen perustuvia merkityksiä. Myös ikääntyneiden parissa tehtävässä sosiaalityössä olisi syytä pohtia, minkälaisia perhekäsityksiä gerontologisen sosiaalityön ammattikäytännöissä ja tutkimuksessa toisinnetaan ja tuotetaan.

Toisaalta tulevaisuuden hoivaan ja huolenpitoon varautuminen saattoi vaatia sateenkaari-ihmisten tarinoissa ponnisteluja, joita ikääntymiseen liittyvien normien mukaan elävien ei välttämättä tarvitse pohtia. Toiven tarinassa (K3, ote 7) hoitotestamentin tekeminen ja säästäminen hoivapalveluiden ostamista varten näyttäytyvät asioina, joihin hänen lapsettomana sateenkaari-ihmisenä on turvauduttava, sillä oletettua puolison ja lasten tuomaa turvaa hoivaan liittyen ei ole näkyvissä. Ikääntymiseen liittyvät normatiiviset perheoletukset voivat asettaa ikääntyneet eriarvoiseen asemaan, jolloin perheen antaman turvan ja avun korvaamiseksi on ikääntyneen panostettava taloudellisesti saadakseen tarvitsemaansa ikääntymiseen liittyvää huolenpitoa. Toiven tarinassa hoivaan liittyvä säästäminen oli mahdollista, mutta kaikilla ikääntymiseen liittyvien läheisnormien ulkopuolella elävillä ei välttämättä ole.

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinoissa ikääntymiseen liittyvät huolet ja pelot näyttäytyivät pääsääntöisesti tulevaisuuteen liittyvinä pohdintoina, joskin nykyhetkessä ikääntyminen huomioitiin erityisesti kehoon ja toimintakykyyn liittyvissä pienissä ja suurissa muutoksissa. Nykyhetki kuvautui lähtökohtaisesti aktiivisena ja toiminnallisena aikana, jossa omaa ikääntymistä ei vielä tarvinnut murehtia. Poikkeuksena tästä oli Kaihon tarina, jossa myös nykyhetkeen liittyi pitkäaikaissairauden vuoksi paljon luopumiseen ja kehon rapistumiseen liittyviä huolia. Kirjoituskutsuun vastanneet sateenkaari-ihmiset olivat iältään 63–73-vuotiaita, jolloin ikääntyminen kuvautui aineistossa vahvasti kolmannen iän näkökulmasta, jonka keskiössä nähdään olevan juuri hyödyllisyys, aktiivisuus ja osallisuus yhteiskuntaan (ks. Nikander & Keskinen 2024; Jyrkämä 2001).

Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinat saavat pohtimaan, ovatko hyvään ikääntymiseen liitettyjen yhteiskunnallisten normien mukaan eläminen paineistetumpaa kolmannen iän kynnyksellä juuri eläkeiän saavuttaneilla. Tällöin keski-ikään ja aikuisuuteen liittyvien ihanteiden, kuten aktiivisuuden ja toiminnallisuuden ylläpitäminen ikääntyessä tuntuu vielä hyvän toimintakyvyn ja työnteolta vapautuneen vapaa-ajan puolesta mahdolliselta. Ikääntymiseen liitetyt negatiiviset piirteet, kuten vaivaisuus ja muiden varassa oleminen taas kuvautuvat vasta tulevaisuudessa siintävinä asioina. Neljättä ikää onkin kuvattu juuri toimijuuden menettämiseen liittyvinä pelkoina (Gilleard & Higgs 2010). Jos tutkielman aineisto olisi sisältänyt laajemmin myös vanhempien ikääntyneiden tarinoita, olisivat ikääntymiseen liittyvä raihnaisuus, avuttomuus ja riippuvuus voineet tulla sanoitetuiksi laajemmin myös nykyhetkeen liittyvissä kuvauksissa.

Toisaalta kirjoituskeruu aineistonkeruutapana voi myös itsessään ylläpitää ikääntymiseen liitettyjä normeja. Kirjoituskeruuseen osallistuneiden kirjoittaessa ikääntymisestä, yhteiskunnalliset käsitykset siitä, mitä hyvä elämä ja ikääntyminen on, heijastuvat tekstiin esimerkiksi haaveiden, tavoiteltavien asioiden ja elämässä kuvattujen puutosten muodossa (ks. Kaskisaari 2000, 76). Tutkielma ei pyri esittämään pienen neljästä kirjoituksesta koostuvan aineistonsa vuoksi kattavaa kuvausta ikääntymisestä sateenkaari-ihmisenä. Toisaalta ikääntyminen sai pienessäkin aineistossa monia toisistaan poikkeavia merkityksiä ja määritelmiä.

Queer-teoria suhtautuu kriittisesti pysyväluonteisiin identiteetikategorioihin ja niiden ympärille muodostettuun identiteettipolitiikkaan (McCann & Monaghan 2020, 153–154). Sen vuoksi sateenkaarevan ikääntymisen käsittäminen listauksena tiettyä ryhmää koskettavina

ikäntymisen erityispiirteinä pelkistäisi liikaa niitä iän, sukupuolen, seksuaalisuuden ja muiden yhteiskunnallisesti tuotettujen erojen risteyskohtia, joita ikääntymiseen ilmiönä liittyy. Tutkielma voi kuitenkin antaa uudenlaisia näkökulmia ikääntymiskeskusteluun. Niin queer-näkökulman kuin ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemusten sisällyttäminen osaksi niin sosiaalityön kuin muidenkin ikääntymistä tutkivien tieteenalojen tiedonmuodostusta on Suomessa vasta aluillaan, joten lisätutkimusta aiheesta tarvitaan.

Käsillä oleva tutkielma käsitteli ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten kokemuksia melko laajalla aikaperspektiivillä kuvaten niin menneisyyteen, nykyhetkeen kuin tulevaisuuteen kohdistuvia näkymiä. Ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten elämän varrelle kerääntyneet marginaalisuuden ja ulossulkemisen kokemukset yhteiskunnallisten heteronormatiivisten ja homo- ja transfobisten asenteiden sekä lainsäädännöllisen eriarvoisuuden vuoksi kaipaivat lisätutkimusta Suomessa, sillä näillä kokemuksilla on kansainvälisissä tutkimuksissa nähty olevan yhteys ikääntyneiden terveyteen ja hyvinvointiin sekä kokemuksiin sosiaali- ja terveystalveissa (Willis & Letchfield 2022). Toisaalta myös ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tulevaisuuden utopioiden ja kuvitelmiin tarkempi tutkiminen voisi tuoda uusia hedelmällisiä näkökulmia kaksinaapaiseen ja ikääntymiseen liittyviä ilmiöitä yksinkertaistavaan keskusteluun. Sateenkaarevien ikääntymiseen liittyvien tulevaisuuksien kuvittelu voidaan nähdä myös radikaalina tekona, sillä sateenkaari-ihmisten tulevaisuudenkuvat ovat varsinkin fiktiivisessä kerronnassa usein kuvattu onnettomina kohtaloina tai silkkana mahdottomuutena (ks. Sandberg & Marshall 2017, 4–5).

Ikääntyneisiin sateenkaari-ihmisiin liittyvässä jatkotutkimuksessa on otettava tätä tutkielmaa laajemmin huomioon ikääntyvien ihmisten moninaisuus. Myöhemmällä iällä sukupuoltaan korjanneiden transihmisten ikääntymiskokemuksia käsitelleessä tutkimuksessa on huomioitu, että eläkkeelle jääminen näyttäytyy tärkeänä käännekohtana, jossa oman sukupuolikokemuksen esiintuominen helpottuu, kun työhön liittyvät sosiaaliset normit hälvenevät (Fabbre 2014). Transihmisten ikääntymiseen liittyvät kokemukset voivat saada erilaisia merkityksiä myös sen vuoksi, että transihmisten oikeuksiin liittyvää lainsäädäntöä on vasta viime vuosikymmeninä alettu kehittämään, minkä vuoksi transihmisten yhteiskunnallinen asema on ollut marginaalinen muita ikääntyviä sateenkaari-ihmisiä pidempään. Toisaalta ikääntyneet sateenkaari-ihmiset voivat elää monessa eri vähemmistössä samanaikaisesti, jolloin ikääntymisen intersektionalisempi, monia päällekkäisiä eroja huomioiva lähestymistapa voisi olla jatkotutkimuksessa tarpeen. Esimerkiksi Saamelaisten totuus- ja sovintokomission loppuraportissa tuodaan esille sateenkaarisaaamelaisten

kokemuksia, joissa kuuluminen sekä saamelais- että sateenkaariyhteisöön aiheuttaa sekä näkymättömyyden että ulossulkemisen kokemuksia (Valtioneuvosto 2025, 370–378).

Myös tutkielman aineisto-otteista nousee esille näkökulmia, joita tulevassa sosiaalityön ikääntymiseen liittyvässä tutkimuksessa voitaisiin tarkemmin tarkastella. Yksinäisyyteen, yksinjäämiseen ja yksinoloon liittyvät teemat nousivat esille useassa tarinassa, erityisesti puolison kuolemaan liittyvissä kuvauksissa. Yksin elävien ikääntyvien sateenkaari-ihmisten kokemusten tarkastelu olisi tärkeä jatkotutkimuksen aihe, sillä tässäkin tutkielmassa esille nousut ikääntymiseen liittyvä parisuhteen normi voi asettaa sinkut ja yksin elävät sateenkaari-ihmiset näkymättömään asemaan. Tällä hetkellä käynnissä oleva Varpu Alasuutarin tutkimushanke queer-yksinäisyydestä Pohjoismaissa (2024–2028) voisi antaa osviittaa myös ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten yksinäisyyden ja yksinolon kokemuksiin liittyen.

Tutkielman aineistona olleissa tarinoissa nousi esille myös huoli ikääntyneiden parissa työskentelevien ammattilaisten kyvystä ottaa huomioon sateenkaarevien ikääntyneiden erityisyyttä. Gerontologisessa sosiaalityössä ja muissa sosiaalityön palveluissa ikääntyneitä kohtaavien ammattilaisten käsityksiä ja osaamista seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvissä kysymyksissä olisi tärkeää tarkastella tarkemmin. Sateenkaarinäkökulman lisääminen olemassa oleviin sosiaalityön ikääntymistä käsitteleviin näkökulmiin ei kuitenkaan itsessään riitä, vaan nykyisiä rakenteita, normeja ja lähestymistapoja täytyy voida tarkastella kriittisesti ja muuttaa (ks. Sandberg & Marshall 2017). Vuonna 2025 perustetun sosiaalityön sateenkaaritutkimuksen verkoston tutkijat tuovatkin esille osuvasti artikkelissaan Tutkiva sosiaalityö -julkaisussa:

”Sosiaalityön tehtävä ei rajoitu pelkästään palveluiden järjestämiseen. Sen tulee olla myös kriittinen ja reflektiivinen professio, joka tarkastelee omaa rooliaan vallan, tiedon ja normien tuottajana” (Brusila, Hälinen, Lojonen, Peltomaa, Puumalainen, Salovaara & Söderström 2025, 46).

Tässä tutkielmassa tarkastellut ikääntyneiden sateenkaari-ihmisten tarinat haastavat ikääntymiseen liitettyjä normeja, kuten perheeseen ja sukupolvien välisyyteen sekä hoivan ja huolenpidon järjestämiseen liittyviä normeja. Tutkielma kehottaa pohtimaan, miten näitä normeja voitaisiin kyseenalaistaa sosiaalityön tutkimuksessa, käytännöissä ja muussa alan tiedonmuodostuksessa.

Lähteet

- Aaltonen, Tarja & Henriksson, Lea & Tiilikka, Tiina & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (2014) Vanhuksen hyvä elämä asiakirjoissa ja haastattelupuheessa. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 244–270.
- Ahmed, Sara (2010) *The promise of happiness*. Durham: Duke University Press.
- Alasuutari, Varpu (2024-2028) Queer(ing) Loneliness in the Nordic Region. Turun yliopiston hanke. <https://queerloneliness.com/suomi/>. Luettu 22.12.2025.
- Alatalo, Eliisa (2024) Sateenkaari journalismissa: Setan opas sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen, sateenkaariperheiden ja suhteiden moninaisuudenkäsittelyyn mediassa. Seta julkaisuja 39.
- Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Valokivi, Heli (2012) Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa: vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu. Teoksessa Anneli Anttonen, Arto Haveri, Juhani Lehto & Hannele Palukka (toim.) *Julkisen ja yksityisen rajalla – julkisen palvelun muutos*. Tampere: Tampere University Press, 19–47.
- Anttonen Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Auero, Kristel & Lahtela, Johanna (2024) 50+ Suomessa – Tuloksia Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) -tutkimuksen 9. aallosta. Helsinki: Väestöliitto ry. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/sites/1/2024/08/76678938-share-raportti-9.-aalto.pdf>. Luettu 19.5.2025.
- Bisman, Cynthia (2004) Social work values: The moral core of the profession. *British Journal of Social Work*, 34(1), 109-123.
- Brown, Maria (2009) LGBT aging and rhetorical silence. *Sexuality Research and Social Policy Journal of NSRC*, 6(4), 65-78.
- Brusila, Emilia & Hälinen, Sari & Loponen, Ida & Peltola, Hanna & Puumalainen, Mimosa & Salovaara, Samuel & Söderström, Ilo (2025) Sateenkaariasiakkaat sosiaalityön palvelujärjestelmissä – Näkyväksi tulemisen ja tunnustamisen kysymykset. Tutkiva sosiaalityö 2025. Talentia-lehti & Sosiaalityön tutkimuksen seura.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

- Chazan, May & Baldwin, Melissa (2021) Queering generativity and futurity: LGBTQ2IA+ stories of resistance, resurgence, and resilience. *International Journal of Ageing and Later Life*, 15(1), 73-102.
- Clarke, Kris (2004) *Access and belonging in the age of viral epidemic: Constructing migrants living with HIV/AIDS in the Finnish welfare state*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Donnelly, Sarah & Torres, Sandra (2022) Social work and critical gerontology: why the former needs the latter. In *Critical Gerontology for Social Workers*, 1-16. Bristol: Policy Press.
- Fabbre, Vanessa (2017) Queer aging: Implications for social work practice with lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer older adults. *Social Work*, 62(1), 73-76.
- Fabbre, Vanessa (2015) Gender transitions in later life: A queer perspective on successful aging. *The Gerontologist*, 55(1), 144-153.
- Fabbre, Vanessa (2014) Gender Transitions in Later Life: The Significance of Time in Queer Aging. *Journal of gerontological social work*. 57 (2-4), 161-175.
- FRA (2024) Euroopan perusoikeusvirasto. EU LGBTIQ Survey III. <https://fra.europa.eu/fi/publications-and-resources/data-and-maps/2024/eu-lgbtiq-survey-iii>. Luettu 19.5.2025.
- Fredriksen-Goldsen, Karen & Bryan, Amanda & Jen, Sarah & Goldsen, Jayn, Kim, Hyun-Jun & Muraco, Anna (2017) The unfolding of LGBT lives: Key events associated with health and well-being in later life. *The Gerontologist*, 57, 15-29.
- Freeman, Elizabeth (2010) *Time binds: Queer temporalities, queer histories*. Duke University Press.
- Gilleard, Chris & Paul Higgs (2010) Aging without agency: Theorizing the fourth age. *Aging & mental health*, 14(2), 121-128.
- Halberstam, Jack (2005) *In a queer time and place: Transgender bodies, subcultural lives*. New York University Press.
- Halila, Ritva & Hammar, Teija & Forsius, Pirita (2025) *Hoitotahto*. Lääkärikirja Duodecim. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00809>. Luettu 25.11.2025.
- Havighurst, Robert (1961) Successful aging. *The gerontologist*.
- HE 131/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lasten ja nuorten terapiatakuuta koskevaksi lainsäädännöksi.
- Heikkinen, Hannu (2018) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 170-187.

- Hekanaho, Pia Livia (2010) Queer-teorian kummia vaihteita. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 144–155.
- Helsinki Pride -yhteisö ry (2022) Sateenkaarisanasto.
<https://pride.fi/osallistu/sateenkaarisanasto/>. Luettu 18.5.2025.
- Helsti, Hilikka (2005) Hedelmällisen tiedon jäljillä - teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. Teoksessa Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Etnos ry, 148–159.
- Hicks, Stephen, & Jeyasingham, Dharman (2016) Social work, queer theory and after: A genealogy of sexuality theory in neo-liberal times. *British Journal of Social Work*, 46(8), 2357-2373.
- Hirsijärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki & kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hirvonen, Iida (2021) *Kiellettyä intohimoa*. Artikkelin Helsingin Sanomissa 2.7.2021.
- Honkasalo, Julian (2021) *Medikalisaation haavat – Sukupuoli- ja seksuaaliväestöt medikalisoinnin kohteena*. Puheenvuoro Sateenkaarihistorian ystävien järjestämästä merkkivuoden tapahtumasta 23.6.2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=PmDRzkC0sng&list=PL5Tk4veQZlyCV0RdM4dmJhQqKPsE-uJZG&index=2>. Luettu 19.5.2025.
- Hoppania, Hanna-Kaisa & Karsio, Olli & Näre, Lena & Olakivi, Antero & Sointu, Liina & Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2017) Sote-norsu posliinikaupassa? Vanhuus ja vaivaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa. *Janus* 25(1), 176-180.
- Hoppania, Hanna-Kaisa & Karsio, Olli & Näre, Lena & Olakivi, Antero & Sointu, Liina & Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2016) *Hoivan arvoiset –Vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huotari, Kari (2002) Hiv-positiivisten homo- ja biseksuaalimpiesten salatut elämät. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 145–163.
- Huotari, Kari (1999) *Positiivista elämää: HIV-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Huuska, Maarit (2023) Vähemmistöstressi ja resilienssi sukupuoli- ja sateenkaarikirjolla. Teoksessa Johanna Linner Matikka & Tiia Hipp (toim.) *Traumainformoitu työote*. Helsinki: PS-kustannus, 116–128.

- Hyvärinen, Matti (2021) Kertomuksen tutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/kertomuksen-tutkimus/>. Luettu 19.12.2025.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet & vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189-222.
- Hyvärinen, Matti & Suoninen, Eero & Vuori, Jaana (2021) Haastattelut. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>. Luettu 19.12.2025.
- Hänninen, Vilma (2018) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: Ps-kustannus, 188-208.
- Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (2007) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Helsinki: Avain-kustannus.
- Jakobsen, Monika Dybdahl & Bromseth, Janne & Siverskog, Anna & Krane, Martin Sollund (2023) The provision of healthcare services to older LGBT adults in the Nordic countries: a scoping review. *Scandinavian Journal of Primary Health Care*. 41(4), 359–371.
- Jones, Rebecca (2011) Imagining bisexual futures : Positive, non-normative later life. *Journal of Bisexuality*, 11(2-3), 245-270.
- Juhila, Kirsi (2021) Teemoittelu. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>. Luettu 19.12.2025.
- Juvonen, Tuula (2022) Queerhistorian lukemattomat aineistot: uusia avauksia kulttuurihistoriaan. Teoksessa Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.) Kulttuurihistorian tutkimus : Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan. Turun yliopisto: Kulttuurihistorian seura.
- Juvonen, Tuula & Taavetti, Riikka (2022) Queernäkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 392-412.
- Jyrkämä, Jyrki (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anna Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 267–323.

- Kalliomaa-Puha, Laura (2017) Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. *Gerontologia* 31(3), 227–242.
- Karhu, Sanna (2008) Ihmissyyden rajat – Butler ja inhimillisen tunnustaminen. *Niin & Näin* 4/2008.
- Karhukainen, Lauri (2023) ”Meitä on olemassa ja me ei olla semmoisia, jotka vaan vaikenee”: Sateenkaarisenioreiden yhteisöllinen resilienssi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Karisto, Antti (2020) Vanhenemisen kieli. Teoksessa Kaarina Hippi, Anne Mäntynen & Camilla Lindholm (toim.) *Vanhuus ja kielenkäyttö*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 49-75.
- Kaskisaari, Marja (2000) Kyseenalaiset subjektit: Tutkimuksia omaelämäkerroista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta SoPhi: Jyväskylän yliopisto.
- Kehälinna, Suvi & Valonen, Outi & Väihkönen, Laura & Jansson, Anu (2025) Selvitys pohjoispohjanmaalaisten sateenkaarisenioreiden kokemuksista ja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Sateenkaarisenorit näkyviksi -hanke, Vanhustyön keskusliitto. https://vtkl.fi/wp-content/uploads/2025/07/raportti-lahtotilanneselvitys-sateenkaarisenorit_24.4.2025.pdf. Luettu 19.12.2025.
- Kehälinna, Suvi & Väihkönen Laura & Jansson, Anu (2024) *Pohjoispohjanmaalaisten sote-ammattilaisten kokemuksia ja näkemyksiä sateenkaarisenioreihin liittyen*. Sateenkaarisenorit näkyviksi -hanke, Vanhustyön keskusliitto, 2024. <https://vtkl.fi/sote-ammattilaisten-kokemuksia-sateenkaarisenioreihin-liittyen>. Luettu 3.12.2024.
- Kela (2025a) Kuntoutuspsykoterapia. <https://www.kela.fi/kuntoutuspsykoterapia>. Luettu 14.3.2025.
- Kela (2025b) Vaativa lääkinällinen kuntoutus. <https://www.kela.fi/vaativa-laakinnallinen-kuntoutus>. Luettu 14.3.2025.
- Kelley-Gillespie, Nancy (2009) An integrated conceptual model of quality of life for older adults based on a synthesis of the literature. *Applied Research in Quality of life*, 4, 259-282.
- Koskinen, Simo (2005) Ikääntymisen voimavarat gerontologisen sosiaalityön taustalla. Simo Koskisen jäähyväisluento 21.10.2005. *Gerontologia* 19(4), 193–199.
- Kröger, Teppo & Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2007) Sosiaalityö vanhuuden edessä. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Gröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–15.

- Kurki, Tuulikki (2004) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kähkönen, Essi (2024) “*Me ansaitsemme turvallisen vanhuuden*”. Artikkeliksi Viva-lehden numerossa 4/2024. Helsinki: Otavamedia.
- Könönen, Maija & Vakimo, Sinikka & Kinnunen, Anna (2022) Johdanto. Lähtöasetelmia ikääntymisen tarkasteluun. Teoksessa Anna Kinnunen, Maija Könönen & Sinikka Vakimo (toim.) *Babuskoja, teräsvaareja ja digisenioreja – Muuttuva vanhuus Suomessa ja Venäjällä*. Helsinki: Gaudeamus Oy, 7–22.
- Laitinen, Merja (2009) Tabuilla merkitty mieheys ja elämäntyyli. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino, 7–15.
- Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015.
- Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 98/2012.
- Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001.
- Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023.
- Lallukka, Kirsi (2000) Lapsuus- ja vanhuustutkimuksen yhteiskuntatieteellisiä rinnakkainkulkua ja kohtaamisia. *Gerontologia* 14 (3), 166–177.
- Lehtonen, Irma (2015) *Vaiettu biseksuaalisuus*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/items/d3251e5a-8ee4-4ca4-87a1-3a07c615ed35>. Luettu 19.12.2025.
- Lindholm, Jenni (2023) *Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ikääntyneistä seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöistä sosiaalityön asiakkaina*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Lumme-Sandt, Kirsi & Nikander, Pirjo & Pietilä, Ilkka & Vakimo, Sinikka (2020) Ikäkäsitykset päätöksenteon taustalla. *Gerontologia* 34(4), 359-362.
- Marin, Marjatta (2001) Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa Anna Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Marshall, Barbara (2018) Happily ever after? ‘Successful ageing’ and the heterosexual imaginary. *European Journal of Cultural Studies*, 21(3), 363-381.
- McCann, Hannah & Monaghan, Whitney (2020) *Queer Theory Now – From Foundations to Futures*. Lontoo: Bloomsbury Academic.
- Mizielińska, Joanna & Sorainen, Antu (2023) The Legacy of the Age Gap as a Decisive Difference in Lesbian Relationships. Teoksessa Ulrika Dahl, Joanna Mizielińska, Raili

- Uibo & Antu Sorainen (toim.) *Queer(y)Ing Kinship in the Baltic Region and Beyond*. Huddinge: Södertörns högskola, 255-288.
- Mummolaakso ry (2025) Yhdistys. <https://mummolaakso.fi/yhdistys/>. Luettu 19.5.2025.
- Mustola, Kati (2007a) Finland 1889-1999: A Turbulent Past. Teoksessa Jens Rydström & Kati Mustola (toim.) *Criminally Queer - Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842–1999*. Amsterdam: Aksant, 215-250.
- Mustola, Kati (2007b) Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajanvartioita ja rajan ylittäjiä. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.) *Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: Like, 66-74.
- Niemi, Mia & Pietilä, Ilkka (2023) Perhesuhteiden diskursiivinen rakentuminen gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden asiakirjoissa. *Gerontologia* 37(3), 247–263.
- Nikander, Pirjo & Keskinen, Katri (2024) Ikääntyminen, elämänkulku ja ikävaiheet. Teoksessa (toim.) Miira Niska, Satu Vehviläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada *Sosiaalinen konstruktionismi*. Tampere: Vastapaino, 203–220.
- Oikeusministeriö (2021) Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea: Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021. Oikeusministeriön julkaisuja 2021:26. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163566/OM_2021_26_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 18.5.2025.
- Paasonen, Susanna (2010) Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 39–55.
- Pettersson, Maria (2024) Suomi ottaa käyttöön uuden sairausluokituksen – videopeliriippuvuus on sairaus, transsuokupuolisuus ei. Artikkelin Helsingin Sanomissa 30.10.2024. <https://www.hs.fi/lifestyle/art-2000010758640.html>. Luettu 18.5.2025.
- Pohjoismaiden ministerineuvosto (2023) “He went back into the closet” Older LGBTI people’s interactions with health and social care in the Nordic countries. Kirjoittaneet Anna Siverskog & Janne Bromseth.
- Puuri, Essi (2024) *55 vuotta kaapissa*. Artikkelin Ylen verkkosivuilla 17.4.2024. <https://yle.fi/a/74-20084153>. Luettu 9.12.2024.
- Pöysä, Jyrki (2021) Kirjoituskutsut. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/kirjoituskutsut/>. Luettu 19.12.2025.

- Rahkonen, Ossi & Lahelma, Eero & Lallukka, Tea (2022). Sosiaaligerontologia. Teoksessa *Gerontologia*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Rantamaa, Paula (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anna Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 49-95.
- Rantanen, Taina & Koivunen, Kaisa (2022) Gerontologia tutkii vanhenemista. Teoksessa *Gerontologia*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 235-255.
- Ray, Mo & Seppänen, Marjaana (2017) Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa A. Pohjola, M. Laitinen & M. Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö – sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Helsinki: UNIPress, 234–249.
- Roman, Sari (2018) Hankalan sukupuolisuuden teoreetikko. Artikkelitiedeverkkolehden verkkosivuilla. <https://politiikasta.fi/hankalan-sukupuolisuuden-teoreetikko/>. Luettu 11.11.2024.
- Rossi, Eeva & Zechner, Minna & Tiilikainen, Elisa & Pietilä, Ilkka & Seppänen, Marjaana & Kinni, Riitta-Liisa & Skaffari, Pia & Ruotsalainen, Suvi & Soukiala, Tiina & Hirvonen, Jenna & Niemi, Mia & Korpelainen, Anne (2022) Gerontologinen sosiaalityö etsii paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 87(5-6), 579-584.
- Rossi, Leena-Maija & Sudenkaarne, Tiia (2021) “Queer” kotiutui: mitä tapahtui “pervolle”?. *SQS*. 15(1-2), 66-69.
- Rossi, Leena-Maija (2017) Performatiivisuus ja sukupuolentutkimuksen kumous. *Niin & näin*, 2, 89-92.
- Rossi, Leena-Maija (2006) Heteronormatiivisuus: käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus*, 23(3), 19-28.
- Rowe, John & Kahn, Robert (1997) Successful aging. *The gerontologist*, 37(4), 433-440.
- Rowe, John & Kahn, Robert (1987) Human aging: usual and successful. *Science*, 237(4811), 143-149.
- Schwaiger, Liz (2006) To be forever young? Towards reframing corporeal subjectivity in maturity. *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(1), 11-41.
- Sandberg, Linn & Marshall, Barbara (2017) Queering aging futures. *Societies*, 7(3), 21.

- Sandberg, Linn (2015) Towards a happy ending? Positive ageing, heteronormativity and un/happy intimacies. *lambda nordica*, 20(4), 19-44.
- Sandberg, Linn (2008) The old, the ugly and the queer: Thinking old age in relation to queer theory. *Graduate Journal of Social Science*, 5(2), 117-139.
- Satakunnan hyvinvointialue (2025) Ikääntyneiden kotona asumista tukevat kuntoutuspalvelut. <https://satakunnanhyvinvointialue.fi/palvelut/ikaantyneet/ikaantyneiden-kotona-asumista-tukevat-kuntoutuspalvelut/>. Luettu 3.3.2025.
- Sateenkaarihistorian ystävät ry (2025a) Sateenkaarihistorian ystävät. <https://sateenkaarihistoria.fi/>. Luettu 18.5.2025.
- Sateenkaarihistorian ystävät ry (2025b) Suomen sateenkaarihistorian aikajana. <https://sateenkaarihistoria.fi/aikajana/>. Luettu 19.5.2025.
- Sateenkaari-ihmistien perhesuhdekeskus (2025) Sateenkaari-ihmistien perhesuhdekeskus. <https://perhesuhdekeskus.fi/>. Luettu 18.5.2025.
- Sateenkaariperheet ry (2025) Sateenkaariperheet ry. <https://sateenkaariperheet.fi/>. Luettu 18.5.2025.
- Sateenkaariseniorit ry (2025) Yhdistyksemme. <https://www.sateenkaariseniorit.fi/yhdistyksemme>. Luettu 19.5.2025.
- Seppänen, Marjaana & Ray, Mo (2022) Opportunities and future prospects for gerontological social work with a critical lens. Teoksessa Sandra Torres & Sarah Donnelly (toim.) *Critical gerontology for social workers*. Policy Press, 177-191.
- Seta (2025) Sateenkaarinuoret. <https://seta.fi/tue/sateenkaarinuoret/>. Luettu 18.5.2025.
- Seta (2024) Hankkeet ja projektit. <https://seta.fi/jarjesto/hankkeet-ja-kampanjat/>. Luettu 6.10.2024.
- Seta (2021) Ammatillinen seniorityö Setassa päättyy syksyllä. <https://seta.fi/2021/03/23/amatillinen-seniorityo-setassa-paattyy-syksylla/>. Luettu 19.5.2025.
- SKS (2025) Vanhuus monin silmin. Muistitietokeruu 15.1.2025-15.1.2026. <https://www.finlit.fi/arkisto/vastaa-muistitietokeruusiin/vanhuus-monin-silmin/>. Luettu 19.12.2025.
- Sorainen, Antu (2020) Sateenkaariväen testamentti- ja perintöjärjestelyt. Teoksessa Annukka Lahti, Kiia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sorsa, Tiia & Kuokkanen, Susanna & Lehtonen, Noora & Berg Venla (2025) Tahdotko? Suomalaisten parisuhteet, sinkkuus ja seksielämä. *Perhebarometri 2024*. Väestöliitto,

- Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E59/2025.
<https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/tahdotko-suomalaisten-parisuhteet-sinkkuus-ja-seksielama/#2-suomalaisten-parisuhdetilanteet-ja-toiveet>. Luettu 19.5.2025.
- Suhonen, Malla (2007) Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.) Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like, 53-65.
- Suomen lääkäriliitto (2021) Lääkärin etiikka. 8. painos.
<https://julkaisut.laakariliitto.fi/site/assets/files/29259/laakar-in-etiikka-2021.pdf>. Luettu 19.5.2025.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2024) Väestörakenne 31.12.2023.
https://stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaesto-vaestoennuste-ikaryhmittain. Luettu 3.3.2025.
- Söderström, Ilo & Clarke, Kris & Sullivan, Christopher & Rossi, Leena-Maija (2025) Näkymätön sateenkaarevuus: Sosiaalityön opiskelijoiden seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevat asenteet ja tiedon tarpeet. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 33(3), 328-347.
- Söderström, Ilo (2024) *Ulossulkevat rajat: Sosiaalityö ja pakolaistaustaiset queer-ihmiset Suomessa*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/items/77e0f561-c3e7-4bcf-9981-48afac3ff601>. Luettu 19.12.2025.
- Taavetti, Riikka (2021) " Jotta meidät muistettaisiin sellaisina kuin elimme": Queerit äänet ja muistitietoarkistojen hiljaisuudet. *SQS: Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti*, 15(1-2), 37-53.
- Taavetti, Riikka (2014) Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa. 1–19. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti*, 8(1–2).
- Tedre, Silva (2007) Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Gröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 95–120.
- Tieteen termipankki (2025) Historia: Stonewallin mellakat.
https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:Stonewallin_mellakat. Luettu 19.5.2025.
- Timonen, Virpi (2016) *Beyond successful and active ageing: A theory of model ageing*. Bristol: Policy Press.

- Trasek ry (2019) Suomen sukupuolineutraalit nimet. <https://trasek.fi/2019/04/13/lista-sukupuolineutraaleista-etunimista-paivitetty/>. Luettu 19.12.2025.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vakimo, Sinikka (2001) Paljon kokeva, vähän näkyvä: Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Väitöskirja Joensuun yliopisto.
- Valtioneuvosto (2025) ”Kyllä se on yhtä taistelua” Saamelaiden totuus- ja sovintokomission loppuraportti OSA II, kuulemiset. Valtioneuvoston julkaisuja 2025:98. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/73d1b592-9cea-447b-8b1b-561d99731921/content>. Luettu 19.12.2025.
- Van Aerschot, Lina & Kröger, Teppo (2023) Vinoumat rakenteissa - Suomalaisen vanhuspalvelujärjestelmän ongelmakohdat. Teoksessa Tiina Sihto, Paula Vasara, Katarina Blomqvist & Sirpa Varis (toim.) Hoivan pimeä puoli. Helsinki: Gaudeamus.
- Van Aerschot, Lina & Sihto, Tiina (2022) Suomalainen vanhuus : hyvinvointia ja hoivaköyhyyttä. Teoksessa Anna Kinnunen, Maija Könönen & Sinikka Vakimo (toim.) *Babuskoja, teräsvaareja ja digisenioreja – Muuttuva vanhuus Suomessa ja Venäjällä*. Helsinki: Gaudeamus.
- van Dyk, Silke (2014) The appraisal of difference: Critical gerontology and the active-ageing-paradigm. *Journal of aging studies*, 31, 93-103.
- Vanhusasiavaltuutettu (2024) Vanhusasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2024. [https://vanhusasia.fi/documents/97611701/160155639/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+\(PDF\).pdf/fd1daec3-85cf-b0e4-cdfc-1be104bc03d0/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+\(PDF\).pdf?version=1.1&t=1728987902240](https://vanhusasia.fi/documents/97611701/160155639/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+(PDF).pdf/fd1daec3-85cf-b0e4-cdfc-1be104bc03d0/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+(PDF).pdf?version=1.1&t=1728987902240). Luettu 19.5.2025.
- Vanhustyön keskusliitto (2025) Sateenkaariseniorit näkyviksi. <https://vtkl.fi/toiminta/hankkeet/sateenkaaris3eniorit>. Luettu 18.5.2025.
- Varjakoski, Hanna (2022) Teräslideit ja aktivistimot : ikääntyvän naisen mediakulttuuriset muodonmuutokset. Teoksessa Anna Kinnunen, Maija Könönen & Sinikka Vakimo (toim.) *Babuskoja, teräsvaareja ja digisenioreita – Muuttuva vanhuus Suomessa ja Venäjällä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Varsinais-Suomen hyvinvointialue (2025) *Ikääntyneiden sosiaalityö ja sosiaaliohjaus (gerontologinen sosiaalityö)*. <https://www.varha.fi/fi/palveluhakemisto/ikaantyneiden-sosiaalityo-ja-sosiaaliohjaus-gerontologinen-sosiaalityo>. Luettu 19.12.2025.

- Vedenpää, Ville (2022) Elokuviissa ja sarjoissa näkyvät nyt vähemmistöt – Aikuiset-sarjaan haettiin tarkoituksella näyttelijöitä erilaisista taustoista. Yle uutiset 20.11.2022. <https://yle.fi/a/74-20005342>. Luettu 28.4.2025.
- Virrankari, Lotta & Isola, Anna-Maria (2021) Miten käy mahdollisuuksille köyhydessä? *Yhteiskuntapolitiikka* 86(3), 287–296.
- Vuori, Jaana (2021) Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/>. Luettu 19.12.2025.
- Willis, Paul & Hafford-Letchfield, Trish (2022) Sexuality and rights in later life. Teoksessa S. Torres & S. Donnelly (toim.) *Critical Gerontology for Social Workers*, 81-96. Bristol: Policy Press.
- Willis, Paul & Maegusuku-Hewett, Tracey & Raithby, Michele & Miles, Penny (2016) Swimming upstream: The provision of inclusive care to older lesbian, gay and bisexual (LGB) adults in residential and nursing environments in Wales. *Ageing & Society*, 36(2), 282–306.
- YLE (2025) *Kun saa rakastaa*. Yle Areena. Ohjaaja Kirsi Marie Liimatainen. <https://areena.yle.fi/1-68152100>. Luettu 19.12.2025.
- Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopisto. <https://erepo.uef.fi/server/api/core/bitstreams/f91f0051-6788-4802-80a0-76372d179ec9/content>. Luettu 19.12.2025.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2007) Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Gröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 33-52.
- Zechner, Minna & Sihto, Tiina (2024) The concept of generational contract: A systematic literature review. *International Journal of Social Welfare*, 33(3), 710-723.

Liitteet

Liite 1. Kirjoituskeruun kirjoituspyyntö

Kirjoituskutsu: Ikääntyminen sateenkaari-ihmisenä Suomessa

Hei sinä yli 65-vuotias, joka kuulut seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön, kutsun sinut osallistumaan sosiaalityön pro gradu -tutkielmani aineistonkeruuseen. Tutkielmani aiheena on sateenkaari-ihmisten käsitykset ikääntymiseen liittyen.

Ikääntyvät ihmiset nähdään usein yhteiskunnassa yhtenäisenä ryhmänä, jolla on samankaltaiset tarpeet ja toiveet. Tällöin erityisesti vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden ääni ei nouse kuuluviin julkisessa keskustelussa, tutkimuksessa tai palveluita suunniteltaessa. Tutkielmani tarkoituksena on nostaa esille ikääntyvien sateenkaari-ihmisten kokemuksia omaäänisesti kerrottuna ja siten monipuolistaa ymmärrystä ikääntymisestä ja vanhuudesta.

Ikääntymiseen liittyvää kirjoituskeruuta ei ole aikaisemmin suunnattu sateenkaari-ihmisille, joten tutkimukseen osallistumalla olet mukana tuottamassa ainutkertaista aineistoa siitä, millaista on ikääntyä Suomessa sateenkaari-ihmisenä. Tutkimukseen osallistuvan oma tietämys, kokemus ja asiantuntijuus ovat keskeisessä ja arvostetussa roolissa tutkielman jokaisessa vaiheessa.

Voit pohtia kirjoituksessasi esimerkiksi seuraavia kysymyksiä:

- Minkälaista ikääntyminen on sateenkaari-ihmisenä?
- Minkälaisia tunteita ikääntyminen sinulle tuottaa?
- Minkälaisia ajatuksia ikääntyminen herätti sinussa, kun olit nuorempi? Entä nykyisin?
- Mitä ajattelet omasta tulevaisuudestasi?
- Mitkä asiat tuottavat sinulle iloa? Mitkä asiat huolettavat?

Kirjoituksen muoto, tyyli ja laajuus ovat vapaat. Voit kirjoittaa tavalla, joka tuntuu sinulle itsellesi luontevimmalta.

Kirjoituksestasi voidaan julkaista otteita tutkimuksissa ja niiden yhteydessä voidaan julkaista antamiasi taustatietoja. **Ethän kerro nimiä tai yksityiskohtaisia tietoja itsestäsi, asuinpaikastasi tai muista yksityisistä henkilöistä, jos niiden perusteella voi paljastua sinun tai jonkun muun henkilöllisyys.**

Kirjoitukset kerätään Tietoarkiston ylläpitämällä Penna-alustalla (ks. [tietosuojaseloste](#)). Tietoarkisto siirtää kirjoitukset keruun päätyttyä yhteisrekisterinpitäjänä toimivalle tutkijalle (ks. [tutkijan tietosuojaseloste](#)). Kirjoituksesi arkistoidaan pysyvästi Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon myöhempää käyttöä varten, jos annat siihen luvan lomakkeen lopussa. Ennen vastaamistasi tutustu Pennan [käyttöohjeisiin](#).

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit peruuttaa osallistumisesi keruun voimassaoloaikana käyttämällä kirjoituksen lähettämisen yhteydessä saamaasi yksilöllistä linkkiä. Palaa kirjoitukseesi ja valitse 'Peru osallistuminen ja poista vastaus'. Vahvistettuasi valintasi kirjoituksesi ja antamasi taustatiedot poistuvat Pennasta kokonaan.

Kirjoituskeruu on avoinna 25.5.2025 asti.

Tutkielman ohjaajana toimii sosiaalityön professori (ma.) Kirsi Günther.

Mikäli sinulla on kysyttävää tutkielmaan tai sen aineistonkeruuseen liittyen, voit olla yhteydessä minuun sähköpostitse.

Martta Kujala
sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija Turun yliopistosta
mhkuja@utu.fi

Pakolliset kentät on merkitty tähdellä (*).

Mikä on ikäsi? (vuosina) * (1-3 merkkiä)

Kirjoita kirjoituksesi tähän. Voit suurentaa tekstikentän kokoa vetämällä kursorilla alaspäin kentän oikeasta alakulmasta. * (0-100000 merkkiä)

Kirjoituksesi ottaminen osaksi keruuta edellyttää suostumusta henkilötietojen käsittelyyn. Lisätietoja saat [tietosuojaselosteesta](#) . *

Annan suostumuksen lomakkeella antamieni tietojen käsittelyyn kirjoituskeruussa Tietoarkistossa.

Arkistointilupa *

- Kirjoitukseni ja siihen liittyvät taustatiedot SAA arkistoida Tietoarkistoon ja luovuttaa tutkimus-, opetus- ja opiskelukäyttöä varten. Tarvittaessa arkistoitavia kirjoituksia muokataan tietosuojavaatimusten ja muiden laillisten vaatimusten täyttämiseksi.
- Kirjoitustani ja siihen liittyviä taustatietoja EI SAA arkistoida Tietoarkistoon.

Painamalla Lähetä-painiketta osallistut yllä kuvattuun tutkimukseen. Tietoarkisto siirtää kaikki kirjoitukset keruun tutkijalle ja säilyttää itse kopiot vain arkistoitavista kirjoituksista. Halutessasi voit palata muokkaamaan lomaketta lähettämisen jälkeen keruun ollessa käynnissä.

Liite 2. Tietosuojailmoitus

1 (2)
Tietosuojailmoitus

EU:n yleinen tietosuoja-asetus
artiklat 13 ja 14

Päivämäärä: 17.3.2025

1. Rekisterin nimi	Yli 65-vuotiaiden seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten käsityksiä ikääntymisestä
2. Rekisterinpitäjä	Tutkimuksella on kaksi rekisterinpitäjää, opiskelija Martta Kujala ja Tietoarkisto. Tämä seloste sisältää opiskelija Martta Kujalan osuuden käsittelystä. Voit perehtyä Tietoarkiston tietosuojaselosteeseen täällä .
3. Vastuuhenkilön yhteystiedot	Sosiaalityön opiskelija, Turun yliopisto Martta Kujala martta.h.kujala@utu.fi
4. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja käsittelyn oikeusperuste	<p>Tiedot kerätään Turun yliopiston sosiaalityön oppiaineen pro gradu -tutkielmaa varten. Tutkielman aineisto kerätään kirjoituskutsulla, jossa kysytään yli 65-vuotiailta seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluilta ihmisiltä heidän kokemuksiaan ja ajatuksiaan ikääntymiseen liittyen.</p> <p>Henkilötietojen EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 6 artiklan mukaisena käsittelyperusteena on</p> <p>☒ käsittely on tarpeen tieteellistä tutkimusta varten (yleinen etu 6 art. 1 e-kohta)</p> <p>☐ rekisteröity on antanut suostumuksensa henkilötietojen käsittelyyn (suostumus 6 art. 1 a-kohta)</p> <p>☐ muu mikä _____</p>
5. Käsiteltävät henkilötietoryhmät	Rekisteriin talletetaan rekisteröidystä seuraavia tietoja: henkilön ikä ja henkilön kirjoittama teksti ikääntymiseen liittyvistä ajatuksista ja kokemuksista.
6. Henkilötietojen vastaanottajat ja vastaanottajaryhmät	Aineiston keruu toteutetaan Tietoarkiston Penna-alustalla. Tietoarkisto siirtää Penna-alustalle tulleet kirjoitukset keruun päätyttyä opiskelija Martta Kujalalle.
7. Tiedot tietojen siirrosta kolmansiin maihin	Henkilötietoja ei luovuteta EU:n tai Euroopan talousalueen ulkopuolelle.

8. Henkilötietojen säilyttämisaika tai sen määrittämisen kriteerit	<p>Kirjoituskutsulla saatuja tekstejä hyödynnetään pro gradu -tutkielmassa. Kirjoituksia analysoidaan ja tutkielmaan voidaan sisällyttää katkelmia kerätyistä teksteistä. Tutkielmaan ei sisällytetä mitään tunnistamiseen mahdollistavia henkilötietoja. Aineistoa säilytetään tutkielman teon ajan tietoturvallisesti sähköisessä muodossa. Martta Kujalan hallussa oleva tutkimusaineisto hävitetään tietoturvallisesti tutkielman valmistuttua, viimeistään huhtikuussa 2026.</p> <p>Tietoarkisto huolehtii Pennalla tehtävän aineistonkeruun teknisestä toteutuksesta ja arkistointiluvista. Pennalla kerättyjä kirjoituksia arkistoidaan pysyvästi Tietoarkistoon, jos kirjoittajat antavat arkistointiin erikseen luvan.</p>
9. Rekisteröidyn oikeudet	<p>Rekisteröidyllä on oikeus pyytää pääsy häntä itseään koskeviin henkilötietoihin sekä oikeus pyytää tietojensa oikaisemista tai poistamista taikka käsittelyn rajoittamista tai vastustaa niiden käsittelyä. Oikeutta henkilötietojen poistamiseen ei sovelleta tieteellisessä tai historiallisessa tutkimustarkoituksessa silloin, kun poisto-oikeus todennäköisesti estää käsittelyn tai vaikeuttaa sitä suuresti. Poisto-oikeuden toteuttamista arvioidaan tapauskohtaisesti. Rekisteröidyllä on oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle.</p>
10. Tiedot siitä, mistä henkilötiedot on saatu	<p>Kirjoituskutsua jaetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämiseen keskittyneisiin järjestöihin, sosiaalisen median kanavissa ja Turun seudulla olevilla ilmoitustauluilla. Kirjoittajien antamat tiedot kerätään Tietoarkiston Penna-alustalla anonyymisti.</p>
11. Tiedot automaattisen päätöksenteon ml. profiloinnin olemassa-olosta	<p>Tietoja ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon tai profiloinnin tekemiseen.</p>